BİLAL ŞEN

CUMHURİYETİN İLK YILLARINDA TKP ve KOMİNTERN İLİŞKİLERİ

Belgelerle Bilinmeyenlerin Öyküsü

Küyerel Yayınları

BİLAL ŞEN
CUMHURİYETİN İLK YILLARINDA TKP ve KOMİNTERN İLİŞKİLERİ

BİLAL ŞEN

Cumhuriyetin İlk Yıllarında TKP ve Komintern İlişkileri

Belgelerle bilinmeyenlerin öyküsü..

Küyerel Yayınları

Küyerel Yayınları: 9
Tarih / Yaşantı: 1

Birinci Basım : Ekim 1998, İstanbul

ISBN : 975-7030-11-2

© Bilal Şen / Küyerel Yayınları

Kapak : M.Selim Talay
Sayfa düzenleme: Atlantis İletişim (0212.512 03 28)
Baskı : Kayhan Matbaacılık
Cilt : Yalçın Kardeşler

Küyerel Yayınları: Piyerloti Cad. 47/49 Kanarya Apt. K.2 D.8
Çemberlitaş - İstanbul
Tel: (0212) 516 01 75 - Fax: (0212) 518 93 62

BİLAL ŞEN

Cumhuriyetin İlk Yıllarında TKP ve Komintern İlişkileri

Belgelerle bilinmeyenlerin öyküsü...

Özgeçmiş:

1920'de Bulgaristan'ın Razgrat ili Ostrovo köyünde doğdum. Türkoğlu Türküm. Anamın adı Hasibe, babamın adı Beytullah.

İkinci Dünya savaşı yıllarında Türkiye'ye geldim. 1945 yılında İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi öğrencisi iken gece işçisi olarak çalıştığım Eyüp Defterdar Feshane fabrikasında 1 Mayıs bildirisi dağıtmaktan tutuklandım. "İleri Gençler Birliği" davasında 6 ay hapse mahkûm edildim.

1946'da Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisine girdim. Partinin Ayvansaray bölge teşkilatında çalıştım.

1948'de Sahaflar Çarşısında Terlikçi Ferit'in işyerinde bir provakasyon sonucu 11 kişiyle birlikte gözaltına alındım. 11 ay Sultanahmet Cezaevi'nde tutuldum. Ardından İstanbul 1. nolu Ağır Ceza Mahkemesi tarafından aklandım.

1950'de İktisat fakültesinden mezun oldum. Tüm bu yıllar boyunca bir yandan fakültedeki öğrenimime devam ettim, diğer yandan da çeşitli işlerde çalıştım; baca temizleyiciliği, tenekecilik, kurşun boru dökücülüğü, evrak takipçiliği, muhasebecilik gibi çeşitli alanlarda çalışarak yaşamımı sağladım.

1949 ortalarından 1951 yılı sonlarına kadarki dönem içinde gizli parti çalışmalarında Semt Komitesi, Üniversite Gençlik Komitesi, İstanbul Sendika Komitesi, Türkiye Sendika Komitesi Sekreterliği gibi görevler üstlendim. 1951 Aralığında tutuklandım. 1954'de Ankara Garnizon Komutanlığı 2. nolu Askeri Mahkemesi tarafından 167 sanıkla birlikte mahkûm edildim; 6 yıl ağır hapis ve 2 yıl da sürgün cezasına çarptırıldım.

1954 sonlarına doğru bakanlar kurulu kararıyla, 1944'de aldığım Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşlığından çıkarıldım. 1957 sonlarında da sınırdışı edildim.

1958-1961 döneminde Sofya'da Parti Yüksek Okulu'nu bitirdim.

1962'de evlendim. Bir kızım var.

1961-1965 yılları arasında Bizim Radyo'da redaktör, başredaktör, Parti Grubu Sekreteri, Basın Yayın Komitesi Sekreteri ve Dış Büro Üyesi olarak çalıştım.

1965 Mayısında Demokratik Almanya'dan, Ekiminde de Sovyetler Birliği'nden sınırdışı edildim.

1966 -1981 yılları arasında Bulgar Bilimler Akademisine bağlı Ekonomi Enstitüsünün Çağdaş Kapitalizm bölümünde çalıştım.

Şimdi artık 15 yıldır emekliyim. Kah Sofya'da, kah Moskova'da yaşıyorum. 1991'de vatandaşlığımın ihyasını istedim, fakat red cevabı aldım.

Bilal Şen / 1996

İÇİNDEKİLER

BÜYÜK TUTUKLAMA / *9*

Ruhi Su Zeki Baştımar Kavgası / *13*

İtiraflar ve İtirafçılar / *16*

Hapisteki Bölünme / *19*

Parti İçindeki İstihbaratçılar / *21*

Hayati Sencer Olayı / *25*

Kalpazankaya'da Kavga / *26*

KOMİNTERN POLİTİKASI VE TKP / *29*

TKP Bolşevikleşiyor / *31*

TKP'ye Göre: Dünya Devrimi Olgunlaşıyor / *35*

Sosyal Faşizm Tezi / *37*

Dimitrof'un Özeleştirisi / *40*

SOSYAL DÜNYA DEVRİMİ / *43*

Komintern'in Kuruluş Kongresindeki Türk Komünisti / *48*

Komintern Kurtuluş Savaşı Hakkında Bilgi Topluyor / *52*

Yeşilordu'dan Türkiye Komünist Bolşevik Partisine / *54*

"Türkiye'yi Derhal Sovyetleştirme Yolunu Tuttular" / 56

Ankara Hükümeti Komünist Faaliyeti Yasaklıyor / 60

Mersin'de Bir Komintern Görevlisi / *66*

Moskova: Maceralara Son Verilsin! / *69*

Savaş Esiri Türklerden Oluşan "Kızıl Bölük" / *72*

Türkiye'de Komünist Hareketin Ortaya Çıkışındaki Komintern Etkisi / *75*

Komintern'in Yönetimindeki Ruslar / *78*

"Onların Mezarları Önünde Ahdü Misak Ettik" / *79*

Türkiye: Ya Askersel, Plütokratik, Oligarşik Bir İktidar, ya da Sovyet İktidarı / *82*

"Türkiye'de Komünizmin Tatbikatı Bütün Şark İçin Numune Olacaktır" / *83*

"Demek ki Ben Efsanelerle Yaşıyormuşum" / *86*

ARŞİV ÇALIŞMALARIM / *89*

Komünistlerin İstanbuldaki Etkinlikleri / *92*

Aydınlıkçılar / *94*

1926-1936 Dönemi / *98*

Hangi Görüş Savunulmuştu? / *100*

İkinci Parti Konferansı / *102*

1934 Plenumu / *103*

"Separat" Öyküsü / *106*

BÜYÜK TUTUKLAMA

1951 yılının son aylarında Türkiye Komünist Partisi (TKP')ne dönük büyük tutuklama başlamıştı. İki yıl süren bu tutuklama sırasında 184 kişi yargılanmıştı. Dört yıl sonra bir sonbahar günü, beş yıldan fazla cezaya çarptırılmış olan biz 25 kişi, ikişerli kelepçelenerek yanyana bir otobüse doldurulduk. İstanbul Orhaniye Cezaevi'nden başlayan yolculuğumuzun son durağı Adana'ydı. Bu çileli yolculuk, arada verilen bir iki kısa molayı saymazsak, tam 48 saat sürdü. Bu yolculuğu beraberce yaptığımız 25 kişi şunlardı: Zeki Baştımar, Enver Gökçe, Halil Yalçın, Cazım Aktimur (?), Kamil Akar, Şevki Akşit, Mihri Belli, Ruhi Su, Abdülkadir Demirkan, Reşat Fuat Baraner, Kemal Ergin, Recep Yelkenkaya, Macit Bilge, Ahmet Bilge, Sabahattin Dikmen, Orhan Suda, Ahmet Gayretli, Kamuran Baştuci, Faruk Vural, Fadıl Berkan, Cemil ..., Süleyman Salter, Bekir Karayel ve ben, Bilal Şen.

Adana Merkez Cezaevi'ne vardığımızda bu çileli yolculuğun öyküsünü Ruhi Su türküleştirmişti. Ozanın bilinen "Hasan Dağı" türküsü '51 tevkifatında tutuklanıp, İstanbul'dan birbirine kelepçe-

lenip 48 saatlik bir yolculukla Adana'ya gönderilen 25 mahkûmun duygularına tercümandır:

Hasan Dağı, Hasan Dağı
Eğil, eğil, eğil bir bak,
Sıkıyor zincir bileği
Candarmada din iman yok!
Sıkıyor Zincir bileği,
Candarmada din iman yok

Gidiyor kalktı gücümüz
Gülmez ağlamaz içimiz,
İnsan olmaktı suçumuz
Hasan dağı, insan olmak!
İnsan olmaktı suçumuz,
Hasan Dağı, insan olmak!

İşte böyle... Viran otobüsümüz Torosları aşmış, Çukurova'yı geçmiş, bizleri Adana Merkez Cezaevi'ne boşaltmıştı.

Aradan beş altı ay kadar geçmişti ki, Adana Emniyet Müdürlüğü bana "sınırdışı" edileceğimi bildirdi. Ben bu bakanlar kurulu kararının dayanağını, yani gerekçesini öğrenmek için ilgili yerlere dilekçeler yazdım ise de sonuç alamadım. Çaresizlikten gelişmelere boyun eğmekten başka bir şey de gelmiyordu elimden.

O günlerde bizler 1956 Şubat ayında gerçekleştirilen Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin (SBKP) XX. Kongresinde alınan kararları merak etmekteydik. Kruşçev'in Stalin'e yönelttiği eleştiriler

hakkında Batı ülkeleri basınında haberler, makaleler çıkıyordu. Ama biz bunlara inanmıyor, kongrenin Batı basınındaki değerlendirmelerinin doğru olabileceğine ihtimâl vermiyorduk. Bize göre tüm bunlar "düşman uydurması" idi.

Adana Hapishanesi yeni yapılmıştı. 25 kişilik koğuşumuz güneş ışığına açıktı. Bu açıdan İstanbul'daki Tophane Cezaevi'ne, Harbiye Cezaevi'ne, Orhaniye Cezaevi'ne, Sultanahmet Cezaevi'ne, yani tüm bu hapishanelerde kapatıldığımız koğuşlara uzaktan yakından benzemiyordu. Sirkeci'deki Sansaryan Hanı'nın 5. katındaki, hele hele de bodrum katındaki işkence hücreleriyle karşılaştırılamazdı bile.

Galiba 1957 yılı başlarında bir gündü; cezaevi gardiyanı yeni birini koğuşa getirdi. Aramıza katılan bu yeni kişi Yüzbaşı Sabahattin Erdem'di. Yüzbaşı Sabahattin uzaktan beni görünce: "Ben seni tanıyorum!" diye bağırdı. Gerçekten de o beni daha önce görmüştü. Bunun da ilginç bir hikâyesi vardır: 1952 yılında biz Harbiye Cezaevi'nde iken Sabahattin de o cezaevinde taş hücerelerden birine kapatılmıştı. Ben mutfak nöbetçisi olarak bir iki kez orada bulunan dört arkadaşa (Şefik Hüsnü, Reşat Fuat, Mihri Belli, Mehmet Bozışık) öğle yemeği götürmüştüm. Ayrıca bana Sabahattin'in poliste verdiği ifadede benden de söz ettiği söylenmişti.

TKP soruşturmalarını yürüten görevliler, yüzbaşı Sabahattin'i parti üyesi olarak gösteremeyeceklerini anlayınca, ifadesini bizim dosyadan alıp, yani olayı bizden ayırıp, kendisini Ankara'ya götürmüşlerdi. Daha sonra Sabahattin Sovyet casusu olmakla itham edilmiş ve 24 yıl hapis cezasına çarptırılmıştı. Yüzbaşı Sabahattin çok halim selim bir insan izlenimi bırakıyordu çevresindekilerde.

Adana Cezaevi'ne Yüzbaşı Sabahattin'den bir süre sonra da "Bulgaristanlı" Recep getirildi. Recep Harmanlılıydı. Osman isminde bir hemşerisiyle birlikte Türkiye'ye gelmişti ve Recep'e göre Osman kendisine iftira etmiş olmalıydı. Recep kendisinin suçsuz

olduğunu söylüyordu. Orta boylu, tıknaz yapılı esmer biriydi. En büyük derdi de kızının geleceğiydi. Sohbetlerimizde Rusçuklu Bilal Sinan'ı tanıdığını anlatırdı. Bilal Sinan 1952'de Ankara'da tutuklanmış, "Bulgar casusu" suçlamasıyla yargılanmış ve 24 yıl hapse mahkûm edilmişti. Çok aciz, zavallı birisiydi. Acınacak durumdaydı.

Burada yeri gelmişken, Recep olayının çağrıştırdığı başka bir anıma da kısaca değinmek istiyorum. 1951'deki kitlesel göçle Bulgaristan'dan İstanbul'a gelen Yenipazarlı İsmet Meriç ve arkadaşı Arif Çalışkan İstanbul polisinin işgüzârlığı sonucu tutuklanıyorlar. Bu iki gencin sorgulanmaları esnasında tutuklamanın gerçekçi bir nedeni olmadığı kısa sürede anlaşılıyor. Ne var ki polis yanlış bir iş yaptığının anlaşılmasını istemiyor, çünkü tutklamanın nedensiz olduğu ortaya çıkıncaya kadar, "polis yeni bir komünist şebekesi çökertti" türünden haberler de gazete manşetlerine çıkmış durumda. Artık iş işten geçmiş olduğundan geri adım da atılamıyor. Deneyimli Emniyet Amiri parmaksız Hamdi bir çözüm buluyor: Eski Bulgaristan göçmenlerinden Rami'de oturan Provadalı Hüsnü Özdemir'i hasta yatağından kaldırıp tevkif ettiriyor. Sonra da bu üç genci karşısına alıyor ve şunları söylüyor: "Şimdi yeni bir ceza kanunu var. Sizi idamdan kurtarmamız çok zor. Ama Bilal Şen sizi kurtarabilir. Onun için bize bu görevi o verdi deyin ve ifadelerinizi imzalayın." Onlar ise bu işi yapmakta bir sakınca görmezler. İfadeler imzalanır ve idamdan kurtulduk diye sevinen delikanlılar Harbiye Askeri Cezaevi'ne getirilirler. O sırada cezaevinde olan Nasıf adındaki bir hemşerileri de olayı gazetelerden öğrenir. Onlara bir mektup yazar ve mektubunda bana da selam gönderir. Benim ise bu kişinin ne isminden haberim vardır ve ne kim olduğunu bilirim. Nasıf'ın o yıllarda Türkiye'ye görevli geldiği anlaşılıyor. İstanbul'da yakalanır, Ankara'da 20 yıl hapse mahkûm edilir. Daha sonra da Türkiye hapishanelerinde fazla çürümeden geri döner.

Bana hapis cezam bittiğinde hemen sınırdışı edileceğim söylenmişti. Bu durumda, iki yıllık sürgün (genel gözetim) cezamı çekmeyecektim. 1957 ilkbaharı gelmişti. Tahliye zamanım yaklaşıyordu. Arkadaşlarla veda konuşmaları yapıyordum. Bir gün saat onbir sularında arkadaşlarım havalandırmaya çıkmışlardı. Ben ise koğuştaydım. Sabahattin Erdem koğuşun hela tarafındaki bölümde olan ranzalara geldi ve yatağıma oturdu. Benimle konuşmak istediğini söyledi ve alçak bir sesle devam etti: "Sen garip bir arkadaşımızsın. Memlekette kimin kimsen yok. Benim ise durumum iyi. Evden istediğim her şey geliyor. Sana çıkarken bir miktar para verebilirim. Paltom da yeni. Sen giderken bunu da sana vereceğim. Senin daha çok ihtiyacın olacak." Yüzbaşı bir süre sustu. Sonra yine başkaları tarafından duyulmasını istemediği bir ses tonuyla konuşmasını sürdürdü: " Sana güveniyorum, o nedenle açık konuşacağım: Zeki partiye ihanet etti. Ben 20 yıl burada yattıktan sonra çıkıp normal bir hayat sürdürebileceğimi düşünemiyorum. Kendimi, değerli ve önemli gördüğüm bir iş için feda edebilirim. Gerekirse Zeki'yi hemen ortadan kaldırabilirim! Ne dersin?" Şaşkınlıktan söyleyecek bir şey bulamamıştım. Daha sonra bu olayı Ahmet ve Macit Bilge kardeşlerle görüştük. Sabahattin'in Zeki hakkındaki düşüncelerinin Reşat'ın çevresindeki insanlardan dinlediği hikâyelerden oluştuğu görüşünde birleştik. Parti çevresindeki arkadaşlar arasında dört yıldır aralıksız süren söz düellolarına karşın, böylesi bir deliliği daha kimseden işitmemiştik. Bunu Reşat'a söylemeye de karar verdik. Sabahattin'in konumu, ona parti içinde olup bitenleri açıkça anlatmak için elverişli değildi. Sinirlerinin çok yıprandığı, tam bir bunalım içinde olduğu belliydi. Bu olayı Reşat Fuat'a bildirdiğimizde ise o "benim için Zeki diye biri yoktur" deyip kestirip atmıştı.

Ruhi Su Zeki Baştımar Kavgası

Bu durum bizi kara kara düşündürüyordu. Daha Harbiye Cezaevi'nde iken İstanbullu bir çalgı yapımcısı olan Faik Şekeroğlu ve

Zeki Baştımar bir defasında yumruk yumruğa kavga etmişlerdi. Az zaman önce de Ruhi Su ile Zeki Baştımar arasında bir kapışma yaşanmıştı. Güneşli bir gün koğuştaki arkadaşların dışarıya hava almaya çıktığı sırada Ruhi Su ile Abdulkadir Zeki Baştımar'a yüklenmişlerdi. Ben ise tuvaletten çıkınca aralarına girmiş ve onları ayırmıştım. Olayın nedeni de şuymuş: Ruhi Su sazıyla söylediği bir türküde Mevlana'nın bir şiirinden aldığı "Köpek, bacağıma saldırma!" mısrasını tekrarlayıp duruyormuş. Bir süre sonra sinirlenen Zeki ise yatağından fırlayıp Ruhi'nin sazını kırmak istemiş. Abdülkadir de Ruhi'nin yardımına koşmuş. Her biri çirkin kaba bir güç gösterisi olan bu olaylar, aslında ortak ülküye yönelik yolculukta kader birliği yapmış kişiler tarafından yaratılmış kötü bir ortamın doğal sonuçlarıydılar. Bence bu atmosfer dönemin itirafçıları olan, 7. fıkradan yararlananların sayısının artmasında önemli bir etmen olmuştur.

Hapishane kahrolası, yere batası bir yerdir. Tahliye günleri yaklaştığında insan kendini büyük bir canlılık içinde hisseder, dinçleştiğini ta içinde duyar. Arkadaşlar arasındaki konuşmalar da bu günlerde daha bir içtenleşir. O günlerdeki konuşmalar, öğütler insanın belleğine adeta kazınır.

Böylesi bir psikolojik ortamda bir gün TKP Merkez Komitesi üyesi olarak mahkûm olmuş Halil Yalçınkaya ile konuştuğumuzu hatırlıyorum. O, hapishanede arkadaşlar arasında egemen olan ilişkilerden, Merkez Komitesindeki bölünmelerden, Zeki Baştımar ve Reşat Fuat'tan yakınıyor. Yönetici konumundaki arkadaşların soğukkanlı davranamadıklarından, duygularına kapıldıklarından söz ediyor. Ve "bundan böyle parti kolay kolay toparlanamayacaktır" diye de ekliyor. Arkasından da aramızda şöyle bir konuşma geçiyor;

-Eğer nasip olur da İsmail'i görürsen ona söyle iş başa düştü, derhal memlekete dönsün!

- İsmail kim?

- Yukarıda bir arkadaştır.

- Burada olsaydı bölünmeyi önleyebilir miydi?

- Elbette, hiç şüphen olmasın! Diyarbakır hapishanesinde o becerisini göstermişti.

Halil bana mutlaka Parti Okulu'na gitmemi öğütlüyor. Kendi gidemediği için büyük üzüntü duyduğunu anlatıyor. Söz dönüp dolaşıp tekrar İsmail'e geliyor. Halil partinin durumunu yalnızca İsmail'e anlatmam konusunda defalarca tembihliyor. Ben İsmail'i tanımıyorum. Peki nasıl bulacağım onu? Eşgalini soruyorum. "Gözlüklü, dazlak, iriyarı biri, kolayca tanıyabilirsin onu" diyor. Konuşmayı bu cümlelerle noktalıyor.

Halil Yalçınkaya 1917 Ekim Devrimi'nde Rusya'da savaş esiriymiş. Partiye Mustafa Suphi kolundan gelmiş. Sıradan bir köy emekçisi. Benim onu tanımam 1950 ilkbaharına denk düşer. O yıllarda Partinin sendika komitesi sekreteri idim. O ise aynı komitenin başkanı. Onun görevi partinin sendika komitesi ve Reşat Fuat arasındaki ilişkiyi yürütmekti. Halil Yalçınkaya benden 20 gün önce tutuklanmıştı.

Burada şunu da eklemeliyim. Benim hapishaneden çıkma günlerim yaklaştıkça bana şu veya bu şekilde öğüt verenler, benimle veda konuşmaları yapanlar partinin eski sorumluları idi. Bunlar o zaman hapishanede birbirleriyle konuşmuyorlardı. Yani bana söyledikleri partinin resmi görüşleri değil, kendi kişisel düşünceleriydi.

Zeki Baştımar'ın söyledikleri de şunlardı: "Sen yurtdışına çıktığında arkadaşlar senden gerçekleri öğrenecekler. İnanıyorum ki sen bütün gerçekliğiyle olup biteni anlatacaksın. Ama buradan çıktıktan sonra bazı şeyleri not etmende yarar var, çünkü geçen zamanla birlikte hafızan silikleşmeye başlayacak. Karşına çıkacak olan kişi-

lere çok dikkat et, herkese güvenme. Önce bizim temsilciyi görmeye çalış. Durumu ona anlat. Nazım'ı da görürsen çok iyi olur. Sosyalist ülkelerin radyolarında Türkçe son derece bozuk. Özellikle de Moskova Radyosunda. Bu berbat durum Nazım çıktıktan sonra düzelir diye umut ediyorduk, ama ne oldu bilemiyoruz. Sen iktisat fakültesi bilgilerini tazele, geliştir. Parti okuluna gitmende de yarar olabilir." Tüm bunları anlatan Zeki Baştımar Merkez Komitesi Yürütme Komitesi üyesi olarak on yıl hapse mahkûm edilmişti.

Zeki Baştımar bu görevine 1951 yılının Şubat ayında İstanbul Cihangir'de gizli olarak düzenlenen Parti Merkez Komitesi toplantısında seçilmişti. Bu toplantıya şu kişiler katılmıştı: Şefik Hüsnü Değmer (Genel Sekreter), Reşat Fuat Baraner (Eski Yürütme Kurulu sekreteri), Halil Yalçınkaya, Mehmet Bozışık ve Zeki Baştımar.

Benim inancıma göre Doktor Şefik Hüsnü ve Reşat Fuat Zeki Baştımar'ın bu işin altından kalkamayacağını bilecek durumda idiler. Biz orta kadrolar ise Zeki'nin nasıl yöneticilik yaptığını pratikte görmüştük. Bu nedenle bir parti konferansı toplanmasını öneriyorduk. Bu öneriye Zeki'nin tepkisi çok olumsuzdu.

İtiraflar ve İtirafçılar

TKP tutuklamaları başladıktan iki buçuk ay sonra Türk Ceza Kanununun komünistlerle ilgili maddeleri değiştirildi. Yeni düzenlemeye göre üst düzey parti yöneticileri belli koşullarda idama bile mahkûm edilebileceklerdi. Bu arada ünlü 141. maddeye eklenen 7. fıkra uyarınca sorgu esnasında bildiği her şeyi söyleyen, yani yararlı itiraflarda bulunan sanıkların cezalarında üçte bir oranında indirim yapılabilecekti.

Partinin İstanbul il komitesi sekreteri Tevfik Dilmen ve Ankara il komitesi sekreteri Ömer Tuncay bu maddeden yararlanma yolunu seçtiler. İki yıl süren polis sorgusu boyunca Zeki bu iki il sekre-

terinin tuttuğu yolu bilmezlikten geldi. Polisin ya da sorgu hakiminin kendisine sorduğu soruların bir kısmında adres olarak parti il komitesi sekreterlerini gösterdi. "Bunların yanıtını onlar bilir" dedi. Bu davranış bana göre affedilemez bir davranış olmuştur.

O dönemin bütün dehşetini yakından bilen biri olarak ben "Zeki her şeyi reddetmeliydi, yani inkâr yöntemi uygulamalıydı" tezini pek gerçekçi bulmuyorum. O yılların koşullarında hiçbir yönetici bizde bu yöntemi izleyememiştir. 1937'de Moskova'da başlayan mahkemelerde yargılanan binlerce bolşevik bile reddetme, sorulara yanıt vermeme gücünü gösterememişlerdir.

Bu konu parti tarihimizin en nazik konularından biridir. 70 yıl boyunca partimizin uğradığı bütün kovuşturmalarda, her tutuklama dalgasında tartışılan başlıca konu olagelmiştir. Partinin karşılaştığı bütün tevkifatlardan sonra tartışılan bu konu, büyük laflar ederek üstesinden gelinebilecek bir konu da değildir. Çözümü zordur. Her şeyden önce, bir parti nasıl kurulmuşsa, gelenekleri de ona göre oluşur.Bir partide güvenlik meselesi, partinin kuruluş anından, kadroların seçilişinden itibaren gündemde olmak zorundadır. Partinin politikasıyla dolaysız olarak bağlıdır güvenlik konusu. Zeki Baştımar, 1949 yılı başlarında yazıp yayınladığı illegal bültenlerde Stalin'i Türkiye komünistlerinin babası olarak ilan etmekten bile çekinmemiştir. Zeki Baştımar parti yöneticiliğini, parti liderliğini putlaştıran uygulamanın tipik bir örneğini vermiştir. Ne ki, tüm bunları onunla yakın ilişkisi olan, eylem içindeki deneyimli kadrolar bilebilirlerdi. Bence Zeki de bunun farkındaydı elbet.

Şevki Akşit'le 1950 sonbaharındaki bir konuşmamı hatırlıyorum: bir dizi konuyu tartıştıktan sonra Şevki'yle Zeki'nin yöneticilik vasıfları üzerine konuşmaya başladık. Ben Zeki'nin bu partide yönetici olabilecek yeteneklere sahip olmadığını, buna bir çare düşünülmesi gerektiğini savunuyordum. Şevki buna karşı çıktı. Zeki'yi yakından tanıdığını söyledi.Onun Moskova'da Kızıl Profesör-

ler Okulu'nda okuduğunu da ileri sürdü. Oysa bu doğru değildi. Zeki bu enstitüde değil, KUTV'da okumuştu. Oysa önemli olan aslında tüm bunlar değildi. Benim eleştirilerim hayatın içinden gelen eleştirilerdi, Zeki Baştımar'ın nerede okuyup okumadığı bu konuyla ilgili olamazdı. Benim Zeki hakkındaki görüşlerim 1949-50 yıllarından itibaren oluşmaya başladı. O yıllarda kendisini henüz şahsen tanımıyordum. Ama ahlakça dürüst, tevazu sahibi biri olduğunu düşünüyordum. Onu tanıyanlar, Reşat Fuat'ın en yakın arkadaşı olduğunu söylüyorlardı. Zeki Baştımar 1949 yılına kadar parti içinde başrol oynamaya pek heves etmemişti. 1947-49 yılları arasında bile, yani diğer parti yöneticileri hapisteyken sorumluluk almaktan kaçınmıştı. Sonunda 1949'da görevi üstlenmesi de Boz Mehmet'in ısrarıyla olmuştu, ama ben bunun sadece Mehmet Bozışık'ın ısrarına bağlı olduğunu sanmıyordum. Akıl hocalarının tavsiyesi üzerine Ankara'yı bırakıp İstanbul'a gelmiştir, diye düşünüyordum.

Ne yazık ki, Zeki hakkındaki düşüncelerimde temelden yanılmış olduğumu daha sonraları anladım. 1954 yılıydı. Askeri mahkemede savunmalarımızı yapıyorduk. Ağustos ayının ortalarında bir gün Zeki Baştımar müdafaasını okumaya başladı: "Proleterya diktatörlüğü belgisi Türk komünistlerinin çalışma programlarında hiçbir zaman yer almamıştır" dedi ve şöyle devam etti:

"Halkın müşterek davasında memleketin bütün sınıflarının, bütün halkın birleşmesi zorunluluğunu kabul etmeyenler, buna engel olmaya çalışanlar, barış hareketini küçümseyenler, bu hareketi içinden yıkmak ve öncü kuvvetleri dağıtmak için her çareye başvuranlar ancak emperyalizme ve gericiliğe ajanlık etmekten başka hiçbir rolleri kalmayan troçkist kalıntılardır."[1]

Zeki Baştımar'ın bu sözlerinin hedefi Reşat Fuat ve arkadaşları idi. Bu sözlere savcı İzzet Cebe, "bu sizin iç işiniz" diye tepki göstermişti. İnancıma göre Zeki'nin bu tavrı ahlaka ve dürüstlüğe ay-

[1] Dava ve Müdafaa. 1966, s. 17

kırıydı. Biz komünistler ahlaksızlığın egemen olduğu toplumsal ilişkilerin değiştirilmesini istiyorduk. Yalanın saltanat kurduğu düzeni suçluyorduk. Ahlakı ve dürüstlüğü baş tacı etmeden, sömürüsüz, baskısız, sosyal adaletin ve sosyal eşitliğin egemen olduğu uygar toplumun kurulamayacağına inanıyorduk. Bir komünist ahlak kurallarını böyle çiğnememeliydi, çiğneyemezdi.

Hapisteki Bölünme

1954 yılının Ekim ayının 7'sinde Ankara Garnizon Komutanlığı 2 no'lu Mahkemesi kararını bildirdi. Biz mahkûmlar bulunduğumuz İstanbul'da mahkeme salonundan, aşağıdaki hapishane bölümüne indirildik. İstanbul Harbiye'de bulunan bu büyük binanın bir kısmı hapishaneye dönüştürülmüştü. Hepimiz ağır hapis cezalarının yarattığı şokun etkisindeydik. Tam bu sırada koğuşlardan birinden ikinci bir karar daha açıklandı. Bu karara göre Merkez Komitesi eylemcileri olarak mahkûm olanlardan Doktor Şefik Hüsnü, Reşat Fuat ve yandaşları, ki sayıları oldukça fazlaydı, bundan böyle Zeki Baştımar ve Mehmet Bozışık'la aynı komün içinde olmayacaklardı. Kararı açıklayanlar bu iki kişiyi davaya ihanet etmekle suçluyorlardı. Sonradan öğrendiğime göre o gün açıklanan bu karar aslında Kasım 1953'de alınan merkez komitesi kararıymış. O toplantıya katılan Dr Şefik Hüsnü, Reşat Fuat, Halil Yalçınkaya, Ahmet Fırıncı, Cemil Benneci ve Mihri Belli kararın lehinde oy vermişler. Merkez Komite kararı sözü geçen iki kişinin parti ile de ilişkilerini kesiyordu.

Hapishanede hızla süren bu cepheleşmenin dışında kalanlar da vardı: Saim Altınеş, Doğan Çetiner, Nihat Tunalı, Enver Gökçe, Macit Bilge, Ahmet Bilge, Şahap Bakırsan, ben ve birkaç arkadaş daha bu tartışmalarda saf tutmamaya özen gösteriyorduk. Tarafların bir yıldır sürdürdükleri amansız mücadelede söyledikleri şeyler bizleri ikna etmeye yetmemişti. Biz bu iki kişinin "hainlik" ettiğinden emin değildik.

Zeki için ileri sürülen temel kanıt, onun başbakanlık kütüphanesinde çalışıyor olmasıydı. Biz bunun bir delil oluşturamayacağını düşünüyorduk. Aslında Zeki'nin başbakanlık kütüphanesinde çalışıyor olması bir delil olarak kabul edilse ve Zeki partiden zamanında uzaklaştırılmış olsa partinin başına bu olaylar gelmeyecekti, ama yine de ben asla "Zeki partiden uzaklaştırılmalı" diye düşünmedim. Zeki Baştımar başbakanlık kütüphanesinde işe girmeyi, 1937 yılı başlarında Komintern Yürütme Komitesi sekreterliğinden onay alarak kabul etmişti. Komintern'in kararıydı bu ve Zeki'nin Halk Partisine üye olması da isteniyordu. Bunu Şefik Hüsnü ve Reşat Fuat da iyi biliyordu. Zeki Baştımar Halk Partisine üye olamadı, ama kararın diğer bölümünü, yani durumunu meşrulaştırmayı kütüphanede çalışmaya başlayarak başardı. Bu nedenle Zeki Baştımar'ın yaptığı iş nedeniyle suçlanması son derece yanlıştı. Partiden uzaklaştırmanın temeli olarak seçilen iddianın kanıtlanması neredeyse imkânsızdı ve Doktor'la Reşat parti merkez komitesinden bir üyenin ihraç edilebilmesi için varlığını sürdürdüğü dönemde Kominternin onayı olması gerektiğini de iyi biliyorlardı. Merkez komitesine yeni üye almak da aynı onayı gerektirmekteydi. Durum böyleyken, TKP yönetimi 1953 Kasım ayında hapishanede aldığı kararı Sovyetler Birliği Komünist Partisi'ne bildirmiş, ama Moskova Radyosundan gelmesi gereken yanıtı ise alamamıştı. Bunun nedenini ne yazık ki öğrenemedim.

Kişiliklerine saygı duyduğum iki yöneticinin böyle ağır bir kararı da neden bu kadar kolay aldıkları üzerine uzun uzun düşünmüşümdür. Vardığım sonuç şuydu: Doktor ve Reşat 1934 ağustosunda Moskova'da 69 parti üyesini ajan ilan etmişler, 45 üyeyi de partiden atmışlardı.[2] O yıllarda alınan bu kararın aslında bu iki yönetici için bir ders olması gerekirken tam tersine aradan bunca yıl geçtikten sonra da aynı kolaycılıkla davranabiliyorlardı. Demek ki olması gerektiği kadar olgun değildiler. Ya da benim bilemediğim, aşa-

[2] Bk. Orak Çekiç: 1. 6. 1936

madıkları engellerle karşılaştılar ve direnç gösteremediler. Ama kesin bir şey söylemek gerekirse, o da TKP'nin önde gelen bu iki yöneticisinin Stalin'in ölümünden sonra SBKP içinde gündeme gelen değişiklikleri önceden kestirememiş olduğudur. Yoksa Stalin'in ölümünün üzerinden 8 ay geçtikten sonra böylesi bir kararı almazlardı.

Bana göre bu karar alınmadan önce yapılması gereken iki şey vardı. Bunlardan ilki; merkez komitesi Zeki Baştımar'ın yeteneklerini değerlendirmede hata yaptığını kabul edip, özeleştiri yapmalıydı. İkinci olarak da, Zeki Baştımar'ın parti içindeki faaliyetleri, partiyi nasıl yönettiği, parti çalışmalarının bizzat içinde olan orta düzey kadrolardan sorulmalı, onların görüşleri alınmalıydı. Bu iş zor olmazdı, çünkü söz konusu parti kadroları da aynı hapishanedeydiler.

Burada çok önemli olan bir başka konu daha var: Kasım 1953'de ihraç kararlarını alan merkez komitesinin 6 üyesinden hiç biri aslında Zeki Baştımar'ın partiyi nasıl toparladığını ve yönettiğini bilmiyordu. Çünkü o yıllarda Doktor ve Reşat hapisteydiler.1950 temmuzunda çıkan afla serbest bırakıldılar. Mihri Belli dışardaydı ve 1950 sonbaharında Türkiye'ye dönmüştü. Celal Benneci ve Ahmet Fırıncı ise gizli çalışmalara daha katılmamışlardı.

Bu somut gerçekler gözönüne alındığında merkez komitesinin bu konuda somut bir araştırma yapmamakla Zeki'nin yararına ve partinin zararına hareket ettiği kolayca anlaşılacaktır.

Parti İçindeki İstihbaratçılar

Eğer böyle bir soruşturma yapılmış olsaydı, siyasi polisin Zeki Baştımar'ı 1948'den itibaren yakın kontrol altında tuttuğu ortaya çıkacaktı. Söz gelimi, 1946 tutuklamasından kaçan Mehmet Bozışık'ın İzmir'de 1947'de kurduğu TKP il komitesine Şükrü Dinsel adında bir MİT ajanı da girmiştir. Daha sonra da İbrahim

Turan ve Behçet Şener adlı ajanların girdiği bilinmektedir.[3]

Zeki'nin genel yönetmenliğindeki Ankara parti teşkilatına 1946'da polis ajanı Necdet Günçakın, 1948'de de polis ajanı Sabahattin Orbay sızmıştır. Zeki'nin güvenle kullandığı Ankara, İzmir ve İstanbul gizli haberleşme adreslerinin uzun süreden beri polis kontrolü altında olduğu ise yargılama sırasında anlaşılmıştı. Bütün bu veriler dikkate alındığında, siyasi polisin parti içine gerekli gördüğü sayıda elemanını istediği zaman sokabileceği gayet açık bir şekilde ortadadır, bu bir. İkincisi, devlet kurumu tarafından kontrol edilen gizli TKP'de birilerini birilerine karşı harekete geçirme, örgütü parçalama, içten içe çökertme taktik ve yöntemlerinin de uygulanabileceği gerçeğidir. Ve bu taktikler uygulanmıştır da.

Bu noktadan hareket ederek, 1953 Kasım kararını alanlar hakkında "1951 tutuklamalarının nedenini yanlış yerde aradılar" diye düşünmenin temelsiz olmadığı kanısındayım. Bu düşüncelerim uzun yaşam deneyimim sonucu ortaya çıkmıştır. Bu düşünceyi destekleyen bir başka etmen de; 16 Aralık 1946 tarihinde Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi (TSEKP) kapatıldıktan sonra gizli polisin İstanbul'da parti kadrolarını gizlilik koşullarına çekme taktiğidir. Gizli polis böylece gerektiğinde kendisi için yeni deliller toplayabileceği birimleri el altında tutmak istemiştir.

Polis ajanları o zamanlar "komünist partisi hiç kapatılamaz" genel kuralını kendilerine maske olarak, ve de ustaca kullanıyorlardı. Öte yandan da TSEKP'in kuruluşunu "bir hata" olarak göstermeyi de ihmâl etmiyorlardı.

Ne denli esef edilirse edilsin azdır! O yıllarda İzmir'de Mehmet Bozışık, Ankara'da Zeki Baştımar bizim İstanbul'da gösterdiğimiz uyanıklılığı gösteremediler. 1951 yıkımını hazırlayan parti birimle-

---

[3] Bk. Atilla Akar: "Eski Tüfek" Sosyalistler, İstanbul, 1989, s. 166-167

ri oralarda kuruldu. Daha açık bir şekilde söylersek, parti örgütü içinde 1951 yıkımı için dinamitler yerleştirdiler. Kesinlikle eminim ki, onlar bunu kötü niyetlerinden değil, kötü eğilimlerinden ötürü yaptılar. Devrimcilik onlara, ezberlenmiş cansız kurallara olan bağlılık, hem de körü körüne bağlılık olarak öğretilmişti. Ne denli acı olsa da söylemek zorundayım ki, o zaman hiç birimiz bunun farkında değildik. Farkında olan varsa da bunu açıkça söylemiş değildi. Bu nedenle karşılaştığımız felaketlerin nedenlerini araştırırken birbirimizi yiyip duruyorduk.

Bu söylediklerim kolay anlaşılıp benimsenecek şeyler değil; bunun bilincindeyim. Ama düşünen beyinleri mutlaka ilgilendireceğine inanıyorum. O nedenle yeri gelmişken küçük bir anımı ve gözlemimi de burada anlatmak istiyorum: 1949 yılının birinci yarısında Sultanahmet Cezaevi'nin üst katındaki TSEKP davasından mahkûm olan arkadaşlarla aynı koğuşta kalıyordum. Partinin İzmir il sektreteri Kerim Soykan da oradaydı. O Doktor Şefik Hüsnü ile konuşmuyordu. Bunun nedeninin de Doktor Şefik Hüsnü'nün poliste verdiği ifadede onunla yapmış olduğu görüşmeyi kabul edip anlatması olduğunu söylüyordu. 1948'in Ağustos ayında İzmir'de tutuklanan Mehmet Bozışık da aynı koğuştaydı. O da Doktor Şefik Hüsnü'yü polise ifade verdiği için eleştiriyordu. Fırsatını bulduğunda da poliste kendine yapılan işkenceleri anlatıyordu. Her şeyi reddettiğini söylüyordu. Şefik Hüsnü ise aşağıdan alıyor, onunla tartışmaya girmemeye özen gösteriyordu. Çünkü Mehmet Bozışık İzmir'de "saklı" yaşarken, bir yandan da gizlice İstanbul'a geliyor, partinin eski kadrolarını yeraltı çalışmasına yönlendiriyordu. Doktor ise "polis gözetimi altında " olabileceği düşüncesiyle Bozışık'ın bu faaliyetine karşı çıkıyordu. Hatta bu konudaki görüşlerini açıkça dile getirmekten de geri durmamış, o yıllarda İstanbul'da Sabahattin Ali tarafından çıkarılan **Zincirli Hürriyet** gazetesinde yayınlanan başmakalesinde bu konuda bir uyarı da yapmıştı. İşte bu ne-

denle belki de o zaman kendisini "yanılmış" sayıyordu. Oysa 1951 - 1953 davasında açıklanan bilgiler Doktorun kuşkularını doğrular nitelikteydi.

Mehmet Bozışık tutuklanmadan önce, tam olarak da 1947'de hava subaylığından emekli Milli Emniyet ajanı Şükrü Dinsel'in de görev aldığı TKP İzmir il komitesini kurmuştu.Partinin illegal faaliyetlerini bu komitenin yardımıyla gerçekleştirmeye çalışıyordu. Bu faaliyet sadece İzmir ve yöresinde değil, bütün Türkiye'ye yönelik olarak sürmekteydi. Fakat asıl çelişki, tutuklanmasından sonra polisin Mehmet Bozışık'a bu konuda tek bir soru bile sormamış olmasıydı. O bunu kendi direngenliğiyle açıklıyordu. Tıpkı Kerim Soykan'ın yaptığı gibi.[4]

Bu öykü, 16 Aralık 1946 tutuklamasında İzmir ve Ankara örgütlerinin neden kovuşturma kapsamı dışında tutulduğunu anlatıyor sanırım. O zaman bu olasılıklar düşünülemezdi. Nedenine gelince; onun kişisel durumu bunun tam tersinin düşünülmesini gerektiriyordu. "Ben iyi çalıştım, Ankara örgütünü korudum" imajı özellikle oluşturulmuştu. Tıpkı Kerim Soykan'ın İzmir'de yaptığı gibi. Bu düşüncemi doğrulayan üç tipik olgunun öyküsünü özet olarak aktaracağım:

1949'da Ankara'da gerçekleştirilen "terziler tevkifatı"nda kimi sanıklar gizli çalışma suçlamasını kabul etmişlerdi. Fakat, beklenmeyen bir şey olmuş, polis davayı kapatmış, sanıkları da salıvermişti. Bunun ardından da Zeki Baştımar bu davanın önde gelen sanıklarını (Şevki Akşit, Enver Gökçe, Melahat Türksal) İstanbul'a götürmüş ve İstanbul'daki gizli parti faaliyetlerinde onlara önemli görevler vermişti.

---

[4] Bk. age., s.161-167

Hayati Sencer Olayı

1950 Mayısında İstanbul'da "Yüksek Tahsil Gençlik Derneği" tutuklamasında polis kimi sanıklardan partinin gizli çalışmaları hakkında bilgi almıştı. O zaman tutuklananlar arasında Şevki Akşit ve Hayati Sencer de vardı. Sencer tutuklanmasından bir hafta kadar sonra bir sabah erken saatlerde Aksaray'da o tarihte kaldığım eve geldi. O sabah bana söylediği çarpıcı cümleler bugün bile aklımdadır:

- Bilal, parti tevkifatı başladı. Tek kurtuluş kaçmakta... Beni gözaltına aldılar, ama iki gün için serbest bıraktılar. Dr. Şefik Hüsnü, Müntekim Öçmen, Sabahattin Erdem hakkında, özellikle de onların TKP ilişkileri hakkında bilgi getireceksin dediler! Ayrıca Şevki Akşit ve Bilal Şen'in parti içindeki görevini de öğreneceksin, dediler!"

Şoke olmuştum. Kendisine söyleyecek bir şeyimin omadığını söylemekle yetindim. Çekip gitti...

O zamanlar ben semt komitesi sekreteri idim. Hayati ise İstanbul mıntıka komitesi üyesi isi. Ben partiye Hayati aracılığıyla bağlıydım. Şevki ise Hayati'nin üyesi olduğu İstanbul komitesinin sekreteri olarak faaliyet gösteriyordu.

Bu akıl almaz olayı 1950 Haziranında İstanbul il komitesi sekreteri olan Tevfik Dilmen'e bildirdim. Ayrıca ona Hayati'nin son günlerde Şevki tarafından benim sekreterliğini yaptığım "İstanbul Sendika Komitesi"ne takviyeci olarak gönderildiğini de anımsattım. Bütün bu anlattıklarımı Tevfik Dilmen'in Zeki Baştımar'a aktarmamış olacağını düşünemiyorum.

Hayati Sencer İstanbul grubunun son üyesi olarak 1952 şubatında tutuklandı. 1953 yılı sonlarına kadar bu olayı kimseye söylemedi. Hayati içerde herkesle konuşuyordu. Hapishanede en fazla da Zeki Baştımar'la volta atıyordu.

O günlerde dosya tetkiki süresi bitmek üzere idi. Bir gün savunma hazırlığı için dosyaları incelemeye gittim. O gün, 1950 Mayısında Hayati Sencer ve İstanbul Emniyet Müdürlüğü Birinci Şube müdür muavini Hamdi Özdemir (Parmaksız Hamdi) arasında geçen bir konuşmanın tutanağını gördüm. Yukarıda dile getirdiğim, Hayati'nin bana anlattıkları satırları okudum o dosyada. Bu satırlar ses bandı çözümleriydiler. Deşifre edilmiş ve dosyaya konulmuşlardı. Hayati'nin başka neler dediği yoktu. Aslında bu kadarı da yeterliydi. Daha doğrusu yetebilirdi, eğer ilgilenen olsaydı! Ama yazık ki, o zamanlar bununla kimse ilgilenmedi.

Kalpazankaya'da Kavga

Bir başka örnek de şu: sanırım 1951 Ağustos ayıydı. İstanbul-gençlik örgütleri içindeki partililer ve sempatizanlar Burgaz Adasındaki Kalpazankaya plajında toplanmışlardı. Öğle sularında Zeki Baştımar yanında Pertev Naili Boratav ve Doçent Adnan Cemgil'le birlikte plaja geldiler. Bir süre güneşlendiler, denize girdiler ve bir iki saat sonra da ayrıldılar. O gün sempatizanlar parti üyesi arkadaşlarının kendilerine göstermeden gizli parti bültenlerini okuyuşunu kıskançlıkla seyrettiler. Öte yandan yine sempatizanlar "İstanbul Yüksek Tahsil Cemiyeti" içindeki parti üyesi gençleri tanıdılar. Daha da önemlisi gizli parti yöneticilerini de tanıdılar. Ben de Zeki Baştımar'ı ilk kez o gün plajda gördüm, fakat şahsen tanışmadım.

Akşam üzeri İstanbul'a dönmek için gruplar halinde vapur iskelesine doğru yola koyulduk. Ben son grupta idim. İskeleye yaklaşınca kendimizi birden bir meydan kavgasının içinde bulduk. Partili arkadaşlar sanki alınlarında damga varmış gibi tanınıyor ve sille tokat dövülüyorlardı! Balkonlardaki, pencerelerdeki insanlar da "Moskova uşaklarına ölüm!" diye bağırıyorlardı. Yaralananlar eczanelere götürüldü, üzerinde gizli parti bülteni bulunanlar ise ortadan kayboldular. Daha sonra gözaltına alındık. Ben de polise götü-

rülenler arasındaydım, ama siyasi polis bizi gece yarısına doğru serbest bıraktı. O zaman parti ilişkim Tevfik Dilmen idi. Bu olayla ilgili eleştirilerimi ilettim. Yaptığımız işin gizli parti çalışması değil, "gizli particilik oyunu" olduğunu söyledim. İstanbul İl Sekreteri bana yanıt olarak "benim şahit olduklarım senin gördüklerinden çok daha kötü, üzülme!" demekle yetindi.

Gizli çalışmaların siyasi polisin kontrolünde olduğunu gösteren bu olaylardan sonra partide ne bir eleştiri yapıldı ve ne de herhangi bir önlem alındı. Bütün çalışmalar eski minvalde sürdü. Aymazlık had safhadaydı.

Türkiye Komünist Partisi'nin tarihine ilgi duyanlar TKP'nin 1932'de Macar komünistleri tarafından hazırlanan bir belgeden çevrilen **illegal şerait altında çalışma usulleri**[5] başlıklı makaleyi okurlarsa Zeki Baştımar'ın bu ilkeleri nasıl kabaca çiğnediğini göreceklerdir.

Ayrıca Komintern Sekreteryası'nın Türkiye Komünist Partisi'ne ilişkin 1937 yılı başlarındaki yönergesi bulunup okunabilirse, yukarıda örneklenen davranışlar ile orada öğütlenen çalışma biçimleri arasında ne kadar derin uçurumlar ve uyumsuzluklar olduğu kolayca görülebilecektir.

Buraya kadar anlatılanlardan şöyle bir sonuç çıkabilir: 1951-1952 tutuklamasının hareketimizi neden uzun yıllar felce uğrattığı yeteri kadar anlaşılamadı. Yıkımın nedeninin "bazı kişilerin bu çetin savaşı başarıyla vermemiş olması" gibi basit bir gerekçeyle izahının mümkün olmadığı kavranamadı. Kolaycılığa kaçıldı. Başarı için önce kendimizi sorgulamanın gereği bir türlü anlaşılamadı.

---

[5] Mete Tuncay "Türkiye'de Sol Akımlar II 1925-1936 , s. 307-308

KOMİNTERN POLİTİKASI VE TKP

Bundan önce, güvenlik sorunu ile parti politikası arasında dolaysız bağ bulunduğunu söylemiştim. Şimdi burada bu çok önemli sorun üzerinde duracağım, olup bitenleri parti güvenliği çerçevesinde ele alacağım.

Komintern açısından bu iki konu arasında bir farklılık veya uyumsuzluktan söz edilemezdi. Çünkü "dünya devrimi" stratejisine göre komünist partilerin izleyecekleri politika ile bunu gerçekleştirmek için izleyecekleri politika arasında zaten tam bir uyum olması gerekiyordu. 30 Haziran 1921 tarihinde, Komintern III. Kongresinde okuduğu ek raporda örgütün genel sekreter yardımcısı Radek izlenmesi gereken eylem biçimini şöyle ifade ediyordu:

"...Bu devrimci ajitasyon, bu devrimci mücadele, bu devrimci propaganda, bu gizli örgütlenme faaliyetleri, proleteryayı askeri olarak eğitme, gösteriler, ayaklanmalar, yani tümüyle bu savaş..."[6]

---

6 RTseHIDNI (Rossiyski Tsenter Hraneniya i İzuçeniya Dokumentov Noveyşey İstorii). F 490. op. 1, 10. oturum, stenografik rapor. s. 91

Bu çizginin başarısızlığı halinde ise Komintern'in günah keçisi de hazırdı: sosyal demokratlar! Öyle de oldu. Üç yıl sekiz ay yirmi beş gün sonra, yani 25 Mart 1925'te Komintern başkanı G. E. Zinovyev'in Komünist Enternasyonal Yürütme Kurulu'nun V. Genişletilmiş Plenumunda okuduğu rapor ilginçti. Zinovyev raporunda, sosyal demokratların "faşist niteliklerine dair" 4 no'lu ara başlık altında, yaptığı uzun açıklamalarda sosyal demokrasiyi burjuvazinin "ikiz kardeşi", onun "bir kolu" olarak tanımlıyordu. Bu raporda sosyal demokratlar "kendi kimliklerini reddetmiş politikacılar" olarak niteleniyordu.[7]

Komintern yönetimi bu görüşleri TKP yönetimine benimsetmek için çok çaba harcadı. Doğu seksiyonları adına İstanbul komünistlerine yazılan 16 Ekim 1922 tarihli mektupta devrimci çevrelerdeki "ulusal kurtuluşçu" eğilimler eleştiriliyor ve "...işçi sınıfı hareketi dünya devrimi çıkarlarına yöneltilmelidir" öğüdü veriliyordu.

Komintern'in V. Kongresinde kabul edilen "Sömürgeler ve Doğu Sorunu Üzerine" (Stalin'in düzeltmeler yaptığı) 12 Temmuz 1924 tarihli kararın 6. maddesinde aynen şöyle deniyordu;

"Türkiye Komünist Partisi en kötü türden oportünizme yol açan tehlikeli sağ sapma ile bağını kesinlikle koparmalıdır."[8]

Bunun ardından İstanbul komünistleri Vasil Kolarov'a bir mektup göndererek, Komintern'in Yakındoğu Bölümü'nün Türkiye'yle ilgili izlediği politikanın doğru olmadığını belirttiler. Ama bu itiraz da çok etkili olmadı, çünkü Komintern Yürütme Kurulu imzalı, 13 Ağustos 1924 tarihli yanıt mektubu aynı düşünceleri bir kez daha vurguluyordu: "biz bu sapmanın çok tehlikeli olduğundan emindik ve şimdi de eminiz."[9]

[7] age. F 495, op:163
[8] age: f 492, op:1, s. 219
[9] age. F. 495, op: 299, s. 20-21

Bir süre sonra sürekli hale gelen bu eleştiriler TKP'yi istenilen politik çizgiye çekmişti. Söz konusu olan V. Kongre (17 Haziran-8 Temmuz 1924) Zinovyev'in ideolojik yönlendirmesini kabul ederek 1918-1923 yılları arasındaki sınıf savaşı deneyimlerini genelleştirdi. Bu yıllardan alınan dersleri genelleştirerek "bolşevikleşmeyi" bir ödev olarak komünist partilerin önüne bir numaralı hedef olarak koydu. Bu komünist partilerin bolşeviklerin düşünsel, kurumsal ve örgütsel kurallarını iyi öğrenip özümsemelerini öngörüyordu. Dünya devriminin genel karargahı içinde bu politika "oportünizme" karşı mücadele adı altında uygulandı.

Komintern'in VI. Kongresinde TKP temsilcisi Fahri (Ali Cevdet) 20 Aralık 1928'de **Türkiye Üzerine Tezler** başlıklı 19 sayfalık raporunda "ulusal burjuvazi karşı-devrimci saflara geçti" ve "bağımsızlığa ihanet etti" görüşlerini savunuyordu. Bu rapora göre TKP'nin görevi "kemalizmin bu ihanetini ve karşı-devrimci karakterini geniş kitleler önünde açıklamak"tı.[10] Bu tutum kongre tarafından TKP'nin bolşevikleştirilmesi yoluna girişinin ilk belirtisi olarak algılanmıştır.

Bu tarihten sonra parti çalışmalarında da bir hızlanma gözlemlenir. O zamana dek bir türlü kaleme alınamayan eylem programı ilgili komisyon tarafından hızla yazılır, Komintern organlarında süratle incelenir, yine Komintern'in Yürütme Komitesi Politik Sekreterliği tarafından 6 Şubat 1930'da onaylanır ve ve TKP Merkez Komitesi tarafından da yayınlanır.

TKP Bolşevikleşiyor

Bu bir dönüm noktasıdır. "Bolşevikleşme" adıyla bilinen bu yönelişin sahiplerine göre o andan itibaren TKP için başarının yolu açılmıştır, yeter ki partinin güvenlik içinde çalışması sağlansın. Partinin güvenliğinin, yani içine polis sızmalarının önlenmesi için

---

[10] age. F. 495 op: 20,d: 549, protokol no: 75

her şey yapılacaktı. "Polis muhalefetine" karşı açılan kampanya kararlı bir şekilde yürütülecekti. Zira bu konuda TKP yönetimi Komintem tarafından yeteri kadar kararlı olmamakla suçlanıyordu.

Gerçekten de parti belirlenen bu yönde yoğun bir etkinlik gösterdi ve bütün kadrolarını harekete geçirdi. Ne var ki, bu iki üç yıl içinde hemen hemen bütün kadroları tutuklandı. Moskova'daki partili öğrenciler yönetici olarak alelacele Türkiye'ye gönderilmeye başlandı.

Komintem'in Türkiye sorumlularıyla TKP Dış Bürosu bu olumsuzluğun nedenini "bolşevikçe konspiratif" çalışmanın bilinmemesinde görüyorlardı. Bu düşünceyle 1932 yılı temmuzunda parti organları **Gizli Çalışma Usulleri** başlıklı bir makale hazırlayıp parti üyelerine ulaştırdı. Bu belgede illegal çalışmalarda polisin dikkatini çekmemek için çeşitli öğütler veriliyor ve şu ilginç saptama yapılıyordu.

"Arkadaşlarımızın lüzumsuz yere cesaret göstermeyi bir marifet zannederek ancak takbihe şayan bir hayret bahadırlığı ile illegal şeraitin icab ettirdiği en iptidai tedbiri çok defalar ihmal ettiklerini görüyoruz."

Broşürdeki saptama şu satırlarla devam ediyordu:

"Bu ihmal ve aramıza yeni giren tecrübesiz arkadaşlara bu çetin vazifede bit tecrübe elde edilen bazı tahaffuz çarelerinin öğretilememesi yüzünden bu güne kadar çok kurbanlar verdik."

Broşür bu düşüncelerin ardından şu sonuca ulaşıyordu:

"Bu son zamanlarda vuku bulan tevkifatların hep kitlevi bir mahiyet alması, aramıza sokulmaya muvaffak olan hafiye ve provakatörlere karşı kendimizi müdaffa etmesini daha henüz öğrenemediğimizi ispat etmektedir."[11]

---

[11] age. F 495, op: 184, d: 294, s. 18

Fakat bu makale ile ilgili ilginç, hatta traji-komik bir başka öykü de vardır. O zaman hapishanedeki arkadaşlarını ziyarete gelen Bulgaristanlı Kadri Buldun'un üzerini arayan polisler arkadaşımızın cebinde bu broşürü bulmuşlar ve böylece bu belge Kadri Buldun'un tutuklanmasına da neden olmuştur. Yani, illegal çalışmanın güvenlik içinde nasıl sürdürüleceğini anlatan bir broşür, hapishanedeki arkadaşlarını ziyarete giden bir komünistin üzerinde polis tarafından üst araması sırasında bulunmuştu...

Görüldüğü gibi, parti yönetimi o dönemki kitlesel tutuklanmalar ve "yeni politik çizgi" arasında herhangi bir ilişki görmüyordu. Dahası bu yıkımı klişeleşmiş eski şemalarla açıklıyordu. Oysa olup bitenler pek öyle klasik nedenlerle açıklanabilecek kadar basit değildi. Komintern Yürütme Kurulu'nun 20 Aralık 1933'deki XIII. Genişletilmiş Plenumunda Doktor Şefik Hüsnü'nün verdiği bilgilere göre parti bu dönemde doğrudan "işçi köylü iktidarı" için mücadele veriyordu. Yine partinin değerlendirmesine göre CHP iktidarı İtalya'daki "faşist iktidar" türünden bir iktidardı. Parti halkı iktidarla "hesaplaşmaya" çağırıyordu. Son beş yıl içinde "provokasyonlara karşı mücadele, konspirasyonu geliştirme ve yeni kadrolar geliştirme" alanlarında bir sıra radikal önlemler alındığı halde, özellikle orta düzey kadroları yedi kez yıkıma uğramaktan kurtaramamıştır, diyordu Dr. Şefik Hüsnü.[12]

Dünya komünist hareketinin en yüksek kurumunda TKP'nin bir numaralı yetkilisi tarafından çizilen bu kara tablo sorumluları hiç etkilemiyordu. Çünkü onlar "ne denli kötü olursa, o denli iyidir" kuralına göre düşünüyorlardı. Tutuklamaların giderek kitleselleşmesini ise parti çizgisinin doğrulanışı olarak algılıyorlardı.

Parti yönetimi "kararlı davranışını" sürdürerek yoluna devam ediyordu. 1934 ağustosunda Dış Büro toplandı. Merkez Komitesi delegesi Hüsamettin Özdoğu'nun (Atanas) raporu dinlendi, tartı-

[12] age. F.495,op:171, d:251, s. 248-267

şıldı. 5 yıllık parti çalışmasının bir değerlendirmesi olan bu rapor üzerine sonunda bir karar alındı. Biz bu karardan konumuza ışık tutacak bazı bölümleri burada aktarmak istiyoruz..

"Merkez Komitesi fırkanın ana hattından ayrılmamış, fırkanın programının çerçevesinden sapmamıştır. Terörler, tevkifatlar, takibatlar dolayısıyla -dörtbeş sene zarfında- fırkanın bünyesinde açılan yaraları kapamak, tedirgin olmuş fırka kadrosunu seferber hale getirmek, fırka cihazlarını reorganize etmek hususunda ileri hamleler yapmıştır"[13] diyerek olumlu çalışmaları somutlaştırıyor. Raporda başka bir dizi olumlu etkinliklerden ve başarılı girişimlerden de söz ediliyor: "özellikle neşriyat işi canlandırılmış, komsomol faaliyeti ayaklandırılmaya çalışılmış... Mektebe talebe gönderilmiş...Beyanname dağıtılmış...1 Ağustos anti-emperyalist kampanyası becerilmiştir"[14] deniyor.

Kararda yapılan işler böylece belirtildikten sonra, yapılamayan ve yapılması istenen etkinliklere geçiliyor. Onlar da şöyle sıralanıyor:

"...Vilayet komitelerinin yeni ve genç unsurlardan müteşekkil oluşu, mevcut hücrelerin mensup oldukları işletmelerin amelesini bilfiil hareket ve mücadeleye (sokakta yürüyüş ve nümayiş, işletme dahilinde gürültülü protesto içtimai, milli ve beynelminel amele hareketine tasanüt tezahürleri, grevleri ve ila...) sürüklemeye ciddi tarzda teşebbüs"[15] edilmemiş olması başta gelen eksikliklerden biri olarak görülüyor.

Dış Büro toplantısının bu kararında partinin yönetici kadroları "işçileri harekete teşvik" etme işinde yalnızca beyanname dağıtmakla yetinmiş oldukları için kınanmaktadırlar. Bunlar işçileri söz

---

[13] age. F: 495, op:11, d:373, s.23-24

[14] Aynı yerde.

[15] Aynı yerde.

konusu hareketlere "atılmaya veya katılmaya" inandırmak için icap eden sebatkârane ve muannidane "tahrikat ve teşvikat" faaliyetine girişmemiş olmakla suçlanmaktadırlar.

"Harici Büro'nun" oturumunun bu kararında en çok yinelenen uyarı "Komintern tarafından verilen direktiflerin" uygulanması isteğidir.

Partinin düzgün bir yolda gelişmesine ve "kitle partisi haline gelmesine sekte vuran ve ameleyi ve geniş emekçi kitlelerini fiili mücadelelere sevkedebilmesine engel olan vahim yara, konspirasyon sahasındaki mubalatsızlıklar ve provokasyonlara karşı mücadeledeki...ihmalkarlıklardır" deniyor kararda.[16]

Görüldüğü gibi parti yönetimi başarısızlığın başlıca nedenlerini konspirasyon alanındaki ihmallerde buluyordu. Bu inançla söz konusu oturum 5 gün süren tartışmalar sonucunda (8-13 Ağustos 1934) 66 kişiyi ajan ilan ediyor, 45 kişinin de partiden atılmasını kararlaştırıyordu.

Karardan yaptığımız yukarıdaki son alıntıda görüldüğü gibi, parti yöneticileri partinin kitlesel çalışmasına konspirasyon alanındaki ihmallerin engel olduğunu düşünüyorlardı. Oysa varılan bu sonuç gerçekçi temellerden yoksundu. Bunun gerekçelerine ilerde ayrıntılı olarak değineceğim. Şimdilik burada şu kadarını söyleyeyim: bu olay bolşevikleşme sürecinde diğer partilerde de yaşanan "düşmanı kendi saflarımızda arama" yönteminin TKP içinde de gündeme gelmesinden başka birşey değildi, ve bu uygulama daha sonraki uzun dönemler boyunca da partiyi içten içe kemirecekti.

TKP'ye Göre: Dünya Devrimi Olgunlaşıyor

Yukarıda da değindiğim gibi TKP'nin uyguladığı bu politika Komintern'in VI. Kongresinde (17-Temmuz / 1-Ağustos 1928) ka-

---

[16] age. F.495, op: 11, d:372, s.25

rarlaştırılan taktik hatta son derece uygundu. O kongrede III. Enternasyonal'in programı kabul edilmiş, komünist partilerin uygulayacağı taktik çizgiler belirlenmiş, dolaysız görevleri "proleter devrimleri" olarak tespit edilmişti. Kongreye göre, içinde bulunulan dönem devrimci kabarışlar, dünya çapında gelişen devrimci dalga dönemiydi. Daha açık bir söyleyişle, bu kongrede egemen olan anlayışa göre 1929'da patlayan ekonomik bunalım aslında "dünya devrimi" konusunu güncelleştiriyordu.

O yıllarda dünyada sayıları 75'e varan komünist partileri gibi TKP de şu sloganları yaygınlaştırıyordu:

"Yaşasın Amele Köylü Hükümeti!

Yaşaşın Türkiye Komünist Fırkası!

Yaşasın Cihan İnkilabının Erkanı Harbiyesi Komintern!

Yaşasın Yaklaşan Cihan İnkilabı!

Kahrolsun Kemalist Burjuva Diktatörlüğü!"[17]

1934 yılına gelindiğinde Komintern genel kurmayının 1920'lerin sonlarında yaptığı öngörülerin temelsiz olduğu ortaya çıktı. Tıpkı 1849'da ve 1924'de olduğu gibi, bu dönemde de devrim karşıtı güçler konumlarını sağlamlaştırmışlar ve statükoyu korumayı başarmışlardı.

Gerçekte olan neydi? "Avrupa'nın göbeğinde" devrim özlenirken ve beklenirken, Almanya'da faşistler iktidara gelmişlerdi! Avrupa işçi hareketinde o zaman egemen olan eğilim sosyal demokrasi idi. Oysa 1924'te Komintern başkanı Zinovyev'in ortaya attığı ve Stalin'in de desteklediği sava göre "sosyal demokrasi faşizmin bir koluydu." Bu tez işçi sınıfını iki kampa bölmüştü. Tutucu güçlerin bundan yararlanması da doğaldı.

---

[17] 1 Mayıs Beyannamesi: 1933, TKP MK (Bk: Mete Tuncay, agc., s. 337)

Öte yandan o sırada Avusturya'da sosyal demokratlarla komünistler birlikte anti-faşist kampanya yürütüyorlardı. Fransa'da sosyalistlerle komünistlerin dayanışma içinde yaptıkları mücadele sayesinde faşizme "geçit verilmemişti." Tüm bunlar neyi gösteriyordu? Kanımca bu durum şu dört sorunu aydınlatıyordu:

Sosyal Faşizm Tezi

Her şeyden önce Komintern tarafından 1924'ten beri savunulan sosyal faşizm tezi çürütülmüş oluyordu. İkinci olarak devrimci pratik, marksizmin dünya devrimi öğretisini yalanlıyordu. Üçüncüsü, kapitalizmin, Komintern yönetiminin zannettiği kadar, çürümediği, yaşam gücünü yitirmediği gerçeğini ortaya koyuyordu. Ve son olarak dünya komünist hareketinin nesnel devrimci gelişmelerden yeterince ders almadığını, değişen ve gelişen realiteyi yakından izleyip ona ayak uyduramadığını gösteriyordu.

Ölümünden bir süre önce F. Engels açık ve özeleştirel bir şekilde, Marks'la birlikte kapitalizmin olgunluk derecesini yanlış değerlendirdiklerini ve hatta devrimci mücadelenin gerçek koşulları hakkında "yanıldıklarını" kabul etmişti. Şöyle diyordu: "Tarih gösterdi ki, biz ve bizim gibi düşünenler yanılıyorlar. O açıkça ortaya koydu ki, o zaman Avrupa kıtasındaki egemen gelişmelerin durumu kapitalist üretim biçimini ortadan kaldırmak için gerekli olgunluğa ulaşmış olmaktan çok uzaktı."[18] Dahası var. Engels şöyle sürdürüyordu düşüncelerini: "Tarih daha ileri gitti. Tarih sadece bizim o zamanki yanlışlarımızı açığa vurmakla kalmadı, ayrıca proleteryanın savaş vereceği koşulları da tamamen değiştirdi. 1848'de kullanılmış olan savaş yöntemleri şimdi artık her açıdan eskimiştir."[19]

Bu tutum tarihten ders alma becerisinin ve bir zamanlar benimsenen, ama yaşam tarafından doğrulanmayan görüşleri terkedebilme

---

[18] K. Marks - F. Engels. Toplu yapıtlar, cilt 22. s. 535 (Rusça)
[19] age: s. 533

erdeminin parlak bir örneğidir. İşte marksizmi din değil, bilim yapan da budur. Yukarıda anlatılan bu durumun "dünya devriminin genel karargahını" etkilemesi de kaçınılmazdı. Komintern yeni gelişmeler karşısında alacağı tavrı belirlemek için 25 Temmuz 1935'te VII. Kongresini topladı. Kongre Komintern'in faşizme ve savaşa karşı tavrını belirleyecekti. Kongre komünist partileri proleteryanın birliği temelinde geniş Halk Cepheleri oluşturmaya çağırdı.

Bu kongreye TKP delegesi olarak Dr.Şefik Hüsnü ve Zeki Baştımar katılmışlardı. Zeki Baştımar kongrede belirlenen Komintern'in yeni politik çizgisini partinin yurtiçi yönetimine açıklamakla görevliydi. Dr. Şefik Hüsnü, Georgi Dimitrof'a yazdığı 21.12.1935 tarihli mektbunda VII. kongre ile ilgili TKP'deki durumu bildiriyordu. Orada "Türkiye'de sosyal demokrasi olmadığı için onlarla beraber cephe oluşturma konusu gündem dışı kalıyor" diye bir açıklama yaptıktan sonra Halk Cephesi konusunda "bazı arkadaşların bu konuda kafası net değil" diye de ekliyordu.[20] Bir yıl sonra, 5.11.1936 tarihinde Reşat Fuat aynen şunları söylüyordu: "Hatta kongreye gönderdiğimiz yoldaşlarımız aracılığıyla bizim VII. Kongre çizgisini anlama ve onu hayata doğru biçimde geçirme olanağımız yoktu. Burada dil ve bazı başka güçlükler vardı."[21]

Aradan geçen üç buçuk aydan sonra Komintern Yürütme Komitesi Sekreterliği[22] **Türkiye Komünist Partisi Çalışmaları ve Taktiği ile İlgili Karar** başlığıyla bir metin yayınladı. Bu belgede şu satırlar vardı: "Parti yönetimi Komintern'in VII. Kongresince kabul edilen kararları hayata geçirememiştir."[23] Bunun nedeni de şöyle açıklanmaktaydı aynı kararda: "Komünist partisi kendini sek-

---

[20] age. F:495, op: 11, d:372, s. 89

[21] age. F:495, op: 18, d: 1120, s. 67

[22] O zaman VII. Kongrede seçilen sekreterler şunlardı: P. Togliatti, D. Manuilski, G. Gotvald, G. Dimirtof, O. Kunsinen, V. Pieck.

[23] age. F: 495, op: 20, d: 550, s. 24

terlikten kurtaramamıştır."[24]

Türkiye Komünist Partisi için bu kadar belirleyici rol oynamış olan bu yargının üzerinde biraz daha fazla durmak gerekir. Peki, TKP kendisini sekterlikten kurtarmak için ne yapabilirdi? Komintern'in VII. Kongre kararları ona bu yolda somut kurtuluş çareleri, çıkış yolları gösteriyor muydu? Kanımca bu soruların yanıtı ayrıntılı olarak verilse iyi olur, ama burada buna olanak yok. Bu nedenle özet olarak üzerinde durulabilir belki. Bunu yaparken de tarihsel olguları hatırlamakta yarar var: VII. kongre 25 Temmuz 1935'de toplandı. Oysa 1933 yılında Almanya'da Hitler faşizmi iktidar olmuştu bile. Bu olgu Komintern yöneticileri tarafından devrimci sürecin derinleşmesi olarak algılanmıştı. Komintern Yürütme Kurulu'nun 1 Nisan 1933'te yaptığı toplantıda Van Min "Hitler'in iktidara gelmesiyle birlikte devrimci durum hızla olgunlaşıyor"[25] yorumunu yapmıştı. Gene Komintern Yürütme Kurulu'nun Almanya'yla ilgili olarak aldığı tarihsel kararda "Almanya'da proleter devrimin temposu hızlanıyor" yorumu yapılıyordu.[26] Oysa tarihsel gelişmelerin daha sonra da kanıtladığı gibi bu beklenmedik olay Komintern'in 1929'da öngördüğü "devrimci dalga" bekleyişinin temelsizliğini göstermişti. VII. kongre bu konuya açıklık getirmek zorundaydı.

Özetlemek gerekirse, VII. Kongre her şeyden önce marksizmin "sürekli devrim" teorisinin geçerli olup olmadığına karar vermek zorundaydı. İkinci olarak da sosyal demokrasi konusu yeniden belirlenmeli, bu konuda alınacak tavır açıklığa kavuşturulmalıydı. Hitler faşizmi iktidara işçi sınıfının ikiye bölünmüşlüğünden yararlanarak gelmişti. Bu açık seçik bir gerçeklikti. Buna karşın sosyal demokratlar Kominern tarafından hâlâ başdüşman olarak tanımla-

---

[24] age. s. 25

[25] age. F: 495, op:2, d:176, s. 261.

[26] age: s. 200

nıyorlardı. 1924'te Stalin'in **Leninizmin Temel İlkeleri** adlı yapıtında saptandığı gibi, ana darbe sosyal demokratlara indirilmeliydi.

Burada biraz duralım ve Sovyet tarihçilerinden Roy Medvedef'in bu konu üzerine yaptığı bir değerlendirmeyi aktaralım:

"Alman nasyonal sosyalistlerine en önemli armağan Stalin ekibinin uluslararası işçi hareketindeki ayrılıkçı politikası olmuştu. Komintern Birinci Dünya Savaşında sarsılmış koşullarda güç ve örgütlerini canlandırmaya çalışan batılı genç komünist partileriyle çeşitli sosyal demokrat gruplar arasındaki sürekli politik mücadele ortamında kuruldu. Bu mücadele '20'li yıllarda hızlanarak devam etti. O zaman yalnızca Stalin değil, Troçki, Buharin, Zinovyev, Kamenef, ve SBKP'nin diğer yöneticileri de birbirlerini sosyal demokratlıkla suçlama konusunda yarış içindeydiler. O yıllarda sosyal demokratlıkla suçlanmak bolşevikler için hakaretlerin en ağırı idi. Sosyal demokrasiyi "sosyal faşizm", "faşizmin ılımlı kanadı", "faşizmin baş dayanağı" olarak tanımlayan yorumlar Komintern'in belgelerinde, hatta 1928'deki Komintern'in VI. Kongre'sinde bile görülmektedir."[27] Medvedev bu yazısında, faşizme karşı savaşta Stalin'in en temel hatasının sosyal demokrasi içinde en tehlikeli düşman olarak sol sosyal demokratları görmesi olduğunu saptar. Bolşevik yönetimin bu tavrının faşizme karşı birleşik mücadeleyle bağdaşmayacağı yorumunu yapar Medvedev.

Dimitrof'un Özeleştirisi

Bu yazının değişik bölümlerinde vurgulandığı gibi , o zamanlar formüle edilen "sosyal faşizm" kavramı, yirmili yılların sonunda sosyal demokratların "temel niteliği" olarak görülüp bolşevik literatürde kendine yer etmişti. Komünist Enternasyonal Yürütme Komitesi'nin 10. Plenumunda ise sosyal faşizm "faşizmin özel biçimi" olarak tanımlanmıştı. Hal böyle iken, VII. Kongre bu konuya

---

[27] Roy Medvedev'in makalesi,, Zvezda dergisi, s. 12, sayfa: 58, 1989

hiç girmemiş, bu konuda süren kuramsal kavramsarlığa bir ışık tutmamıştı. Oysa G. Dimitrof VII. Kongre gündemini hazırlayan komisyonun 2 Temmuz 1934 günlü oturumunda "işçi sınıfının birliği" ve faşizme karşı "birleşik cephe" sorununu tartışırken komünist hareketin sosyal demokratlarla ilgili tavrını doğru bulmadığını açıklamıştı. Dimitrof "belirlediğimiz yön yanlıştı. Büyük hata işledik. Kendi tabanımızı genişletmek uğruna o dönem çok değerli bir olanak kaçırdık" diyordu.[28]

Bu durumda aslında TKP yönetimi VII. Kongrenin kararlarını harfi harfine hayata geçirse bile kendini sekterlikten kurtaramayacaktı. Sekterlikten kurtulma sorunu her şeyden önce politik çizgi, görüş ve olayları kavrayış sorunuydu. Bu sorun örgütsel alanda gerçekleştirilecek taktik değişikliklerle çözülemezdi. İşçi sınıfının faşizme karşı birleşik cephesi sosyal demokrat partilere ilişkin tutarlı politikadan geçerdi. Tarih bunu göstermişti. Örneğin Avusturya ve Fransa proleteryası o yıllarda sosyal demokratlara karşı doğru ve tutarlı politikayla faşizme hayır diyebilmişti. VII. Kongrenin yöneldiği anti faşist cephe mücadelesi de ancak tutarlı ittifaklar politikasıyla hayata geçirilebilirdi. Yalnızca taktik değişiklikle faşizme karşı başarılı bir mücadele verilemezdi. Sözün kısası, VII. Kongre, Komintern'in on küsür yıldır bu konuda izlediği sekter politikayı bırakmadan Türkiye Komünist Partisi'ne şifa sağlayacak bir reçete veremezdi, nitekim vermedi de.

Evet, kuşkusuz Komintern'in bu durumda TKP'ye kurtuluş reçetesi vermesi beklenemezdi. Ne var ki, doğrusu böyle bir reçetenin beklenmemesiydi aslında. Çünkü Komintern TKP'nin sorunlarını, Türkiye'nin koşullarını Türk komünisterinden daha iyi bilemezdi. Ama meselenin bir başka yanı ise, Komintern'in Türk komünistlerini, onların kendilerini tanıdığından daha iyi tanımasıdır.

---

[28] İzvestiya, SBKP MK, no: 3, s. 125, 1989. Dimitrof'un bu konuşması bu tarihte ilk kez yayınlandı.

TKP'de yönetim her zaman yapılanı büyütme eğiliminde olagelmiştir. Bunun kanıtları da Komintern'e TKP adına yazılan raporlardır. Resmi ilişkiler içinde Komintern TKP için söylenen ve yazılanlara değil, yapılanlara bakarak kanısını belirler.

İkinci olarak, Komintern ilgilileri TKP'nin yaptıklarını daha nesnel olarak analiz edebilir, sonuçları daha gerçekçi olarak değerlendirebilirler. Onların olumlu ve olumsuz yanlarını daha net görebilirler. Ama gel gör ki pratikte bu böyle olmayabiliyor. Örneğin Komintern Yakındoğu Bölümü Şefi Brike 16.10.1922 tarihli mektubunda İstanbul komünistlerine "dünya devrimi yararına etkinliklere yönelmelerini" salık verebiliyor. Onlardan "İstanbul işçilerinin dünya proletaryasının genel politik mücadelesine etkin olarak katılımını sağlamalarını"[29] isteyebiliyor. O günkü Anadolu koşullarında Türk komünistlerinin "dünya devrimi" çağrılarıyla ülkelerinde destek bulamayacakların Brike konumundaki bir komünist siyasetçi düşünemeyebiliyor.

[29] age. F: 495, op: 154, d: 137, s. 92-93

SOSYAL DÜNYA DEVRİMİ

III. Enternasyonal 2-6 Mart 1919'da Moskova'da kuruluş kongresini yapıyor ve yakın amacını "dünya proleter devrimi" olarak ilan ediyordu. Aynı tarihsel dönemde Osmanlı İmparatorluğu ise can çekişmekteydi. Türkiye yokoluş tehlikesiyle, yani bağımsız bir devlet olarak tarihin sahnesinden silinme tehlikesiyle karşı karşıya idi. Anadolu'da düşman işgali başlamış, bu işgallere karşı müdafaa-i hukuk örgütleri kuruluyordu. Anadolu'da bunlar olurken Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti'nde dünya ölçeğinde bir sosyal kurtuluş savaşı hazırlanıyordu. Tarihin bu kader belirleyici günlerinde Anadolu emekçileri önüne yurdu bir an önce düşman işgalinden kurtarmak görevi dikilmişti. III. Enternasyonal'in örgütleyip yönettiği Dünya Sosyal Kurtuluş hareketi de Anadolu işçi ve emekçilerini göreve çağırıyordu. Bu iki görev, daha doğrusu iki başlı tek görev Türkiye işçi ve emekçileri açısından o günün koşullarında pratikte emperyalizme karşı savaş anlamına geliyordu. Anadolu'nun o günlerdeki özel durumu Türkiye işçi ve emekçilerinin ulusal görevi ile enternasyonalist görevini belirtmiş, bütünleştirmişti. İç ve dış koşullar emperyalizme karşı savaş ile Anado-

lu'nun işgalden kurtarılması savaşını birbirine kenetlemişti. Başka bir anlatımla, Anadolu emekçisinin görevini belirlemiş, onun emperyalist işgalcilere karşı genel halk hareketi içindeki konumunu saptamıştı. Ne var ki, özgür düşünceye yaşam hakkı tanımayan zorbalık rejimi yüzünden Türkiye emekçisi o günkü toplumsal konumunu kavrayacak ve siyasal görevini kendiliğinden anlayacak bilinç düzeyinde değildi. Aynı nedenle ona bu bilinci götürecek örgütlü bir politik güç de oluşmamıştı daha.

Yukarıda tablosu çizilen böyle bir ortam içinde Anadolu işçi ve emekçisine savaş yolunu göstermek için ilk girişimi dışarıdan Mustafa Suphi ve arkadaşları, ikincisini de içerde Salih Hacıoğlu ve arkadaşları yaptılar. Bunların her ikisi de 1920-1922 yıllarındaki mücadelenin amacını "Dünya Sosyal Kurtuluşu" olarak gösterdiler. Böylece tarihin o gün Anadolu emekçisi önüne koyduğu "iki başlı, ama tek görevi" yapay olarak ikiye ayırdılar ve Dünya Sosyalist Kurtuluş ödevini öne çıkarttılar.

Kabul edilen bu stratejik amacın mantığı gereği, adı geçen çevreler yapay yollardan hemen partiyi kurdular, kongreler yaptılar ve seçtikleri yolda etkinlikler başlattılar. Mustafa Suphi ve çevresi kendi örgütünü ve amacını şöyle açıklıyordu: "Komünist Partisi, sosyal devrimi anlayan ve ona bütün varlığı ile bel bağlayan işçi ve köylülerin bir siyasi teşkilatıdır.Biz, Rusya, Türkistan ve Kafkasya'da olduğu gibi Türkiye'de de başlayan savaşı Avrupa emperyalizmine karşı ve dünya çapında bir nitelik ve anlamda anlıyoruz. Ulusal Savunma şiarı ile başlasa bile...az zamanda uluslararası düzeye gelmesi bir zorunluluktur."[30]

Burada ilginç olan nokta şu: TKP kurucuları bu tarihsel seçimi yaparken, "Dünya Devrimi" koşullarına ilişkin kendi görüşlerini açıklamıyorlardı. Kuşku yok ki, bu konuda Komintern'in öngörü-

[30] TKP'nin Savaş Tarihinden Sayfalar. s. 31

sünü paylaşıyorlardı. Gerçekten de onlar söz konusu seçimi yaptıkları zaman (10 Eylül 1920'de Bakü Kongresi sırasında) Komintern'de batıda devrim koşullarının hazır olduğu görüşü egemendi. Gerçi bir ay önce (ağustosta) Kızıl Ordu Varşova önlerinde yenilgiye uğramıştı. Beklenmedik bu yenilgi batı dünyası proleteryasının Rusya proleteryasının bu devrimci hamlesine katılmaya henüz hazır olmadığının işaretiydi. Bu yenilgi pratikte Dünya Sosyalist Devrimi öğretisinin klasik biçiminin geçersizliğini anlatıyordu. Lenin bu gerçeği hemen kavramış ve bir ay sonra partisinin 9. konferansını toplayıp Avrupa devrimci hareketine yapılan askeri yardım konusunu tartışmaya açmıştı. Bu olay bolşevikler arasında tartışma yaratmıştı.

Bilindiği gibi marksistler sosyalist devrimin en gelişmiş kapitalist ülkelerde bir sıra halkın birlikte harekete geçişi ile gerçekleşeceğini düşünüyorlardı. Bu inanca dayanarak Ekim Devrimi önderleri de 1917'de Rusya, Almanya, Polonya, Finlandiya, Macaristan vb. ülkelerdeki halkların da harekete geçmelerini beklemişlerdi. Kapitalizm nasıl tek bir ülkede düşünülemezse, sosyalizm de düşünülemezdi. "Sosyalizmin tek bir ülkede kesin zaferi olanaksızdır" diyordu Lenin.[31] Ama o, adı geçen ülkelerin emekçilerinin, aynen Rusya emekçileri gibi devlet yönetimini ele geçirip, emperyalist savaştan çıkış yolunu böyle arayacaklarını beklemekle hata ettiğini anladı.

Burada bu eski tarihsel olguları anımsatmanın anlamı ne, denebilir. Ama kanımca gerçek tarihi, geçmişteki gerçek olguları, bilinçli ya da bilinçsiz tahrifleri bilmeden ne bugünkü durumumuzu anlayabiliriz, ne de bundan böyle tutulacak doğru yolu bulabiliriz.

Biraz uzaklaştığımız konumuza geri dönelim ve öteki kesimlerin "öncelik" sorunu ile ilgili tutumlarını görelim.

---

[31] V.I.Lenin, Tüm Yapıtlar, cilt: 35, s. 277

TKP adına Mustafa Suphi'nin yukarıda alıntı yaptığımız açıklamasından sonra 15 Aralık 1920'de Ankara'da Türkiye Halk İştirakıyun Fırkası (THİF) adına açıklama yapılıyor ve fırkanın "Anadolu emekçilerinin hukukunu müdafaa etmek ve onları dünyanın emekçi iştirakiyun inkilabına faal bir surette iştirak ettirmek maksadıyla teşekkül ettiği" bildiriliyordu.[32]

Bu parti hükümete kuruluşunu bildirmiş, program ve tüzüğünü vermiş ve 27 Aralık 1920'de de resmen tanınmıştı. Parti Komintern ile açık ilişki içindeydi, hatta Komünist Enternasyonal'in Türkiye seksiyonu olarak da kabul edilmişti.

Türkiye İşçi Çiftçi Sosyalist Partisi'ne (TİÇSF) gelince: 16 Mart 1920'de İngiliz ordusu İstanbul'u işgal edip Milli Meclisi kapatınca bu partinin idare heyeti şu kararı alıyordu:

"İstanbul'da mücadeleye devamla kuvvetlerimizi israf etmektense faaliyetlerimizi sınırlandıralım. Parti milli selamet adına bu davranışı tercih ediyordu. Bu sayede birçok şuurlu arkadaşın milli istiklal savaşına katılmaları imkanını hazırlamış olacaktı. Nitekim öyle de oldu. İşçi ve aydın birçok parti üyesi milli mücadele cephesindeki yerini aldı."[33]

Bu partinin yöneticilerinden Sadrettin Celal, Orhan takma adıyla, Komünist Enternasyonal'in IV. Kongresine katılmıştı. 5.12.1922 tarihindeki bu kongrede yaptığı konuşmada Sadrettin Celal Komintern'in II. Kongresinde kabul edilen sömürgeler kararına uygun olarak kemalist hükümeti desteklediklerini söylüyor ve şu örneği veriyordu: "... parti, askerler, işçiler ve köylülere beyannameler dağıtıyor ve onları zafere kadar savaşa çağırıyor."[34]

---

[32] THİF Merkez-i Umumisi imzalı 14 Aralık 1920 tarihli Ankara beyannamesi.
[33] A. Cerrahoğlu: Türkiye'de Sosyalizmin Tarihine Katkı. İstanbul, 1975. s: 187
[34] Age. F: 491, op:1, d: 147, s. 110

Bu siyasi grubun Ulusal Kurtuluş Hareketi'ne yaklaşımı üzerine KUTV öğretmenlerinden tarihçi Cemil Saydamedof da şu bilgileri veriyor:

"III. Enternasyonal grubu (Aydınlık grubu kasdediliyor- BŞ) Anadolu Ulusal Kurtuluş Hareketiyle bağlanma girişiminde bulundu. Bu grup bağ kurmak için Anadolu'ya Vehbi ile Nizamettin Ali'yi gönderdi. Onlar Ankara'ya gittiler ve İştirakiyun politikasını etkilemeye çalıştılar.

Devrimci marksist politikayı daha kararlı yansıtan III. Enternasyonal grubunun temsilcileri İştirakiyun'un sekter politikasını doğru bulmuyorlardı. Onlar İştirakiyun yöneticilerini birleşik cephenin gereğine inandırmaya çalıştılar. O zaman daha burjuvazi devrimci idi ve ulusal kurtuluş savaşına daha etkin katılmaları isteniyordu. Tüm bu çabalar boşa gitti."[35]

TKP tarihçisi Saydamedof devamla bu grubun 1922'de Eskişehir'de "İşçi" adlı bir gazete yayımlama, Ankara'da ise örgüt kurma çabalarını gösterdiğini ve bu uğraşların sonuçsuz kaldığını yazıyor. 1936'da yazıldığını düşündüğüm bu satırlar şöyle noktalanıyor: "Bu grup sonra Türkiye Komünist Partisi'ne dönüştü. TKP Türkiye işçi sınıfı ve emekçilerinin mücadelesini yönetiyor."[36]

İncelenen belgeler gösteriyor ki, Aydınlık grubunun o zamanki kararsız yaklaşımı bu grubun Komintern'e kabulünde geciktirici etmen işlevi görmüştür. Bu konu ayrıca araştırılıp incelenmesi gereken bir konudur.

Komintern kaynaklarına göre Kurtuluş Savaşı yıllarında işgal altındaki İstanbul'da komünist etkinlikte en aktif örgüt "Union Internationale des Travailleurs" (UIT) (Beynelminel İşçi Birliği) idi. Bu meslek birliğinde örgütlenmiş olanlar özellikle Hıristiyanlardı.

---

35 Age: F: 532, op: 4, d: 392, s. 62

36 Age: s. 63

Çoğunluğunu Rum işçilerin oluşturduğu bu meslek örgütü kendi içinde bir enternasyonal grubu oluşturmuştu. Tamamıyla azınlıklardan oluşan bu grup Komintern ile yakın ilişki içindeydi ve gelişmeler hakkında Komintern'e sistemli bilgi veriyordu. Kendisine rakip gördüğü TİÇSF ve onun içindeki komünist grubu (Aydınlık çevresini) sınıf temelinde siyaset yapmamakla ve milliyetçi eğilimler taşımakla suçluyordu.

Burada sergilenen olgular düne kadar bildiklerimizden çok farklıdır. Hatta pek çoğu eski bilgilerimizle temelden çelişmektedir. Hiç bilinmeyen olaylar da var bunlar arasında. İşte tüm özellikleriyle bunların bizleri yeniden düşünmeye zorlayacağını tahmin ediyorum. Belki de pek çoğumuzun aklına "bizim komünist kuruluşlarımız kurtuluş savaşı sırasında (1919-1922) görevlerini belirlerken öncelikler sorununu nasıl çözmüş? Öncelikler sıralamasını nasıl yapmış?" soruları gelecektir. Bu noktada şu bilinmeli diye düşünüyorum: O günlerde tarihin komünistlerin önüne koyduğu ödev belirlenirken yukarıda adı geçen komünist kuruluşların hiç biri daha kurulmuş değildi. Onların hepsi görev belirlendikten sonra, o görevi gerçekleştirmek amacıyla örgütlendiler. Bu konuyu biraz daha ayrıntılı ele almakta yarar var.

Komintern'in Kuruluş Kongresindeki Türk Komünisti

1917 Ekim Devrimi'nde Rusya'da proleteryanın iktidara gelmesinin ardından 1919 Şubatında Lenin'in girişimiyle dünyanın değişik yörelerinden sekiz komünist partisinin ve grubunun temsilcileri bir toplantı yapıyor ve dünya işçi hareketinin devrimci merkezi olarak III. Enternasyonal'i kurmayı kararlaştırıyorlar. Bunun üzerine 1-6 Mart 1919'da Komintern kurucu kongresi toplanıyor. Bu kongreye 30 parti ve gruptan temsilciler katılıyor. Mustafa Suphi grubunun temsilcisi de bu kongrede yer alıyor. Komintern'in kuruluş kongresi dünya işçilerine bir manifesto yayınlıyor ve onları ülkelerinde iktidarı ele geçirmek için savaşa çağırıyor. Komintern ise

kendisini bu devrimci savaşı yönetecek tek uluslararası merkez olarak görüyor.

Bu dönemin tarihi belgeleri bizim komünist gruplarımız için Komintern tarafından belirlenen ödevlerin olduğunu ve bu ödevlerin gerçekleştirilmesi görevinin verildiğini ortaya koyuyor. Şimdi bakalım 1919 -1922 yılları arasındaki Anadolu Kurtuluş Savaşı'na komünist kuruluşlar herhangi bir katkı yapabilmişler mi?

Yukarıda Mustafa Suphi'nin **Tarihi Ödev** başlıklı yazısından aktardıklarımız üzerine bugün biraz düşünen her komünist, o zamanki yoldaşların "sosyal devrim" anlayışının marksizmin devrim anlayışıyla bağdaşmadığını anlayacaktır. Marksizme göre sosyal devrim, yani istismarı ortadan kaldıracak olan devrim, öteki adıyla sosyalist devrim sanayisi gelişmiş, bu nedenle de büyük işçi sınıfına sahip olan ülkeler için öngörülür. O zamanki Anadolu'da benzer bir düzen var mıydı? Yine marksizmin teorisine göre sosyalist devrim emek ile sermaye, işçi sınıfı ve kapitalist sınıf arasındaki uzlaşmaz toplumsal çelişkiyi çözmek için yapılır. Sosyalist devrim işçi sınıfının eseridir. Yetmiş küsur yıl önce Anadolu'da böyle bir işçi sınıfının varlığından söz edebilir miyiz? Sonunda Anadolu hareketi bir ulusal kurtuluş hareketi idi. Onun amacı emperyalist işgal güçlerini kovmak ve ülkenin bağımsızlığını sağlamaktı. Yani söz konusu olan ulusal devrimdi. Emperyalizm ve Türkiye arasındaki çelişkiydi çözülen. Görüldüğü gibi, sosyal devrim ve ulusal devrim arasındaki fark öyle küçümsenecek türden basit bir şey değildir. Ne yazık ki, o günlerde komünistler bu farkı önemsememişlerdi. Onları ancak o günkü toplumsal koşullar içinde düşünürsek anlayabiliriz. Ekim Devrimi öncesinde Lenin'in önderliğindeki bolşeviklerin Marks'ın yaptığı "Avrupa devrime hazır" saptamasına inandıkları gibi, Mustafa Suphi ve arkadaşlarının Ekim Devrimi'nin yarattığı coşkulu ortamda Lenin'in "Dünya sosyalist devrime hazır" öngörüsüne inandıkları bellidir.

Bunu haksız bulamayız. O zaman buna inanmayana komünist denemezdi. Ne var ki bu öngörü genel karargah, yani Komintern, için yapılmıştı. Bu öngörünün Türkiye için geçerli olup olmadığını belirleme işi ise TKP yönetimine düşerdi. Çünkü o zaman Anadolu'da koşullar çok özgündü. Bu nedenle o evrede Anadolu'da sosyal devrim için gerekli nesnel koşulların bulunup bulunmadığını saptamak zorunluluğu açıktı. Gel gör ki bu zorunluluk o zaman küçümsenmişti. Bilimsel tahliller yerine genel siyasal açıklamalarla yetinilmişti.

Bilindiği gibi 1918'de Türk sosyalistlerinin Moskova'da düzenledikleri konferansa işçi köylü kökenli tutsaklar ve aydınlar katılmıştı. Konferansın bu bileşimine dikkat çeken Mustafa Suphi şunları söylüyordu:

"Bu toplantımızın tarihsel önemi büyüktür. Burada kurulmakta olan örgüt Türk halkının gerçek çıkar ve özlemlerini temsil eden ilk kuruluştur. Bu toplantımıza katılanlar arasında geçmişte Türk devrimci örgütlerinde olduğu gibi, yalnız aydınlar değil, ezgi ve sömürüyü yaşamış birçok yoldaş da bulunmaktadır. Türk erinin ve işçisinin burada bulunması gösteriyor ki, Türkiye'de devrimci ruh alt katmanlara işlemiştir. Sosyalizm artık hayal olma evresinden çıkmıştır, bilim olma evresine girmiştir."[37]

Seksen yıl önce açıklanmış bu kanı herhalde doğru olmasa gerekti. Sosyalizm o yıllarda Türkiye açısından elbette ki ütopyadan bilime dönüşmemişti.

Bizim sorunumuz Türkiye'de komünist hareketin siyasal arenaya ilk çıkış evresini yeniden irdeleme sorunudur. Bu kitaptaki amacımız da o günler ile ilgili değerlendirmemizi bugün elde ettiğimiz tarihsel belgeler ışığında yeniden gözden geçirmek ve dersler çıkarmaktır.

---

[37] age: F: 532, op:4, d: 395, s. 15

Çoktan bilinir ki, açığa vurulmamış bir yanılgı her zaman arkasından bir başkasını getirir, ya da bir başka yanılgının önünü açar.

Mustafa Suphi çevresinin etkinliklerini inceleyen tarihçi Cemil Saydamedof, Mustafa Suphi ve arkadaşlarının Türkiye'ye dönüşlerini ve trajik sonlarını "ülkedeki gerçek durumu bilmemek, devrimci uyanıklığı elden bırakmak, ajanların tuzağına düşmek" olarak değerlendiriyor ve "büyük bir yanılgıya düşüldü" diyor.[38]

Bir başka tanığın görüşleri de bize arşivlerden S. Zeki imzasıyla kalmış. **Onbeşlerin Anısına** yazılan 20.1. 1936 tarihli ve 11 sayfalık yazı orjinal Azeri Türkçesiyle kaleme alınmıştır:

"Bakü'ye geldiği vakit Suphi'nin bütün emeli ve varlığı istilacı emperyalistleri Anadolu'dan kovmak, Büyük Oktobır İnkilabı'nı ilk fırsatta Türkiye'ye göçürerek mazlum emekçileri Sovyetler hakimiyetine kavuşturmak olarak hülasa olunabilir."

Gerçek açısından zaman aşımı kavramı olmadığına göre, bu konudaki gerçeğin de ilerde belirleneceğine inanıyorum. Sergilenen bu bilgilerin gerçeği arama yolunda yararlı olacağını düşünüyorum.

Türkiye komünist teşkilatlarının Bakü Kongresinde oluşturulan ve TKP'nin uygulayamadığı politik çizgiyi Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası uyguladı. Zannederim ki Ulusal Kurtuluş Savaşı yıllarında bu partinin yaptığı eylemler geçmişten alınacak dersler için zengin bir hazine oluşturmaktadır. Yeter ki o zamanki olgular herhangi bir etki ile çarpıtılmadan yansıtılmış olsun.

Burada küçük bir parantez açıp, tanınmış Sovyet tarihçisi Dimitr Volkogonov'un 1917 Ekim Devrimi zaferinden sonra Lenin'in Dünya Sosyalist Devrimi için uğraşlarını anlatan satırları aktarmak istiyorum:

"1919 Martında Moskova'da Komintern kurulduktan sonra bu

---

38 age: F: 532, op:4, d:395, s. 30

örgüt fiilen Rusya Komünist Partisi'nin seksiyonu olmuştu. Lenin bu kuruluşun yardımı ile devrim sürecini olanaklı gördüğü her yerde kışkırtmak için uğraşıyordu. O, 1920 Temmuzunda Harkof'ta bulunan Stalin'e aşağıdaki şifreli telgrafı gönderiyordu:

"Komintern'de durum mükemmel. Zinovyev, Buharin ve tabii ben, İtalya'da devrimin teşvik edilmesi gerektiğini düşünüyoruz. Benim kişisel düşüncem, bunun için Macaristan, hatta belki de Çekoslavakya ve Romanya'nın sovyetleştirilmesi yönündedir.

Bu amaçla doğu ve batı ülkelerine Komintern görevlileri gidiyorlar. Lenin'in başında bulunduğu hükümetin maliye bakanlığı dünya devrimi için milyonlarca altın ruble ayırıyor."[39]

Komintern Kurtuluş Savaşı Hakkında Bilgi Topluyor

Rusya Komünist Partisi (Bolşevikler) Merkez Komitesi 1920 Şubatında Komünist Enternasyonal bürosuna bir mektup yazıyor. Bu mektupta Merkez Komitesi Uluslararası Propaganda Şubesi tarafından Yakın, Orta ve Uzak Doğu'da o zamana dek gerçekleştirilen çalışmalar anlatılıyor.. Kısaca söylemek gerekirse bu belgede görevlilerin "komünizm ülkülerinin" ve "sosyal devrimin" propagandasını yaptıkları bildiriliyor. Devamla bu yöndeki çalışmaların bundan böyle Komintern tarafından üstlenilmesi öneriliyor.[40]

Bu çalışmaların Türkiye ile ilgili yanlarına gelince: KEYK bu tür çalışmaları Yakın Doğu'da G.K.Orjonikidze ile birlikte örgütleyip yönetmek için Elena Dimitriyevna Stasova'yı 1920 yılı Temmuzunda görevlendiriyor. KEYK yönelgesinde Stasova'nın görevleri sıralanıyor ve aşağıdaki sorulara da yanıt bulması isteniyor:

A) Türk, Ermeni, Gürcü, Tatar ve Acemler arasından güvenilir temsilciler sağlamak;

---

39 İzvestiya, 22 Nisan 1992

40 F. 495, op: 18, d: 15, s. 1-2

B) Bu bölgelerde konuşulan bütün dillerden yayın yapmak;

C) Bu ülkelerdeki devrimci örgütlere yardım etmek. Böyle örgütler yoksa onları yaratmak. Bu amaçla, ilgili ülkelerden gelmiş Rusya'daki sığınmacılardan yararlanmak;

Daha sonra bu görevler daha somut başlıklar halinde sıralanıyordu.

1) İran'daki tarımsal ilişkiler. Bu ülkenin siyasal ve yönetimsel durumu. Savaş sırasında özellikle de İngiliz İran antlaşmasının bağıtlandığı günlerde İran'daki siyasi örgütlerin mücadelesi.

2) Ermenilerin sosyal durumu. Taşnak Partisi'nin köylülere, İtilaf ülkelerine ve Sovyet Rusya'ya karşı tutumu.

3) Anadolu'da toprak sorunu. Genel yıkım nedeniyle Anadolu'da köylülerle toprak ağaları arasında çelişkiler doğduğu iddiası ne oranda doğru? Köylü kitleleri ile ilişkileri açısından Kemal Paşa hükümeti Jön Türkler hükümetinden ne ölçüde farklı? Anadolu'da bağımsız köylü hareketi var mı? Bu ülkede komünist partisi adıyla etkinliklerde bulunan devrimci örgütün örgütsel gücü nedir? [41]

İşte Stasova'nın bu sorulara yanıtlar bulması gerekiyordu. KEYK o yıllarda bu tür sorunlarla "Dünya Devrimi" stratejisi uyarınca ilgileniyordu.

Şimi artık parantezi kapatıp Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası'nın (THİF) Kurtuluş Savaşı yıllarında izlediği politik çizginin uygulanışını örneklerle görelim. Bu uygulamada Anadolu işçi ve emekçilerinin yakın beklentisi olan Ulusal Kurtuluş ile uzak beklentisi olan Sosyal Kurtuluş ikileminin nasıl çözüldüğüne bakalım.

---

[41] age: s. 3-12

Yeşilordu'dan Türkiye Komünist Bolşevik Partisine

1919 yılı yazında Şerif Manatof (Başkır tatarlarından olsa gerek) İstanbul'a geliyor. Ama İstanbul'a inişinden bir süre sonra Fransız işgal polisi tarafından bolşevik propagandacısı diye tutuklanıyor. Şerif Manatof hapiste fazla tutulamıyor, bir fırsatını yakalayıp kaçmayı başarıyor. Bu kez hedef Eskişehir: Bu bölgedeki hemşerileri ile ilişki kuruyor. Gazetelere komünizmi tanıtan yazılar, makaleler yazıyor. Bolşevizm üzerine konuşmalar yapıyor. Daha sonra da Ankara'ya geçiyor.

12 Haziran 1920'de Manatof şehir bahçesinde bolşevizm üzerine bir konferans veriyor. Bu konferansta "Türkiye halkının kurtuluşunun komünist devrimle mümkün olacağını" söylüyor. Dinleyiciler arasında bulunan Salih Hacıoğlu konferans bitince Manatof ile tanışıyor. Üç gün sonra yine aynı bahçede Harputlu Vakkas Ferit de sosyalizm üzerine bir konferans veriyor. Salih Hacıoğlu bu konferansı da dinliyor ve ardından Vakkas Ferit ile de tanışıyor. Ona Manatof ve eğitim bakanlığının eski memurlarından Nuri ile birlikte kurmayı düşündükleri "Bolşevik Komünist Partisi" üzerine bilgi veriyor. Vakkas Ferit bu öneriyi önce kuşkuyla karşılıyor fakat sonunda Hacıoğlu'na "Böyle bir parti artık kurulmuştur!" diyor.

Vakkas Ferit'in kasdettiği Yeşilordu'dur. Nitekim, bu konuşmadan bir süre sonra Vakkas Ferit Hacıoğlu'yla Nuri'yi 14 Haziran 1920'de Yeşilordu adını taşıyan gizli "bolşevik" örgütün sekreteri Tokatlı Nazım ile tanıştırıyor.

Nazım onların her ikisine de Yeşilordu tüzüğünün birer suretini veriyor ve kendilerinden örgütün Ankara merkezini kurmalarını istiyor. Salih Hacıoğlu bu durumu Manatof ile görüşüyor ve birlikte gerçekleştirmeye karar veriyorlar. Merkez oluşturuluyor ve Hacıoğlu'yla Manatof Yeşilordu tüzüğünü redakte ediyor, orada bulunan komünizme aykırı ilkeleleri düzeltiyorlar. Bu arada Rusya Ko-

münist Partisi'nin programından yararlanarak Yeşilordu'nun programını hazırlıyorlar. Ne var ki bu iki belge Yeşilordu merkezi tarafından sıcak karşılanmıyor. Bunun üzerine de Salih Hacıoğlu, Şerif Manatof ve Ahmet Mustafa üçlüsü kurdukları Ankara örgütünü bağımsız Türkiye Komünist Bolşevik Partisi (TKBP) olarak ilan ediyorlar. Bu sıralarda Ziynetullah Nevşirvanof da kendilerine katılıyor. Başkır Cumhuriyetinin başkenti Ufa Tatarlarından olan Nevşirvanof'un daha önce İstanbul'da Sosyal Demokrat Parti içinde sol kanat oluşturduğu sonra da İngiliz polisinin gözetiminden kaçarak Ankara'ya geldiğini biliyoruz.

Bu ekip çalışmalarını hızlandırıyor. Bir yandan yeni yeni üyeler kazanıyor, öte yandan da parti yayınına başlıyor. Kısa zaman içinde parti programı basılıp dağıtılıyor. Beyannameler yayınlanıyor. Örneğin Salih Hacıoğlu **Eski Dünya Nasıl İdi, Yeni Dünya Nasıl Olacak?** başlıklı bir bildiri kaleme alıyor. Ziynetullan Nevşirvanof ise **Biri Yer Biri Bakar, Kıyamet Ondan Kopar** başlıklı bir bildiri yazıyor. Şerif Manatof ise bu bildirileri ve başka parti belgelerini Eskişehir'de bastırıyor ve aynı zamanda orada bulunan Çerkes Ethem seyyare müfrezesinde konuşmalar yapıyor. Matbaa işleri arasında Manatof Çerkes Ethem tarafından yayımlanan ve Arif Oruç'un yönettiği **Yeni Dünya** gazetesinde bolşevizm üstüne iki makale yayınlıyor. Nevşirvanof ile Manatof 14 Eylül 1920'de Yeni Dünya gazetesinde III. Enternasyonal'in II. kongresinde kabul edilen **Doğu Halklarına Çağrı** adlı bildiriyi yayınlıyorlar.[42]

Görüldüğü gibi THİF'nın yönetimi emperyalist istilaya karşı herhangi bir somut mücadele örneği vermiyor. Resmi belgelerden alınan örnekler gösteriyor ki, bunlar iki amaç arasındaki "öncelik sorununu" açık ve net bir şekilde "uzak amaç" yararına çözmüştür. Başka bir deyişle, o günlerde THİF yönetimi güncel görev olarak

---

42 Bkn. II. Komünist Enternasyonal'in Moskova'daki Yürütme Komitesine Rapor:(muhtemelen 1922 sonları) sge: F:495, op:154, d:762, s. 25-29

Ulusal kurtuluş savaşını değil, emperyalizme karşı genel savaşı görür. Pratik açısından bakıldığında bu anlayışın içinin nasıl boş olduğu kolayca görülecektir. Çünkü o günün koşullarında Türkiye'de devrimci bir örgüt için anti-emperyalist savaş işgal kuvvetlerine darbe indirmekten başka bir şey olamaz. Yani, dönemin emperyalizminin en somut, en açık eylemi olan Anadolu işgalini bir yana bırakan anti-emperyalist savaş anlayışı tek sözle, boş laftır.

THİF'nın Ulusal Kurtuluş Hareketini anlayamadığını, ya da çarpık anladığını gösteren bir örnek de **Yeni Hayat** dergisinin 1922 Nisan sayısında yayınlanan parti bildirisidir. Bu bildiride, "Türkiye burjuvasinin emperyalizme karşı savaşı, objektif olarak devrimci savaştır" deniyor. Görüldüğü gibi bildiriyi kaleme alanlar Anadolu'daki savaşın içeriğini kavrayamamışlardı. Omurgasını köylülerin oluşturduğu anti-emperyalist kurtuluş savaşını "burjuvazinin savaşı" olarak tanımlamak kolayca kabul edilebilecek bir düşünce değildir. Bu temel sorunun yanlış algılanması, partinin bir dizi diğer konudaki tavrını da kaçınılmaz olarak etkileyecekti, ki öyle de oldu. Biz bugün, aradan geçen bunca yılın ardından bu yanlışı görebiliyoruz, ama acaba o yıllarda bu farkedilemez miydi? Bu soruya yanıt olabilecek nitelikte çok tarihsel belge var. Ben burada onların bazılarından alıntılar yapmakla yetineceğim.

"Türkiye'yi Derhal Sovyetleştirme Yolunu Tuttular"

Aşağıdaki alıntılar Komintern arşivindeki **Anadolu'da Komünist Etkinlikler ve TKP'nin Çöküşü** başlıklı makaleden alınmıştır. Tarihi olmamakla birlikte büyük bir olasılıkla 1922 sonlarında kaleme alınmıştır. Sahibi belirtilmemiştir, ama içeriğinden anlaşıldığı kadarıyla Komintern'in o zaman Türkiye'deki görevlisi tarafından yazılmıştır. Bu rapor İştirakiyun akımının üç yıl süren varlığının bir muhasebesi niteliğindedir.[43]

---

[43] Bk: RTseHIDNI, F: 495, op:154, d: 763, s. 165-186

Belgede önce THİF'nın ne kadar coşkulu bir politik ortamda kurulduğu anlatılıyor. Sonra da bu koşullarda ortaya çıkan genç bir kuruluş için hataların kaçınılmaz olduğu belirtiliyor ve bu partinin Ulusal Kurtuluş Hareketi ile ilgili tutumu üzerine şunlar deniyor:

"THİF Anadolu Ulusal Kurtuluş Hareketinin niteliğini hemen belirleyemedi. Yönetimi, hemen sosyal devrim yapma düşüncesiyle, daha eylemin ilk adımında hareketin yönetimini ele geçirmiş olan yerli burjuvaziye karşı şiddetli bir savaş açtı."[44]

Zamanla bu tutumun değişmiş olabileceği akla gelebilir ise de İştirakiyuncular davranışlarında bir değişiklik yapmadılar.

"Komünistler Anadolu hareketine (hatta 1920 sonlarında ve 1921 başlarında bile) paşalar arasında bir iktidar müçadelesi olarak bakıyorlardı. Bütün bildirilerinde ve hatta gazete makalelerinde (Emek gazetesi gibi) komünistler Anadolu hareketinin özünü belirli kişiler arasında bir mücadele olarak gösteriyorlardı."[45]

Belgede parti yönetiminin ülkede güçler arasındaki dengeyi hiç hesaba katmadığı, doğrudan doğruya işin can damarını yakalamak istediği anlatılıyor:

"Türkiye'yi derhal sovyetleştirme yolunu tuttular. Zaman zaman ulusal kurtuluş hareketi yöneticilerine karşı demagojik propaganda kampanyaları başlattılar. Onların emperyalizme karşı savaştaki önemine hiç önem vermeden yaptılar bunu."[46]

Belge partinin "politik bir çizgisinin bulunmadığının" ve "akla yatkın ve ülke gerçeklerini dile getiren" sloganlarının olmadığının altını çiziyor ve özellikle partinin "komünizmi genel bölüşüm" diye algıladığını vurgulama gereğini hissediyor.

---

[44] age: s. 184
[45] age. s. 185
[46] age: s. 185

İştirakiyun akımının temel handikapı yöneticilerinin devrim üzerine gerçek bilgilere sahip olmamalarıydı. THİF önderlerine göre: "Sovyet devrimi gerçekte çok basitçe gerçekleştirilmişti. Bunun için yalnızca yıkıma uğramış köylülerin kendiliğinden hareketini başlatmak yeter"di.[47]

Devrim kavramındaki bu çarpıklık bir başka kaynak tarafından daha somut olarak kaydedilmiş. Komintern'in Orta Doğu Bölüm şefi Brike'ye hitaben İstanbul'dan yazılan 7.4.1923 tarihli ve Şarki imzalı (Bakü işçilerinden, Komintern görevlisiydi) tamamen gizli bir mektupta "Gençak" grubunun durumunu irdeliyor ve Salih Hacıoğlu'yla Vanlı Kazım (Kip) hakkında da şu değerlendirmeyi yapıyor: "*Onlara göre sokağa çıkacaksın, davula vuracaksın, işte sana Dünya Devrimi*!" [48]

Bir partinin kimliği en iyi, söylenenlere değil, yapılanlara bakılarak değerlendirilebilir. Bu sınanmış ilkeyi göz önünde bulundurarak, alıntılarla partinin kimliğini incelemeye devam edelim.

Anadolu'da işçi örgütü olarak kurulan THİF'nın "kendisine dayanak olarak bir köylü hareketi aradığı" fakat o sırada (1920 başlarında) Anadolu'da "gerçekte böyle bir hareketin bulunmadığı", buna karşılık ise "sürekli savaşlardan yorgun ve bezgin düşmüş, bir ölçüde de durumdan hoşnut olmayan köylülerden oluşan" bir grubun varlığına değinilen belgede devamla şu satırlara yer veriliyor:

"Sonuç olarak parti, komünistlerin köylü hareketinin önderi olarak kabul ettikleri Partizan Ethem'in (Çerkez Ethem kasdediliyor -BŞ) bayağı bir eşkiya olduğunu görünce şaşılacak bir duruma düştü. Bu durum kuşku yok ki, hükümete TKP'ni (Komintern yazınında Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası TKP harfleriyle geçiyor) Ethem'in eşkiyalığı ile birlikte ortadan kaldırma fırsatını verdi."[49]

---

[47] age: s. 185

[48] age: F:495, op: 154, d: 769, s. 7

[49] age: F: 495, op:1754, d: 763, s. 183

Ama bilindiği kadarıyla bu partinin yönetimi olaylardan ders almadı.

THİF açık çalıştığı dönemde en çok kongre yapmak için uğraştı. 1922 yılının Haziran ve Temmuz aylarında bu çalışmaları en yüksek düzeye ulaşmıştı. Kongre Bakü Kongresinden sonra doğan boşluğu doldurmayı ve komünist partisinin varlığını kanıtlamayı hedefliyordu.

Merkez Komitesi kongrenin Ağustos ayında yapılmasını kararlaştırdı. Hükümet de buna resmen izin verdi. Ancak bir koşul vardı: askeri durum üzerine konuşulmayacaktı. Bilindiği gibi bu yıllar Ulusal Kurtuluş Savaşı yıllarıydı (1919-1922). Kongre 26 Ağustos 1922'de başlayan ve "Büyük Taarruz" diye bilinen Yunan işgal kuvvetlerine karşı başlatılan saldırının hazırlık günlerine rastlıyordu. Bu taarruz 9 Eylülde İzmir'in kurtuluşu ve bütün Anadolu'nun düşmandan temizlenmesi ile son bulacaktı. Burada bir parantez açıp, böylesine önemli bir tarihsel dönemde Cemil Saydamedof'un durumun ağırlığını anlatan satırlarını aktaralım:

"O zaman Dumlupınar yöresinde Yunan ordusu ile genel bir çarpışmaya hazırlanılıyordu. Yunan birlikleri ülke içinde ilerlemeye devam ediyorlardı. İştirakiyun Partisi ise kongresini toplama kararı alıyordu

12 Ağustosta Başbakan Rauf Orbay İştirakiyun Fırkası Merkez Komitesi sekreteri Tokat mebusu Nazım'ı makamına çağırdı ve kendisinden kongreyi ertelemelerini ya da yapmaktan tamamen vazgeçmelerini istedi. Kongreden hemen önce cephede durum günden güne gerginleşiyor, tehlikeli bir hal alıyordu. Yunan ordusu ise ilerlemeyi sürdürüyordu. Ankara doğrudan doğruya tehdit altında idi."[50]

---

[50] age: F: 532, op: 4, d: 392, s. 54

Parti Merkez Komitesi bu isteği reddetti. Dahası yayınlanan bir bildiriyle Ankara hükümeti tehdit ediliyordu. Bildiride kongrenin dağıtılmasının "emekçilere ve köylülere ihanet" olarak yorumlanacağı, "Antant devletlerine" yöneliş anlamı taşıyacağı, aynı zamanda da "Komintern'e meydan okumak" demek olacağı ileri sürülüyordu.[51]

Bu arada Komintern'in Yürütme Komitesi temsilcisi olarak Kongreye katılacak olan Jacques Sadoul, Tiflis'teki konuşmasında şunları söylüyordu: "Türk hükümetine biz komünistlerin resmi izinlere fazla önem vermediğini göstereceğiz. Eğer bize resmen izin vermezlerse, gayrı resmi olarak toplanırız." Konuşmasının sonunda da Jacques Sadoul; "Türkiye'nin elebaşları çoğunlukla emperyalistlerdir. Biz İngiliz emperyalizmine karşı savaşanları desteklemeliyiz. Bunun için Kızılorduyu muhafaza etmeli ve güçlendirmeliyiz.. Kızılordu bizim için dış politikamızın dayanağıdır"[52] diyordu.

Ankara Hükümeti Komünist Faaliyeti Yasaklıyor

Özetle söylemek gerekirse kongre Anadolu hükümeti ile Komintern arasında bir gövde gösterisine neden oldu. Hükümet 14 Ağustosta kongreyi yasakladı. Merkez Komitesi 15 Ağustosu 16'ya bağlayan gece kongreyi gizlice açtı. Bu mücadele 1922 yılının Ekim ayı ortalarına kadar devam etti ve partinin yasa dışı ilan edilmesiyle sonuçlandı.

Konumuz açısından burada aydınlatılması gereken olay, kongrenin öyküsü değil, ilgililerin onu nasıl değerlendirdiğidir. Yukarıda değindiğimiz **Anadolu'da Komünist Etkinlikler ve TKP'nin Çöküşü** başlıklı 21 sayfalık rapordan kongre kararlarının irdelendiği bölümü okuyoruz: "Biz ne parti basınında, ne de kongrede em-

---

51 age: F: 532, op: 4, d: 392, s. 176-1179

52 age. F: 495, op: 154, d: 770, s. 204

peryalizmle savaşan, Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin Türkiyesi'nde var olan sorunlar üzerine komünist partisine özgü az çok da olsa doğru bir yaklaşım gördük."[53]

Yetmiş küsur yıldır gizlenmiş olan bu belgede "partinin belirli bir politik çizgisi olmadığı", kongrede gelecekte izleyeceği "politikanın temeli ile ilgili tek söz söylenmediği" ve "ülkedeki gelişmeleri doğru anladığını gösteren" hiçbir belirtinin olmadığı vurgulanıyor ve şu değerlendirme yapılıyor;

"THİF ilk kongresinde (Ağustos 1922) Anadolu Ulusal Kurtuluş Hareketi karşısındaki tutumunu tam olarak açıklayamadı ve var olan devlet düzenine ilişkin görüşünü belirleyemedi."[54]

Görüldüğü gibi burada aktarılan bu belgelerin bize sunduğu bilgiler şimdiye dek anlatılanların tam tersidir. Bu nitelikleriyle bu bilgiler kuşkusuz İştirakiyun Fırkası'yla ilgili bilgilerimizi zenginleştirecektir. Ancak burada bir noktaya dikkat çekmek gerekir. Komintern raporunda geçen, partinin belirli bir politik çizgisinin bulunmadığı saptaması, komünist partisine özgü bir politik çizginin olmadığı şeklinde anlaşılmalıdır. Yoksa THİF'nın belirli ve sürekli bir politik çizgisi mevcuttu. Alıntıları yaptığımız gizli belgede bu durum şu sözlerle anlatılmaktadır: "TKP'nin ilk iki aşamadaki eylemlerinde legal ve illegal parti bakımından izlenen politik çizginin niteliği açıktı. Burada Ulusal Kurtuluş Hareketinin önderlerine karşı yürütülen ve her zaman ateşli olan bir propaganda söz konusuydu."[55]

Yukarıda adı geçen tarihçinin gözlemleri de bu tespiti doğrulamaktadır. "İştirakiyun Partisi kongre çalışmalarına Ulusal Kurtuluş Hareketine karşı düşmanca bir tutum içinde başladı. Bu İştirakiyun Partisi'nin ikinci büyük hatasıydı. İştirakiyun Partisi kongresi Ulu-

---

[53] age: F: 495, op: 154, d: 763, s. 186
[54] age: F: 495, op: 154, d: 763, s. 186
[55] age: F: 295, op: 154, d: 763, s. 185

sal Hükümetin emperyalizme karşı verdiği savaşı tüm olanaklarıyla destekleme kararı alacağı yerde kongre partinin üye ve yandaşlarını kemalistlere karşı mücadeleye çağırıyordu."[56]

Bu bağlamda bir başka noktaya daha değinmek istiyorum. Türkiye'de komünist faaliyetlerle ilgili konularda "TKP 1919-1922 yılları arasında ulusal kurtuluş hareketini destekledi" açıklamalarına sıkça rastlanır. Burada "destekleme" sözcüğü ile anlatılmak istenen nedir? Bir kere bu sözcük Ulusal Kurtuluş Hareketiyle ilgili olarak kullanılıyorsa, anlamsız bir tanımlama olacaktır. Çünkü o yıllarda henüz bir komünist partisi yoktur. Kaldı ki, var olsaydı da o zaman görevi "desteklemek" değil, "katılmak" olmak zorundaydı. Aynen ikinci dünya savaşında komünist partilerin yaptığı gibi. Bu açıdan "destekleme" sözcüğü gerçekleri yansıtmıyor, tam tersine çarpıtıyor. Başka bir söyleyişle, olsa olsa yukarıda da görüldüğü gibi THİF yöneticilerinin Ulusal Kurtuluş Hareketi hakkındaki olumsuz değerlendirmelerini yansıtıyor.

Kanımca buraya kadar sergilenen somut tarihsel olaylar açık seçik gösteriyor ki, 1919 ve 1922 yılları arasında Anadolu'da "toplumsal devrim" için eylemde bulunmuş olanlar, enerjilerini aslında nesnel yasallıklara, objektif duruma karşı mücadele ederek harcamışlardır. Örnek olarak sergilenen somut olaylar bu konuda kuşkuya yer bırakmıyor.

Burada doğal olarak ortaya şu soru çıkıyor: bu çok özel dönemin yanılgılarından geleceğe yönelik ne tür dersler çıkartılabilir? Derin inancıma göre alınacak dersler açısından bu kısa dönem, yetmiş yıllık tarihten çok daha zengin bir kesit oluşturmaktadır. Ama ne yazık ki, ne daha sonraki dönemlerin komünist yapılanmaları ve ne de ilerici ve demokratik etkinlikler bu zengin deneyimden yararlanma yolunu tercih ettiler. Sorumuzun yanıtına gelince: tarihin yargısına göre Ulusal Kurtuluş Hareketi yıllarında komünist etkin-

[56] age: f: 532, op:4, d: 392, s.55

liğin baş yanılgısı Anadolu'daki bir numaralı görevi kavrayamamasıydı.

Burada konunun önemi nedeniyle Marks'ın bu soruna ilişkin düşüncesini yansıtmayı gerekli buluyorum.

Marks ve Engels sosyo-ekonomik yapıda koşulların olgunluğu gözönüne alınmadan orada sosyalist devrimin güncel görev olarak belirlenmesini olanaksız buluyorlardı. Marks ve Engels sosyalist toplum düzeninin temelinin kapitalizmin içinde doğduğuna ve doğal tarihsel süreç içinde olgunlaştığına inanıyorlardı. Marks daha 1857 - 1859 yıllarında burjuva toplumunun bağrında oluşan üretim ilişkilerinin bu düzen içinde dinamit işlevi gördüğünü yazıyor ve şöyle devam ediyordu: "...eğer bir toplumda, sınıfsız toplum için gerekli olan potansiyel maddi üretim koşulları ve onlara uygun düşen üretim ilişkileri yoksa, orada içten patlamayı sağlama ümidiyle yapılan bütün denemeler donkişotluk olabilir."[57] Başka bir anlatımla, Marks'a göre bir toplum gelişme sürecinin doğal evrelerini atlayamaz. Sınıfsız toplum ancak kapitalizmin kendi yasaları uyarınca gelişmiş sanayi toplumunda gerçekleşen devrimle kurulabilir.

Bu marksist saptamaya göre 1919 -1920 yıllarında Anadolu'da henüz filizlenen ve serpilmeye başlayan kapitalizmi sosyalizme dönüştürmeyi güncel ödev ilan etmek kuşkusuz pratik bir anlam taşıyamazdı. İştirakiyun yönetiminin buradaki yanılgısı, stratejinin taktiğe kruban edilmesi olarak formüle edilebilir. Bu da eninde sonunda taktiğin kendisinin stratejiye dönüşmesine neden olmuştur.

İştirakiyun eylemcilerini anlayabilmek için, kişisel özelliklerinin yanında onların o zamanlar içinde bulundukları koşulları da iyi kavrayabilmek gereklidir. O yıllarda Komintern dünya devriminin genel sorunlarıyla uğraşıyordu. Genel dünya devrimini bayrağına işlemiş Komintern'in yönetiminden Anadolu'nun somut tahlillerini

---

57 K. Marks - F. Engels. Bütün Yapıtlar. cilt: 46, bölüm: 1, s. 103 (Rusça)

yapması ne oranda beklenebilirdi? Bu dünya örgütünün başkanı Zinonyev o yıllardaki görevlerini KEYK'nun V. Genişletilmiş Plenumunda okuduğu 25 Mart 1925 tarihli raporunda şöyle açıklıyordu: "..biz dünyada durumu bir bütün olarak analiz etmekteyiz. Biz dünya devrimi partisiyiz. Yalnızca Rusya, ya da Almanya devriminin partisi değiliz."[58]

Bolşeviklere gelince: onlar bu işi Rusya için daha 1917 yılında yapmışlardı. Lenin 3 Nisan 1917'de İsviçre'den Rusya'ya döndüğünde, daha ayağının tozuyla tartışmaya açtığı Nisan Tezleri'nde Rusya'da sosyalist devrimin koşullarının var olduğunu savunmuştu.

TKP öncülerinin 1919'da Rusya komünistlerinin söz konusu yöntemsel yaklaşımlarından habersiz olduğunu düşünmek hem tarihsel olgulara ve hem de akıl ve mantığa ters düşer. Anadolu'nun sorunlarıyla uğraşmak Türk komünistlerinin işiydi ve yukarıda anlatılanlardan da kolayca anlaşılacağı gibi, Türk komünistleri Anadolu'daki savaşı anlamak için gereken yaratıcılığı gösteremediler. Sonuç olarakta halktan soyutlandılar ve tasfiye edildiler. 1923 yılı başında İştirakiyun örgütünden yalnızca üç kişilik bir yeraltı hücresi kalmıştı. Bu üç kişinin Ankara'da 6 Ocak 1923'de yaptıkları toplantı tutanaklarına göre bu gizli komünist hücre Moskova'daki Büro ile haberleşme işlevini üstlenecekti.

Yazının gelişimi boyunca sergilenen çarpıcı örneklerden görülebileceği gibi, o yıllarda ulusal kurtuluşun önceliğini kavrayamama, sosyal kurtuluşu birinci hedef görme Türkiye komünist hareketine çok pahallıya mal oldu. Acı ama, bu bizim tarihsel gerçeğimizdir. Ama bence yenilgi zaferden daha öğreticidir. Yeter ki, öğrenme isteği ve yeteneği olsun. Yanılgıyı hep olumsuz olarak görmemeliyiz. Hayat, ileri adımları çoğu kez ancak yanılgılar üzerine atabilmiştir. Konumuz açısından bunun en çarpıcı tarihsel örneği yukarıda Marks'tan yaptığımız alıntıdaki düşüncedir. Avrupa'da ka-

58 age: F: 495, op:163, d: 233, s. 137

pitalizm henüz ilk adımlarını atarken, 1848'deki bunalım ortamında, başında Marks'ın bulunduğu sosyalistler devrim çağrıları yapıyorlar. Yenilgiden sonra (1849) marksist öğretide şu düşünce formüle ediliyor: "tarihte hiçbir sosyo ekonomik formasyon kendi uygarlık rolünü oynamadan yok olmuyor." Bu yargı acele devrim heveslilerinin bir özeleştirisi olarak açıklanabilir. İkinci bir tarihsel örnek ise çok daha çarpıcıdır.

1917 Ekiminde Rusya'da iktidarı ele alan bolşevikler de aynı sorunla karşı karşıya kaldılar. Başında Lenin'in bulunduğu yönetim, yoksul katmanların "devrimci" sabırsızlığının etkisi altında sosyalizmi güncel görev ilan ettiler. Yaklaşık üç yıl sonra, 1920 yılının ikinci yarısında Lenin de tıpkı Marks ve Engels'in durumuna düştü. Lenin "yeni toplumsal düzenin eski toplumsal düzenin bağrından kopup olgunlaştığını, eski düzenin içinden yeni toplumsal formasyonun, doğal tarihsel süreç içinden geçerek doğduğunu" öğrendi.[59]

Kanımca bu tarihsel örnekler yaşamın, pratiğin üstün öğreticiliğini kanıtlamaktadır. Bunlar "en iyi öğreten hayattır" yargısını kuşkuya yer bırakmayacak şekilde doğrulamaktadır. Lenin "sosyalizm üzerine bütün görüşlerimizi temelden değiştirmeliyiz" sonucuna varıyordu. Çünkü 1917-1920 yılları arasında uygulanan "askeri komünizm" Lenin'e çok şey öğretmişti. Yaşamın bu zengin deneyine sahip olmasaydı Lenin 1921 Martında partisinin X. Kongresinde devlet kapitalizminin özgün biçimi olan Yeni Ekonomik Politika'yı (NEP) önerme ve savunma gücünü nereden bulabilirdi?

V. I. Lenin 1923'te kapitalist ülkelerdeki sosyalizme gidiş sürecinin "bizim daha önce düşündüğümüz gibi olmayacağını" kabul etmişti.[60]

---

59 V.I. Lenin, Tüm Yapıtlar. cilt: 33, s. 48 (Rusça)

60 V.I.Lenin Tüm Yapıtlar: cilt: 45, s. 402

Ekim Devrimi pratiğinin yoğurduğu yeni Lenin 1920'den sonra artık bolşeviklerin iktidara gelmelerinden önce ve geldikten sonra ürettikleri strateji ve taktiklerin tümden yeni bir politika ile değiştirilmesi gerektiğini kavramıştı. Çünkü nesnel koşullar öngörülenden çok farklıydı.

Lenin bu yeni politikanın ana özelliklerini vasiyetnamesinde en temel hatlarıyla çizmiştir. 23 Aralık 1922 ile 4 Ocak 1923 arasında yazılan 8 küçük mektup ve makaleden oluşan bu vasiyetname bolşevik partisi yönetiminde çok değişik yankılara neden olmuştu. Aşırılığı devrimcilikle özdeşleştirenler, "dünya devrimi" heveslileri bu vasiyetnameyi devrimci konumlardan uzaklaşmak, hasta psikolojisine kapılmak, yorulmak ve hayal kırıklığına uğramak olarak değerlendiriyorlar. Öteki kesim ise makalelerin ve mektupların derin içeriğini tam olarak kavramak için bir zahmet göstermiyor, ama iktidar mücadelelerinde ondan yararlanmayı da ihmâl etmiyorlar.

Sözün kısası, vasiyetname adı ile bilinen Lenin'in bu son yapıtı kendisinin partisinden soyutlanmasına neden oluyor. Lenin'in burada sözü edilen son mektuplarını parti üyeleri ancak 1956'da, yani SBKP XX. Kongresinden sonra öğrenebiliyorlar. Çünkü bu mektuplar ancak bu dönemde yayınlanabiliyor.

Sonuçta Lenin tarihsel deneyimlerden aldığı derslerden yola çıkıp komünizm ülküsünün saygınlığına gölge düşüren yanılgıları düzeltemeden 21 Ocak 1924'de yaşamını yitiriyor.

Mersin'de Bir Komintern Görevlisi

Tarih herkese paha biçilmez dersler verir. Ama tarihten gerçek adına yararlanabilenlerin sayısı pek de çok değildir. Çoğunluk tarihi kendi amaçlarına ulaşmada bir araç olarak görür. Tarih boşuna yol üzerindeki bir kuyuya benzetilmemiştir. Kuyu herkese su verir: mazlumu da eşkiyası da kuyuya ulaştığında suyunu alır. Ama herkes kendi payına düşeni alır.

Komintern'in Türkiye'deki sorumlusu 1923 Genel Seçimlerinin ardından Türkiye'deki durumu irdeleyen raporunda Anadolu hareketinin "olağanüstü devrimci bir anlam taşıdığını" belirtiyor ve şöyle devam ediyor: "biz bunu şimdiye kadar önemsiz saydık. Bunun baş sorumlusu ise Komintern önünde sorumlu olan yoldaşlardır. Onların bizim Anadolu'daki geleceğimizi tamamen yanlış anlamaları ve yaptıkları bir dizi hatadır... Kimi yoldaşların yaptığı gibi, bizim Anadolu'da işçi devrimi hesapları yapmamız, aslında oradaki işimizi çok ciddi bir şekilde tehlikeye sokmamız anlamına geliyor."[61]

Komintern'in Mersin'deki görevlisi Yakın Doğu Bürosu şefi Brike'ye yazdığı 22 Eylül 1922 tarihli mektupta Anadolu'da işçi sınıfı bulunmadığını belirtiyor ve "...bugün şu ya da bu ölçüde işçi sınıfına yönelmek en azından kaba bir hata olur" diyor.[62]

Yukarıdaki alıntılarda sözü edilen Komintern önünde sorumluların kimliği de o zamanın bir başka belgesinde açıklanmış bulunuyordu. Komintern Doğu Seksiyonları Sekreteri Safarof'a hitaben 9 Nisan 1923 tarihli, 393 no'yla kayda giren ve Rosenberg imzasıyla gönderilen tamamen gizli bir raporda şu satırları okuyoruz: "Zannediyorum ki, Dışişleri Halk Komiserliğinin Doğu Şubesi Golman yoldaşın darbeci eğilimlerini bildiği halde... onun ihtiraslarını frenleyememekle büyük hata yapmıştır."[63]

Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti'nin (RSFSC) Türkiye Ticaret Temsilciliği adına gönderilen ve Ordinski imzasını taşıyan "tamamen gizli!" damgalı 12 sayfalık raporda Golman'a ilişkin şu bilgiler veriliyor: "Golman RSFSC'nin Ankara Elçiliğinde Ekonomik Araştırma Grubunun başkanı olarak çalışıyor. Gançarof ve Rayevski ile birlikte 1922 yılı ortalarında Mersin'e gittiğin-

61 age: F: 495, op:154, d: 768, s. 71
62 age: F: 495, op: 154, d: 464, s. 167
63 age: F: 495, op:154, d: 770, s. 221

de kendini resmen Komintern temsilcisi olarak tanıtıyor. Orada karşılaştığı kişilerde "şüpheli kişi izlenimi" yaratıyor. Raporun yazarı bu grup hakkındaki izlenimlerini de şöyle açıklıyor: "Biz bu grubun Mersin ziyareti ile Komintern'e ne gibi hizmet yaptığını bilemeyiz, ama Dış Ticaret Temsilciliğinin işine ve genellikle RSFSC'nin çıkarlarına darbe indirdi diyebiliriz... Bunun ardından Türkler Dış Ticaret Temsilciliğimizin kapatılmasını istediler."[64]

Golman'ın kimliği ve onun Anadolu hareketi üzerine düşünceleri ile ilgili bilgi veren bir başkası da 1922-23 yıllarında Ankara Sovyet Büyükelçisi olan S.İ. Aralof'tur. Aralof Komintern'in Doğu Seksiyonları sekreteri Safarof'a gönderdiği 18 Ocak 1923 tarihli raporunda Golman'a ilişkin olarak şunları yazıyor: "Komünist Enternasyonal Yönetim Kurulu (KEYK) üyesi Zorin yoldaşın da hazır bulunduğu bir toplantıda sorumlu işçilerin RSFSC'nin Türkiye politikası üzerine görüş alış verişi yaptıkları bir sırada G. yoldaş Türkiye de yakında Gürcistan ve Buhara'dakine benzer bir devrim ihtiyacı ile karşı karşıya kalabilir, dedi" diyor. Bu olguya dikkat çektikten sonra Aralof söz konusu raporunda Golman'ın çabalarını ilginç bir şekilde yorumluyor: "İşimizin olabilecek en rasyonal bir şekilde gerçekleştirilmesi herhalde böyle düşünülüyor. Bizde denildiği gibi, TKP'nin yardımıyla Türkiye'yi yakın gelecekte 'Golmanize etmeyi' cidden gözönünde tutmalı!" diye de istihza ediyor.[65]

Bu belgede Aralof söz konusu dönemde TKP'ni kurma girişimlerinin başarısızlıkla sonuçlandığını bildiriyor. Baştan kendilerinin Türkiye'de TKP'nin örgütlenebileceğini düşünmekle yanıldıklarını, o zamanlar daha Anadolu'yu yeteri kadar tanımadıklarını, dolayısıyla böylece gönderdikleri bilgilerle merkezi yanılttıklarını belirtiyor. Komünist hareketle ilgili yapılan bir dizi hata yüzünden Komintern ve Sovyet Rusya'nın Türkiye'de çok değerli fırsatlar

64 age. s. 232
65 age: F: 495, op:154, d: 770, s. 6

kaçırdığının altını çiziyor, ama bu "fırsatlar" tanımlamasıyla neyi kasdettiğini açıklamıyor.

Aralof Ağustos 1922'deki kongrenin ilginç bir öyküsünü anlatıyor. Kongrenin Komintern açısından tam bir fiyasko olduğunu belirtiyor ve bu konuda kendilerinin de yanılgıya düştüğünü kabul ediyor. Söz konusu kongreden sonra Zorin'in ortaya attığı "Komintern TKP'yle (burada kasdedilen Türkiye Halk İştirakiyun Fırkasıdır) ilgili olarak yeni bir taktik belirlemelidir" görüşünü paylaştığını söylüyor. Komintern'in görevinin yalnızca TKP'ye talimat vermek olmadığını, onu ulusal kurtuluş hareketini kollamakla ve aydınlarla ilişki kurmakla görevli sayması gerektiğinin de altını çiziyor. Daha önce verdikleri bilgilerin merkez tarafından göz ardı edildiğini, ama gelişmelerin kendilerini doğruladığını da ayrıca belirtiyor.

1922-23'de Ankara'da Sovyet Büyükelçisi olarak bulunan Aralof'un yukarıdaki satırları aslında Komintern'in Doğu Bölümü sekreteri Safarof'un kendine yönelttiği eleştirilere yanıt niteliğindeydi. Bu tartışmada asıl olan Komintern'in Türkiye politikasının yetersizliğiydi. Çünkü Ulusal Kurtuluş Savaşının bütün cephelerde sürdüğü yıllarda Komintern'in Türkiye'deki komünist hareketle ilgili izlediği politika sonuç vermemişti. Ve Ulusal Kurtuluş Hareketi de zaferle sonuçlanmıştı. Dahası; 1923'e gelindiğinde Komintern'in 1919'da kaçınılmaz gördüğü "Dünya Devrimi" stratejisinin dayanaksızlığı da iyice gözler önüne serilmişti.

Sovyet elçisi Aralof'un tavrını iyi anlayabilmek için onun Ankara'ya gönderildiği yıllar göz önüne alınmalı ve dönemin Sovyet Dışişleri Komiseri Çiçerin'in izlediği politika da hatırlanmalıdır.

Moskova: Maceralara Son Verilsin!

1921 yılı başlarında Sovyet Rusya, Ankara ve Tahran ile iyi komşuluk antlaşması imzalamıştı. 1918 Brest Litovsk antlaşması üzerine yapılan tartışmalardan da anlaşılacağı gibi, bolşevikler ara-

sındaki şahinler bu antlaşmaya "emperyalistlerle savaşı erteleme" olarak bakıyorlardı. Tıpkı sol komünistlerin NEP politikasını bir "nefes alma molası" olarak değerlendirdikleri gibi. 1921-1923 döneminde de "aşırı" devrimciler 1918-1920 yıllarındaki iç savaş politikasını sürdürmek istiyorlardı. Çiçerin farklıydı. O, Bolşevik Partisi'nin X. Kongresinde kabul edilen yeni çizginin, yani NEP stratejisinin dış politikada da hayata geçmesini samimi olarak istiyordu. Şimdi sunacağımız İran'la ilgili belge de bunun kanıtıdır:

G. V. Çiçerin'in V.M. Molotof'a mektubu.

21 Temmuz 1921

Molotof Yoldaşa,

Sayın Yoldaş.

"(...) Ben Lenin yoldaşa yazdığım mektupta Polit Büronun Orjonikidze'ye ve Kafkasya'daki tüm diğer parti örgütleriyle Sovyet kurumlarına emir vermesini, ve parti örgütlerinin, sorumlu kişilerin ve Sovyet dairelerinin hiçbirinin Rus İran anlaşmasına ilişkin parti Merkez Komitesinin direktifleriyle ve Dışişleri Halk Komiserliğinin politikasıyla çelişen davranışlara meydan vermemelerini istedim.

Polit Bürodan şimdi aldığım telgrafa göre özel tugayın saflarını doldurmak için İranlı komünistler arasından eleman toplamak amacıyla Bakü'den Taşkent'e İran Tugayının temsilcileri gelmişler. Bu kuşkusuz gösteriyor ki, Bakülü yoldaşlar adeta Merkez Komitesinin kararlarına ve bizim politikamıza aykırı davranıyorlar. İranla anlaşma imzaladığımız ve onunla dostluk ilişkileri içine girdiğimiz bir dönemde olası bir macera için İranlı komünistler toplanıyor! Bu maceralara son verilmesi için Merkez Komitesinin emir vermesini özellikle rica ederim. Ayrıca da önceki önerime şunu ekliyorum: İrana silahlı saldırı amacıyla insan toplanmaması ve İran topraklarında askeri eylemlere meydan verilmemesi için Merkez Komitesince Orjonikidze yoldaşa, tüm parti birimlerine ve Sovyet kurumlarına talimat verilmesini öneriyorum.

Komünist selamlarımla."

imza

Çiçerin

Bu belge ilk kez 1990 yılı Nisan ayında İzvestiya dergisinde yayımlandı.

Çiçerin'in bu mektubu üzerine Lenin Molotof'a, üzerinde 23 Temmuz 1921 tarihini taşıyan bir not gönderdi. Bu notta aynen şunlar yazılıydı:

Yoldaş Molotof

Tüm bunlar *hızla* işleme konmalıdır.

Telefonla: Çiçerin'in önerisinden yana mısın, değil misin?

-Ben Çiçerin'in önerisinden *yanayım.*

Lenin

Burada yer verilen bu iki tarihi belge Aralof'un söz konusu mektubunda dile getirdiği görüşlerin dönemin Sovyet politikasıyla uyum içinde bulunduğunu ortaya koyuyor. Ekim devriminin lideri Lenin'in ve o iktidarın dış politikasının sorumlusu Çiçerin'in mektuplarında dile getirilen politika bunu gösteriyor. Hem Aralof'un ve hem de Çiçerin'in gizli mektuplarında açıklanan bu görüşler batılı ülkelerdeki işçilerin Komintern'in "Dünya Sosyalist Devrimi" çağrısına olumlu yanıt vermediğinin anlaşılmasından sonraki döneme denk düşer. Ancak Aralof'un Komintern'in Doğu Seksiyonu sorumlularıyla Anadolu komünist hareketi üzerine girdiği fikir tartışmasının nedeni sadece bu olgu ile açıklanamaz. Ankara'daki

Sovyet elçisi Aralof, bütün yazışmalarından kolayca anlaşılabileceği gibi, geniş kültürlü, kişilikli, marksist ve realist bir diplomattır. Anadolu'da olup bitenlere gerçekçi ve önyargısız bakmaya özen göstermiş ve düşündüğünü de savunmaktan çekinmemiştir.

Savaş Esiri Türklerden Oluşan "Kızıl Bölük"

Bilindiği gibi Bakü Ekim devrimini takip eden yıllarda İran komünistleri için olduğu kadar Türk komünistleri için de önemli bir merkezdi. Azeriler içinde komünistlerin oranı oldukça fazlaydı. Hatta bazı Azeriler Türkiye Komünist Partisini kurma girişimlerine Komintern görevlileri olarak katılmışlardı. Tarihi belgelere göre bu Azeriler 1919-1920 yıllarında Türkiyeli savaş esirlerinden oluşturulan askeri gücün örgütlenmesinde de yer almışlardı.

Bu açıdan bakıldığında Çiçerin'in İran'la ilgili olarak gündeme getirdiği sakıncalar Türkiye komünist hareketi için de geçerlidir. Her şeyden önce bu tarihi dönemde yaşanan bir olayı anımsatalım. Tıpkı İran komünistleri gibi Türk komünistleri de Sovyet Devrimi'nin ardından Rusya'da kendi askeri silahlı birliklerini oluşturdular. Bu Türkler Ekim Devrimi sırasında Rusya'da bulunan ve komünist ideolojiyi benimseyen kişilerdi. Sovyet Rusya'da askeri birliklerin oluşturulmasındaki amaç ise, Komintern'in I. Kongresinde kabul edilen "Dünya Sosyal Devrimi" hedefine de uygundu

O sıralarda Rusya'nın değişik bölgelerinde 63 bin Türk savaş esirinin yanısıra Türkiye'den giden binlerce göçmen işçi de vardı. 25 Mayıs 1919 tarihli **Ulusların Yaşamı** dergisi sadece Kırım'da on bin Türk işçisinin bulunduğundan bahseder. Bu gazeteye göre, örneğin bir nehrin deltasında kurulan bir liman şehri olan Rıyazan'da sadece Türk işçilerden oluşan bir su dağıtım şebekesi faaliyet göstermektedir.[66]

---

66 Moskova'daki Marksizm Leninizm Enstitüsü Merkez Parti Arşivi, Bölüm: 17, kayıt: 2, dosya: 60, s.70

Aynı kaynakta yer alan şu satırlar da ilginçtir:

"İşte Ekim Devrimi'ni Rusya'daki işçi köylü iktidarını silah elde savunan bu gönüllü birlikler, eski savaş esirleri ve göçmen Türk işçilerden oluşturuldu. Örneğin Kırım'da Türklerin oluşturduğu Kızılordu müfrezelerinin kumandanı Feğli Yusupof idi."[67]

Mustafa Suphi örgütünün etkinliklerini araştıran Cemil Saydamedof yayınlanmasına izin verilmeyen bir çalışmasında bu konuda daha geniş bilgiler vermektedir. Tarihçi belgelere dayandırdığı araştırmasında Mustafa Suphi örgütünün 1918 yılında Ufa'daki esir Türkler arasından katılımlarla ilk askeri birliği kurduğunu kaydediyor. Bu silahlı gücün adı: "Kızıl Bölük." Cemil Saydamedof'a göre Kızıl Bölük birçok yerde çatışmalara katılır, Kızılordu birliklerine yardım eder. Tarihçi şu satırlarla sürdürüyor araştırmasını:

"Kızılordu iç savaşta en önemli cepehelerde tam başarı kazandıktan sonra Kızıl Türk Kıtaları da elde silah Türkiye'ye gidebilecek ve Türkiye'deki Ulusal Kurtuluş Savaşına yardım edebilecekti. Suphi yoldaşın girişimi üzerine Türk savaş esirleri arasından gönüllüler toplamak amacıyla, örgüt içinde 20 yoldaş Rusya'nın değişik yörelerine gönderildi. Aynı zamanda o sırada Rusya'da yaşayan ve eli silah tutan Türk emekçiler de seferber edildi. Sonunda 20 bin kişilik bir güç oluştu. Böylesi bir ordu Türkiye'de Ulusal Kurtuluş Hareketinin zaferini büyük ölçüde kolaylaştıracaktı. Ne var ki Ankara hükümeti temsilcisi İbrahim Tali bey "Türkiye insana değil, cephaneye muhtaç" diyerek bu yardımı reddetti." [68]

Aynı eserden alıntılarla devam edelim: "Kızılorduya gönüllü yazılan Türk birlikleri yurda dönüp ulusal kurtuluş savaşımıza bir an önce katılmak istiyorlardı. 1920 yılının Mayıs ayında Türkiye'de kurulu Kızıl Türk Savaş Birliği ve bu birliğin başındaki ko-

---

[67] Aynı kaynak: Bölüm 17, kayıt: 2, dosya: 212, s.26

[68] F; 532, op: 4, d: 395, s.18

mite Bakü'ye geldi. Türk nişancı alayı daha da genişledi ve bir tümen oluşturuldu. Türkiye Komünist Partisi bu tümenin yetiştirilmesi, politik eğitimi için özel bir program hazırladı. TKP özellikle bu tümenin Anadoluya, kurtuluş savaşı cephesine tezden gönderilmesine karar verdi. Ancak Kazım Karabekir, Ankara hükümetinin Moskova temsilcisi İbrahim Tali gibi gericiler 'Türkiye'nin adama ihtiyacı yok, sadece cephane ve silaha ihtiyacı var' dediler. Bu tümen Bakü'de 11. ordu komutanlığına bağlıydı. Ankara hükümetinin temsilcisinin bu sözleri üzerine ve 11. ordu komutanlığının seferberliğin durdurulması konusundaki girişimine olumlu yanıt veren Türkiye komünist teşkilatı şu açıklamayı yaptı: *Böylece onbeş yirmi bin kişilik silahlı kuvvetin istilacılara karşı görevlendirilmesinden -Anadolu'da ayaklananlar ile arada bir yanlış anlamaya mahal vermemek amacıyla- vazgeçilmiş ve önemli bir fırsat elden kaçırılmıştı.*"[69]

Burada biraz durup, Çiçerin'in "bu serüvene son verilsin" önersisiyle yukarıdaki "...vazgeçilmiş ve önemli bir fırsat elden kaçırılmıştı" saptaması üzerinde düşünelim. Her ne kadar kaynağımızda Türk Kızıl Alayının lağvedilme tarihi belirtilmemişse de, bu tarih büyük bir olasılıkla Çiçerin'in mektubundan sonraki döneme denk düşer. O dönem, yani daha somut olarak 1920 yılının sonları Çiçerin'in mektuplarından ve başka bir dizi belgeden de anlaşılabileceği gibi bolşevik yöneticiler arasında birbirine karşıt bu iki görüşün tartışıldığı dönemdi.

Ekim Devrimi'nden sonra gündeme gelen "Dünya devrimi" talebini vurgulayan "uç" anlayış Türk komünistlerinin Bakü örgütünde yapılan açıklamadan da görülebileceği gibi Komintern'in daha çok dış seksiyonlarında egemendi. Bununla ilgili yukarıda örnekler vermiştik. Bu tarihsel olguyla ilgili, öğretici olabileceğini düşündüğüm bir başka örnek daha vermek istiyorum. Bu kez Gramsci'den.

---

69 age.

A. Gramsci 1921 -1923 yılları arasında İtalya Komünist Partisi lideri Bordiga'nın sekter politikasına karşı bir mücadele vermişti. Ama 1926 yılında Gramsci uluslararası bir zafere ulaşmadan Sovyetler'de sosyalizmi kurma faaliyeti karşısında şunları yazar: "Bize öyle geliyor ki, sizlerin benliğini Rusya'da sorunları çözme ihtirası kaplamış, bu da gözlerinizi köreltmiş. Öyle ki, siz artık Rusya'nın gerçek uluslararası sorunlarını bile göremez olmuşsunuz."[70]

Görüldüğü gibi bu mektupdaki görüşler, komünistler arasındaki aşırı sol anlayışa denk düşüyor. Demek ki, sekterliğe karşı verdiği mücadeleyle tanınan ünlü marksist bir kuramcı bile bu akıma kendini kaptırabilmiş. Burada hemen 1848-49 Alman burjuva devrimine karşı Marks ve Engels'in takındıkları aşırı sol tavrı da anımsatalım.

Türkiye'de Komünist Hareketin Ortaya Çıkışındaki Komintern Etkisi

Yukarıda söylenenlerin ötesinde Türkiye komünist hareketinin ilk döneminde (1919 - 1922) faaliyetlerin aşırı bir hızla gündeme getirilmesinin nedenlerini tam olarak anlayabilmek için Komintern'in o zamanki yönentiminde egemen olan politik eğilimin de bilinmesinde yarar vardır.

Dünya devriminin merkez karargahı olarak örgütlenen bu kuruluşun yönetiminde elbetteki dünya devriminin ateşli savunucuları yer alacaktı. Bu doğaldı. Bu anlayışın temel karakteri ise nesnel yasallıklardan çok öznel beklentileri ve siyasi konjonktürü dikkate almasıydı.

Bu konudaki en ciddi itiraflardan biri Rus-Rumen-Bulgar komünisti Hristo Rakovski'nin açıklamasıydı. Rakovski Rusya Komünist Partisi'nin Nisan 1923 tarihli XII. Kongresinde ulusal sorun seksiyonunda şunları söylüyordu:

---

70 A. Gramsci: La Construzione del Partito Communista 1923 -1926, Torino, 1971, s. 128

"Bizim kurduğumuz birlik (Sovyetler Birliği kasdediliyor-BŞ) tarihsel ve nesnel sebeplerin değil, merkezi organların yukarıdan baskısı, zorlaması ve aceleciliği sonucu oldu."[71]

Şimdi de dünya devrimiyle ilgili düşüncelerini biraz da bu stratejinin kendi sahiplerinden dinleyelim. 5 Temmuz 1921'de Komintern'in II. Kongresinde Lenin dünya devrimi üzerine şu ilginç açıklamaları yapıyordu:

"Bizim için açıktı ki, uluslararası dünya devrimi desteği olmadan proleter devriminin zaferi olanaksızdır. Devrimden önce olduğu gibi, devrimden sonra da biz hemen şimdi, ya da çok kısa zamanda gelişmiş kapitalist ülkelerde devrimler başlayacak diye düşünüyorduk. Bu olmazsa yok oluruz diye endişe ediyorduk. Bütün bunlara rağmen bizler her koşul altında Sovyet sistemini korumak için elimizden gelen her şeyi yaptık. Çünkü biz sadece kendimiz için değil, uluslararası devrim için çalıştığımızı da çok iyi biliyorduk."[72]

Komintern'in o yıllardaki başkanı Zinovyev'in konuyla ilgili düşünceleri de ilginçtir. Zinovyev Komünist Enternasyonal Yürütme Kurulu'nun 25 Mart 1925 tarihli genişletilmiş toplantısında "taktiklerimizin temel sorunları" başlıklı raporunda "dünya devrimi ve izleyeceği yol" üzerine düşüncelerini dile getiriyor. Bu rapor Zinovyev'e göre, marksist klasiklerin üzerinde fazla durmadığı "dünya devriminin ne zaman gerçekleşeceği ve hangi yolu izleyeceği" sorularını ele almaktaydı. Zinovyev raporunda proleter devriminin Avrupa'ya Almanya yoluyla geçeceğine olan inancın 1925 yılında artık kuşkuyla karşılanmaya başladığını belirtiyor, "acaba bu konuda da hata etmedik mi?" diye soruyordu. Zinovyev batı cephesindeki devrimci sürecin hızının yavaşladığını, buna karşın doğuda umulmadık bir canlanma yaşandığını tespit ediyor. Bu konuda Le-

71 Naşe Oteçestvo, cilt:2, str: 153, Moskova, 1991

72 V. I. Lenin: Tüm Yapıtlar, cilt: XVIII. Bölüm: 1, s. 321

nin'in yazdıklarından uzun uzun alıntılar yapıyor ve şu sonuca varıyor:

"Nesnel olarak devrimci durum, dünya bir bütün olarak düşünüldüğünde, aynen eskiden olduğu gibi varlığını koruyor. Doğu çok daha kararlı bir şekilde ileriye doğru hareket halinde. Komintern etkisi artıyor. Doğuda dünya devrimi ülküsü giderek daha çok ve daha çok halkın sevgisini kazanıyor."[73]

Dikkat edilirse, Zinovyev söz konusu raporunda batıda işçilerin gerçekleştiremediği dünya devrimini doğuda köylülerin gerçekleştireceğine olan inancını sergiliyor. Ama bunun bir proleter devrimi değil, köylü devrimi olacağı gerçeği Komintern başkanını fazla da ilgilendirmiyor.Böyle bir anlayış, Anadolu'da bir köylü devrimini neden salık vermesin?

Zinovyev Komintern'in "dünya devriminin ileri karakolu" olarak gördüğü Almanya'da 1923 Kasım Devrimi'nin başarısızlığa uğramasının ardından sosyal demokrasiyi "faşizm" ve sosyal demokratları da "baş düşman" olarak belirleyen ilk kişi olarak tanınır.

İnsanoğlu neyi nasıl görmek isterse öyle görürmüş. Almanya'da Nisan 1848'de Marks ve arkadaşlarının sosyalist devrimi gündemde görmeleri; 1917 Ekim Devrimi'nin ardından Lenin ve arkadaşlarının dünya sosyalist devrimini beklemeleri başka nasıl açıklanabilir? Bir köylü ülkesi olan Bulgaristan'da 23 Eylül 1923'de;[74] İşçi

---

73 RTse HIDNI, F: 495, op:163, g:233, s:138

74 Faşist Aleksander Tsankof grubu Bulgaristan'da 9 Haziran 1923'de A. Staboliysjki'nin köylü partisi hükümetini devirdiği zaman Bulgar komünistleri "Bulgaristan'da devrimci ortam yok" diyerek tarafsız kalacaklarını ilan etmişlerdi. Aradan iki ay geçtikten sonra ise "silahlı ayaklanma yoluyla iktidarı ele geçirme" kararı aldılar. 45 gün sonra da, yani 23 eylül 1923'te ayaklanma çağrısı yaptılar. Alelacele başlatılan ayaklanma hızla başarısızlığa uğradı. Bu eylemin tek dayanağı beklenen "dünya devrimi"ydi.

sınıfının karşıt saflara bölündüğü ve üstüne üstlük çoğunluğun sosyal demokrat partiye üye olduğu Almanya'da Kasım 1923'de sosyalist devrim beklentileri başka nasıl açıklanabilir?

1928'de dünyada Rusya Komünist Partisi dışındaki bütün komünistlerin sayısı 400 000 civarındaydı. Oysa aynı tarihte sosyal demokrat örgütlerin üyelerinin sayısı 6.5 milyonu aşkındı.

Komintern'in Yönetimindeki Ruslar

Burada çıkarların güçlülüğünü ve en açık, kesin ilkeleri bile çarpıttığını, kendi egemenliklerini dayattığını hatırlatmakta yarar var sanıyorum. Belli dönemlerdeki çıkarlar gelecekle ilgili, yani uzun vadeli stratejilere de damgalarını vurmuşlardır.

Bu bağlamda o dönemdeki Komintern yöneticilerinin siyasal kişilikleriyle ilgili bilgi vermekte de yarar var diye düşünüyorum.

G. E. Zinovyev: 1919-1926 yılları arasında Komünist Enternasyonal Yürütme Kurulu başkanı olarak görev yaptı. Politik etkinliğinde çok hatalı olduğu bilinir. Bu yüzden de partisinin kurulları tarafından bir çok kez cezalandırıldı. Stalin döneminde 1935'te düzmece suçlamalarla tutuklandı. 1936'da ölüme mahkûm edildi ve ardından da kurşuna dizildi. 1988'de mahkeme yoluyla itibarı iade edildi.

Karl Radek: KEYK sekreteriydi.

Nikolay Buharin: KEYK üyesiydi

A. Kolontay: Komintern'in Uluslararası Kadınlar Bürosu sekreteriydi.

Sonuç olarak Komintern Yürütme Kurulunun toplam 20 yöneticisinden 5 önde gelen yönetici Rusya Komünist Partisi üyesiydi. Bu liderler bolşevik partisi içinde "sol komünistler" olarak tanımlanan gruba dahildiler. 1918-1921 yılları arasında "sol" konumlarda

yer almış, uygulanacak olan politikanın belirlenmesinde bolşevik partisi içinde "sol" konumları temsil etmişlerdi.

Diğer 15 kişiye gelince: Komintern'in diğer yöneticileri çeşitli ülkelerde yeni kurulmuş olan komünist partilerin temsilcileri olarak Komintern'e seçilmişlerdi. Bunlar daha önce sosyalist hareketlerde, sosyal demokrat partilerde çalışan, ama partileri içinde "sol" kesimi temsil eden politikacılar olarak tanınırlardı. Çoğu ülkelerinde komünist partisini Ekim Devrimi'nden sonra kendi partilerinden ayrılarak kurdular. Başta Alman, İngiliz, İtalyan ve diğer batı ülkelerinin komünist partilerinden gelen bu yöneticiler "sol eğilimli" olarak bilinirlerdi.

Komünist hareket içinde güçlenen sol eğilim öylesine belirgindi ki, Lenin bile bu gelişmeden rahatsız oldu ve 1920 yılının Nisan ve Mayıs aylarında **Solculuk, Komünizmin Bir Çocukluk Hastalığı** adlı yapıtını yazdı. İki ay sonra da Komintern'in II. Kongresinde bu konuda bir rapor okudu. Lenin'e göre bu görüşün savunucuları "genç komünistler, teorik hazırlıkları yetersiz, deneysiz, devrimci kişilerdi." Lenin bu eserinde "marksizmden uzaklaşma" ve "anarşizme yaklaşma" olarak tanımladığı solcu eğilimleri komünist partiler için büyük bir tehlike olarak gördüğünü belirtiyor ve bunun partileri "kitlelerden soyutlayacağı" uyarılarını yapıyordu.

"Onların Mezarları Önünde Ahdü Misak Ettik"

Komünist partiler içindeki sol eğilimlerle ilgili en canlı örnek Almanya'da yaşananlardır.

I. Dünya Savaşı sonunda Alman halkı artık barış için sabırsızlanmaktaydı. 3 Kasım 1918'de Kiel kentinde bahriyeliler Amiral Adolf von Trot'un emrine itaat etmemiş ve İngiliz deniz güçleriyle çatışmayı reddetmişlerdi. Bu direniş hemen halk arasında yanıt buldu. Caddelerde, sokaklarda gösteriler yaygınlaştı, halk "Kahrolsun Savaş!", "Kahrolsun Monarşi!", "Barış ve Ekmek İstiyoruz!"

sloganlarıyla bahriyelilerin direnişini ülke çapında yaygınlaştırmaya başladı. Birkaç gün içinde gösteriler neredeyse bütün Alman kentlerine yayılmıştı.

9 Kasımda Alman İmparatoru II. Wilhelm devrildi ve Almanya'da Cumhuriyet ilan edildi. Bu, monarşinin tasfiye edildiği, ülke içinde demokratik gelişme koşullarının yaratıldığı bir burjuva devrimiydi. Savaş yılları içinde kurulan "Spartak Birliği" önderlerinden Karl Liebknecht ve Rosa Luksemburg ise cumhuriyetin ilan edildiği gün düzenledikleri bir mitingde bu devrimi "yarım devrim" ilan edip "sosyalist devrim" çağrıları yaptılar. Bu amaçla 52 gün sonra da Wilhelm Pieck gibi arkadaşlarıyla birlikte Almanya Komünist Partisi'ni kurduklarını ilan ettiler.

Bütün bu gelişmeler olurken Alman işçi sınıfının önemli bir kesimi Sosyal Demokrat Partinin etkisi altındaydı ve bu kesimin sosyalist devrim çağrılarına kulak asmadığı komünistleri fazla ilgilendirmiyordu. 15 Ocak 1919'da "Sol Sosyal Demokrat Devrimci Spartaküs" hareketinin liderleri Karl Liebknecht ve Rosa Luksemburg öldürüldüler.

Bu devrim girişimleri ilk Türk komünistlerini çok etkilemiştir. Bunu Hilmioğlu Hakkı Türkiye Komünist Partisi'nin Bakü kuruluş kongresinde şöyle anlatır:

"Almanya'da inkilap başladığı zaman Türkiye'li işçiler Spartakların yanında mevki almaktan çekinmediler. Ve büyük ideale bağlı, saf ve civanmert genç inkilapçılarımız Liebknecht ve Rosa Luksemburg etrafında Spartak hareketine bilfiil iştirak ettiler (alkışlar).

Bu genç yoldaşların cihan inkilabına doğru attıkları bu kati kahraman adım bize beynelminel teşkilatların kuvvetlendirilmesi lüzümünü hissettirmişti. Spartaküs vukuatı esnasında birkaç genç ihtilalci arkadaşımızın şan ve ideal meydanında can verdiklerini gördük. Ve onların mezarları önünde, onların gideceği yoldan

dönmeyeceğimizi ahdü misak ettik."[75]

Bu örnek de gösteriyor ki, o dönemde Komünist Enternasyonal yönetiminde ikinci yere gelen Almanya Komünist Partisi temsilcileri de sol komünist gelenekten gelmekteydiler. Bu tarihsel olgunun ise başka etkileri de olmuştur. Moskova'daki Marksizm Leninizm Enstitüsü'nün açıklaması bu konuya açıklık getirmektedir:

"Uluslararası komünist hareketi ve komünist partileri temsilcilerince Lenin'e gönderilmiş olan bir dizi mektup aşağıda ilk kez yayınlanmaktadır. Bu belgeler Ekim Devrimi ülküleriyle, Rusya'daki devrimle dayanışma duygularını ve V.I.Lenin'e saygılarını açıklayan ünlülerin mektuplarıdır. Bunlarda mücadelenin hızının arttırılması ve "dünya çapında" proleter devriminin olabildiğince hızlı bir şekilde zafere yaklaştırılması doğrultusunda ateşli istemler yansıtılmaktadır.

Aklın ve duyguların bu yansıması bize bugün çok romantik, hatta ütopik gelebilir. Ama bu belgeler kendi zamanının koşulları içinde değerlendirilmelidirler. Bilindiği gibi Birinci Dünya Savaşının ardından gelen sosyalist devrimin zaferinden sonra dünyada sovyetler (şuralar) fikri taraftar kazanmaya başladı. Sovyet Rusya örneği esinlendirici olmuştu. Bu durum ise birçok ülke komünistine ülkelerindeki burjuva iktidarlarını devirmek için gerekli koşulların oluştuğu fikrini vermişti.Zamanın ruhu böyleydi. Örnek olarak verilen mektuplar bunu açık ve inanılır bir şekilde göstermektedir."[76]

Ek açıklama:

1917 Ekim Devrimi'nden sonra yapılan "dünya devrimi hazırdır" saptaması ile ilgili gerçeği açıklayan bu belgeler son döneme kadar arşivlerin tozlu bilinmezliğine gizlenmişlerdi. Adı geçen

---

[75] Mete Tuncay: Eski Sol Üzerine Yeni Bilgiler. İstanbul, 1982, s. 120

[76] İzvestiya dergisi, sayı: 5, 1989, s. 202

Enstitü tarafından yayınlanan bu belgeler içinde kanımca en önemlisi Komintern Yönetim Kurulunun Lenin'e gönderdiği 50. yaşını kutlama mesajıdır. Bunun ardından ise Anri Gilbo, Frits, Platten, Klara Zetkin, İliye Milkiç, John Reed, Villi Muntsenberg, Sen Katayama, Vebb, Zinovyev ve K. Radek gibi tanınmış komünist eylemcilerin 1918-23 yılları arasında Lenin'e yazdıkları mektuplar gelmektedir.

Türkiye: Ya Askersel, Plütokratik, Oligarşik Bir İktidar, ya da Sovyet İktidarı

Bu tarihsel belgeler (mesaj ve mektuplar) dünya devriminin o zamanlar nasıl kaçınılmaz göründüğü açısından birer kanıt teşkil ederler. Aynı dönemde Anadolu'nun nasıl göründüğünün kanıtı ise yine bir belgedir: 1923 yılında Moskova'da Krasnaya Nov yayınevi tarafından piyasaya sürülen Arslan'ın **Sovremennogo Turtsiya (Çağdaş Türkiye)** broşürün amacı batı işçilerine Türkiye hakkında bilgi vermek, onları aydınlatmaktır. Kitap üç senedir Anadolu'da kıyasıya bir sınıf mücadelesinin sürdüğünü anlatır."Türkiye burjuvazisinin dünyada eşi görülmemiş bir şekilde emekçilerden soyutlanmış" olduğunu söyleyen yazara göre savaşın sonunda iki olasılık söz konusu olacaktır: "Ya askersel, plütokratik, oligarşik bir iktidar, ya da Sovyet iktidarı!" (Bu belge içeriğinden anlaşıldığı kadarıyla 1922 yılının ikinci yarısında kaleme alınmıştır.)

Bu tarihsel kaynak Türliye'de orta ve küçük burjuvazinin "eski aristokrasi ve büyük burjuvazi cephesinde yer aldığını" söylüyor. Tablosu çizilen o günkü ortam içinde İştirakiyun Fırkası'nın Anadolu'da gelişen olayların yönünü ve Ankara hükümetinin dış politikasının geleceğini doğru değerlendirdiğini anlatarak "hükümetin ihanet hattına dayandığına dikkat çekti ve parti Türkiye işçi ve köylülerini hükümetle amansız bir savaşa çağırdı" diyor. Adı geçen broşür Anadolu'daki ulusal cephenin çöktüğünü "egemen gruplar ile işçi ve köylülük arasındaki sınıf çelişkilerinin hızla derinleştiği-

ni" vurguluyor. İşçi köylü cephesinin başarı şansının arttığını ileri sürüyor. Bu gelişmeler karşısında da Avrupa proleteryasının görevini şöyle belirliyor: "Türkiye'deki bu yeni kurtuluş hareketi dalgasına zamanında yardıma koşmak için bu ana hazırlanmak."

Burada doğal olarak şu soru ile karşılaşmak mümkündür; böylesine önemli bir konuda bir broşürün verdiği bilgiler ne denli yeterli kanıt sayılabilir? Kanımca her şey kuşkuya yer vermeyecek kadar açıktır. Çünkü bu broşürün basıldığı zamanda Komünist Enternasyonal'in yönetimi de 10 Şubat 1923 tarihli bildirisini yayınlamıştı.

Bu iki belgenin konusu olduğu gibi içeriği de öz olarak aynıdır. Her ikisi de o günkü Anadolu savaşı hakkında dünya proleteryasına bilgi vermeyi amaçlamaktadır. Dünya devrimci proleterya ve köylülüğüne yapıldığı belirtilen bu çağrıda "Ankara Ulusal Hükümetinin mücadelesine proleteryanın sempatisini çeken nedir?" sorusu soruluyor ve şu yanıt veriliyordu: "Dünya proleteryası Ankara Ulusal Hükümetinin mücadelesinde yalnızca ulusal kurtuluş perspektifini değil, Türk emekçisinin kölelikten tam kurtuluşunun nesnel hazırlığını da görüyor." Komünist enternasyonal'in bu çağrısında "Ankara Ulusal Hükümeti kendisini gerçek dostlarından... dünya proleteryası ve Komünist Enternasyonal'den soyutlayacak olan tehlikeli bir yola koyuluyor" denilerek şu uyarı yapılıyor: "uluslararası proleterya Türk işçi ve köylülerinin elde ettiği zaferlerin sağlamlaştırılması ve geliştirilmesine karşı gelen herkese amansız ve uzlaşmaz savaş ilan eder."[77]

"Türkiye'de Komünizmin Tatbikatı Bütün Şark İçin Numune Olacaktır"

Özet olarak söylemek gerekirse bu iki tarihsel belge Komünist Enternasyonal'in Anadolu hareketine o günlerde dünya sosyalist devrimi beklentisi açısıdan yaklaştığını gösterir. Daha açık bir söyleyişle, bu iki belge o günlerde Komintern'in Anadolu hareketine

[77] F: 495, op:18, d: 167, s. 10-12

Ulusal Kurtuluş Hareketi olarak değil, Sosyal Kurtuluş Hareketi açısından baktığını kanıtlar. Aşağıda yapacağımız alıntılar da bu yargının başka bir desteğidir.

Stalin 13 Mayıs 1927'de Sun Yat Sen Üniversitesi'ndeki konuşmasında bu tarihsel olguya ilişkin olarak şunları söylüyordu: "Kanton ve Ankara emperyalizme karşı savaşırken biz Çin'de Kanton'a, Türkiye'de Ankara'ya yardım yapmakta haklı mıydık? Evet biz haklıydık! Biz o zaman Lenin'in gösterdiği yoldan gittik. Biz haklıydık, çünkü Kanton ve Ankara'nın savaşı emperyalizmin gücünü dağıtıyordu, emperyalizmin maskesini düşürüyordu ve onu zayıflatıyordu. Dolaylı olarak dünya devriminin kaynağının gelişme sorununa, SSCB'nin ilerlemesine katkı yapıyordu."[78]

Bu saptama marksizmin devrim öğretisinin mantığına da uygundu. Komünistler o dönemde ulusal hareketlere toplumsal gelişme, işçi sınıfının iktidarı açısından yaklaşıyorlardı.

Bu görüşleri destekleyen bir başka dayanak da şu satırlardır:

"Daha ilk günlerden Rusya'da Çarlığın devrilmesi ve amele sınıfının varlıklı sınıfları başından defederek hükümeti ele geçirmesi, aklı başında Türkler arasında da çok derin tesir yapmıştı...

Birçoklarımız Büyük Birinci Teşrin İnkilabı ile cihan tarihinde yeni bir devre açıldığını biliyorduk. Hele Türkiye için durumun baştan aşağı değiştiğini, emperyalizmin pençesinden yakamızı sıyırmak için hesapsız yeni imkanlar doğduğunu görüyorduk...

(...) İstanbul'da, Anadolu'nun muhtelif yerlerinde ve o sıralarda yabancı ellerde bulunan vatandaşlarımız arasında Milli Kurtuluşun en emin çaresini Rusların gittiği inkilap yoluna gitmekte gören komünist grupları doğdu."[79]

---

[78] Stalin, "Muhalefet Üstüne", 1928, s. 574

[79] "28-29 Kanunisani 1921, Karadeniz Kıyılarında Parçalanan Mustafa Suphi ve Yoldaşlarının İkinci Yıldönümleri" Moskova 1923, s. 1-2

Buraya KEYK adına TKP'nin kuruluş kongresini selamlayan Pavloviç'in şu sözlerini aktarayım: "Komünizmin gayesi herkesçe malumdur. Kongre bu gayeye götürecek işleri layıkıyla tespit etmiştir. .. Türkiye'de icra edilecek komünizm tatbikatı bütün şark için nümune olacaktır. Sizin Türkiye'de yapacağınız şeyleri biz de Hindistan'da, İran'da, Afganistan'da tatbik edeceğiz."[80]

Kanımca bu broşürler, çağrılar ve diğer tarihsel belgelerden yapılan alıntılar "sol" komünist politikanın Anadolu'da sınıf savaşı adı altında yel değirmenlerine karşı verdiği mücadeleyi yeteri kadar kanıtlamaktadır. Özel olarak bu bağlamda şunu da söyleyelim; yukarıdaki belgeler İştirakiyuncuların güncel amaçlarının iktidar olduğunu ve bu gaye ile mücadele verdiklerini belgesel bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu kanıtların tarihi değeri bence küçümsenemez. Resmi tarihçilerimizin şimdiye kadar bu belgelerden hiç söz etmemiş olmaları söz konusu belgelerin değerini azaltmaz.

Bu belgelerin ışığında Anadolu komünistlerinin eylemlerini irdelemeye devam edelim. O zaman Komintern'in kurucu kurultayı tarafından dünya komünist partilerine yapılan "iktidar için savaşın" çağrısına Anadolu komünistleri ülke koşullarına gözlerini kapayarak yanıt vermişler, bu çağrıya uymuşlardır.

Tarihi yeniden yaşamak imkânsızdır. Geçmişimizi yeni baştan düzenleyemeyiz, değiştiremeyiz. Onu olduğu gibi öğrenmek, anlamını iyi kavramak, bize hizmet etmiş olanlara saygı duymak ve tüm olup bitenlerden dersler çıkarmak zorundayız. Benim başka bir amacım yoktur. Tüm çabam da buna yöneliktir, o kadar.

Zannediyorum ki buraya kadar sergilenen olay ve olgular Türkiye komünistlerinin ilk dönemdeki, yani 1920 ve 1923 yılları arasındaki yaklaşımlarını net bir şekilde ortaya koymuştur. Marksist toplumsal gelişme öğretisine karşı olan bu davranış nasıl açıklanabi-

---

[80] Türkiye Komünist Fırkasının Birinci Kongresi, Bakü, 1920, s. 117-118

lir? Kuşkusuz bunun bir dizi nedeni vardır, ama bence en başta gelen neden Türkiye komünistlerinin dünya proleterya devrimine olan yaklaşımlarında aranmalıdır. Ya da başka deyişle, ulusal kurtuluş savaşlarının öneminin anlaşılmamasında aranmalıdır.

Türk komünistlerinin içine düştüğü durumu savunmak değil ama anlamak mümkündür. O yılların iç ve dış koşullarında büyük komşu Sovyet Rusya örneğinden esinlenmemek mümkün müydü!

"Demek ki, Ben Efsanelerle Yaşıyormuşum"

Yakın zamanlara gelinceye kadar ben burada ele alınan konularda tartışılabilecek pek fazla birşey görmüyordum. Komünistin amacını ise halkının yaşamını her yanıyla iyileştirmek, zenginleştirmek olarak görüyordum: En büyük özlemim çelişkisiz ve çatışmasız bir toplum idi. Gerçekleri devrim otoritelerinin, klasiklerin aklıma yatan formüllerinde arıyordum. Bu formüllerle anlatılanların hayat tarafından doğrulanıp doğrulanmadığıyla ise ilgilenmiyordum. Temel, ilkesel ve teorik bilgilerime tam olarak güveniyordum. Bu alanda inançlarımda bir eksiklik farketmediğim için, bu eksikliği giderme ihtiyacını da hissetmiyordum. Ben kendi marksist bilgimden memnun günlerimi geçirirken son yıllarda düşünsel yaşamımızda ortaya çıkan bunalımdan öğrendim ki, toplumdaki anlaşmazlıklar aslında yaşamın itici gücü olan çelişkilerin maddeleşmesidir. Hal böyle olunca çelişkilerin yokedildiği, toplumsal anlaşmazlıkların ortadan kaldırıldığı yerde ne hareket ve ne de gelişme olanağı kalıyor. Öyleyse ben ilerleme için değil, gerileme için mücadele ediyormuşum!

Bu benim için büyük bir uyarı oldu. Çünkü bu bir kilit sorundu. Bu acı gerçeğin farkına vardığımda çaresiz şöyle düşündüm: Demek ki ben birçok şeyi bilmiyor, anlamıyormuşum! Efsanelerle yaşıyormuşum!

İkinci uyarıyı da bana Türkiye komünist hareketinin Komintern belgeleri yaptı. Bunlar benim eskiden bildiğimi sandığım birçok şeyin yeniden düzenlenmesini, başka temellere oturmasını sağladı. Bu ise bende bir sıra kuşkuyu giderdi ve iç rahatlığı yarattı. Bilgilendirme amacıyla yazdığım bu yazıda işte bu iç dünyamı da yansıtmaya çalışıyorum.

Bu kitapta ulusal kurtuluş savaşı yıllarında Türkiye komünist hareketi adına zamansız istemlerin gündeme getirildiği belgelendi. Hareketin dönemin ruhuyla bağdaşmayan keskin devrimci sloganlarla ortaya atıldığı kanıtlandı. Bu çok zahmetli girişim, aynen tarihteki diğer benzer deneyimler gibi olumsuz sonuçlarla kapandı. Kuşkusuz bu tarihsel olgunun bir dizi nedeni vardır. Bu nedenleri irdelemek tarihçilerimizin görevidir. Konumuz açısından bu nedenler arasından en göze çarpanlarının üzerinde biraz durmak gereklidir diye düşünüyorum. Çünkü Türkiye'de komünist hareketin 1920 -1923 dönemini kapsayan yıllarda gündeme getirdiği iki girişimin başarısızlıkla sonuçlanmasının temel nedeni burada gizlidir.

1919 -1923 yılları arasında komünist hareketin kitle bağları kuramamış olmasının, ülkede örgütlenememiş olmasının baş sebebi neydi? Bence ulusal kurtuluş hareketini anlamamak. Bunu anlamamak ise tüm öteki yanılgıların esas nedeni, kaynağı haline geldi. O nedenle ben buna kilit sorun diyorum. Dolayısıyla bütün diğer nedenlerden önce üzerinde durulup, aydınlatılması gerekir diye düşünüyorum.

21 Ağustos 1993

ARŞİV ÇALIŞMALARIM [81]

1992 yılı yazında Komintern arşivinde çalıştım. Türkiye komünist hareketinin uzun yıllar saklanmış belgelerini inceledim. Öğrendiklerimi şimdi burada sizlere kısaca anlatmak istiyorum. Ancak önce bu çalışma sürecinde geçirdiğim düşünsel evrim üzerine birkaç söz söylemeliyim.

Çalışmalarımın ilk günlerinde okuduklarıma inanamıyordum. "Acaba yanlış mı okuyorum?" diye arşiv memurlarına soruyor, sözlüklere bakıyordum. incelediğim belgelerin çoğu Rusça yazılmıştı.Çalışmamın amacı merakımı gidermekti. Yalnızca kişisel gereksinimim için okudukça bazı notlar da alıyordum. Bu yüzden de dosya numara ve sayfalarını yazmıyordum. İlgimi bazı kilit konularla sınırlamıştım. Sadece doğruluğundan kuşku duyduğum birkaç olayı incelemek istiyordum. Öğrendiklerim çoğunlukla o güne kadar bildiklerimin tersiydi. Bunları kimseye söylememeye kararlıy-

[81] Türkiye Sosyal Tarih Vakfı'nın 1995 Martında İstanbul'da düzenlediği sempozyumda yaptığım konuşma-BŞ.

dım, gerçi söyleyecek arkadaşım da yoktu ya orada!

İncelemeler ilerleyip geliştikçe fikrim değişmeye başladı. "Arkadaşları da bilgilendirmeliyim!" diye düşünmeye başladım. Belliydi ki, bu dosyaları Türkiye komünistlerinden hiç kimse görmemişti. Bu durumda hiç olmazsa en yakın arkadaşlardan birine bilgi vermek benim için boynumun borcu oluyordu.

Öte yandan, benim söyleyeceklerime arkadaşlar nasıl inanabilirdi? Bu endişe bende iyiden iyiye güçlenmişti. Hal böyle olunca çıkar yol seçilecek belgelerin kopyalarını isteyip almaktı ve ben de bu yolu izledim.

İşte bundan sonra anlatacaklarım söz konusu o belgelerde yazılanlardır. Daha doğrusu o belgelerde sergilenmiş olanların özüdür.

Elbette burada mantıksal olarak benim işlevim merak edilecektir. Bir düşünce ileticisi olarak, iletilen fikrin doğru anlaşılması için açıklamak, örneklemektir benim buradaki görevim. Başka bir deyişle; doğru bilgilendirmektir.

Şimdi geldik konumuza:

1) 1919 yılı başlarında Komintern kurulduğu zaman Mustafa Suphi ve arkadaşları yakın amaçlarını "sosyal kurtuluş için mücadele etmek" olarak belirlemişlerdi. Tüm çalışmalarını da bu amaca yöneltmişlerdi. Emperyalizmden kurtuluşun ancak kapitalizmden kurtuluşla mümkün olacağına inanmışlardı. 1921 yılı başlarında Anadolu'ya doğru yola çıkarken de amaçları buydu. Ve sonuçta bilinen feci akibetle karşılaşmışlardı.

Belgelerin kanıtladığına göre o zaman bu amaç Anadolu'daki gerçek durum göz önüne alınmadan belirlenmiştir. Başka bir anlatımla, bu amaç, o zamanın egemen inancına, yani "tüm dünya sosyalist devrime hazırdır" düşüncesine göre saptanmıştır.

Söz konusu "ülkeye dönme" girişimine ilişkin olarak burada ka-

çınılmaz olan soru şu: Dünya devrimi örgütünün Türkiye seksiyonu olan TKP'nin o günlerde Anadolu halkının emperyalist işgalden kurtulmak için gerçekleştirdiği bağımsızlık savaşına "yardım etmek istediğine" halkı (yöneticileri değil!) nasıl inandırmalıydı?

Bilindiği gibi halk desteğine sahip olmayan devrimci güç kendisini politik rakiplerine kabul ettiremez. Mustafa Suphi ve arkadaşlarının o zaman uğradıkları facia karşısında halk tepkisinin yokluğu bunun kanıtlarından sadece biridir.

2) Ulusal Kurtuluş Hareketi yıllarında Anadolu'da oluşturulan Halk İştirakiyun Fırkası "sınıfa karşı sınıf" yaklaşımını politik mücadele stratejisinin odak noktası yapmış. "Tarım devrimi" adı verilen "Sosyal devrimi" kendine yakın amaç olarak seçmiş. İdeolojik ve politik mücadelesini iktidarı ele geçirmeye yöneltmiş.

Bu çevre Anadolu hareketinin anti-emperyalist özünü kavrayamamış, onu "liderler ve paşalar arası kavga" olarak algılamış. O yıllarda Anadolu'da marksist anlamda proleter sınıfın yokluğuna bakmadan "kurtuluşu ancak işçi köylü iktidarının sağlayabileceği" savını propaganda etmiş. Dünya sosyalist devrimini sürekli olarak savunmuş. İşçi sınıfının günlük çıkarlarını yurdun halkın genel çıkarlarından üstün bilmiş, varsaydığı proleteryanın çıkarlarını ulusal egemenlik mücadelesinin önüne koymuş.

İştirakiyun çevresi kendisini sosyalizmin kısa zamanda dünya çapında egemen olacağı varsayımından kalkarak ancak ondan sonra ülkede sorunların birer birer çözüme kavuşacağına inandırmış. Bu çevre ulusal kurtuluş hareketinin ve onun yönetiminin potansiyel gücünü küçümsemiş, Türkiye'de toplumsal kurtuluş mücadelesinin yıllarca sürecek ve bir dizi evreden geçecek uzun bir süreç olacağını hiç düşünmemiş.

İşte böylesi dar ve kısa vadeli görüşle Anadolu'da eylem yapmış olan İştirakiyun çevresi kendi varlığının sonunu hazırlayan

kogresini Ankara'da gizlice toplamış. Büyük Taarruzun ön günlerinde, 15-16 Ağustos 1922'de toplanan bu kongrede ulusal bağımsızlık sorunu hiç tartışılmamış. İnanılması zor bir başka gerçek de,bu çevre anti-emperyalistliği başka kimseye bırakmamış.

Burada daha somut konuşmak yararlı olacaktır: Bu nedenle bu kongrede Ahmet Cevat'ın (Emre) "Köylülük Sorunu" üstüne yaptığı konuşmadan bir iki satır aktarayım:

"Türk köylüsü her zaman eşkiyalığa kışkırtılabilir. O her zaman devrimci ruhtadır. Ancak şimdiye kadar kimse onu örgütleme denemesi yapmadı"[82]

O zaman Ahmet Cevat'ın orada söylediği ve kongrenin havasını yansıtan bu sözleri kadar onun o günlerdeki kişiliği de önemlidir.

Söz konusu kongreye Ahmet Cevat'ın katılmasında yarar gören kişi, o zamanlar Komintern'in Türkiye sorumlusu olarak çalışan Brike imiş. O, Sovyet Rusya'nın Ankara elçisi Aralov'a yazdığı 25 Mayıs 1922 tarihli mektubunda:

"Ahmet Cevat akıllı ve bilgili yoldaştır. İstanbul komünisti ve profesördür. Toprak sorunu üstüne konuşmacı olarak ona güvenebilirsiniz" demiş.[83]

Buraya şunu da ekliyeyim: İştirakiyun çevresinin "lümpen" niteliği ve "üçkağatçı" karakteri hakkında Aralov Komintern'e ariz-ü amik (ayrıntılı) raporlar yazmış.

Komünistlerin İstanbul'daki Etkinlikleri

3) Ulusal Kurtuluş Savaşı yıllarında en hareketli işçi meslek örgütü "Beynelminel İşçiler İttihadı" (Bİİ) olmuştur. Union Internationale du Travaille (UIT) olarak da bilinen bu işçi meslek birliği-

82 RTseHIDNI (Rossiyski Tsenter Hraneniya i İzuçeniya Dokumentov Noveyşey İstorii) Fond: 495, Opis: 154, delo: 772, list:262

83 Age: F:495, Op: 154, L: 62

nin bir başka özelliği de azınlıklardan oluşması imiş. O zaman Komintern'in Genel Sekreteri olan Vasil Kolarov'un yazdığına göre bu birliğin içinde "bir enternasyonalist komünist grubu" çalışıyormuş. Bu grup içinde hiç Türk yokmuş.

Kolarov'a göre bunun nedeni "Konstantinopol'daki harekette Türkler arasında komünistlerin sivrilmemiş" olmasıymış.[84] (Bu değerlendirmenin yapıldığı tarih; 14 Ocak 1922.)

Bizim sol yazınımızda Kolarov grubu olarak tanıtılan bu enternasyonal komünist grup 1920 -1922 yıllarında Komintern'le sıkı ilişkiler içindeymiş. İstanbul işçi hareketi ve özellikle de Aydınlık çevresiyle ilgili olarak Komintern'i sürekli bilgilendiriyormuş. Bu alanda Kolarov grubunun en başarılı elemanı İzmit doğumlu Nikos Zakhariades[85] olmuş. Zakhariades Komintern'e yazdığı mektupları Amerika üzerinden gönderiyormuş. İstanbul komünist grubundan acı acı yakındığı bir mektubunda Zakhariades "üyelerimiz Türk olmadığı için bizimle ciddi iş yapılamayacağı ileri sürülüyor ve bizimle ilişki kurulmuyor" diyor.[86]

Beynelminel İşçiler İttihadı Profintern'e (Kızıl Sendikalar Enternasyonali) üye idi. Onun sözcüleri (örneğin: Roland Ginsberg, Serafim Maksimos) değişik uluslararası forumlarda Aydınlık grubu önderlerini "burjuvaziye hizmet"le, "Amsterdam Enternasyonaline ajanlık etmek"le suçlamışlar. Bu meslek örgütü varlığı boyunca "Dünya Sosyalist Devrimi" sloganını propaganda etmiş. İşçi grevlerini de bu amaçla kullanmış. Fakat Türkiye'nin bağımsızlık mücadelesini desteklemek için hiç eylem yapmamış. Neden? Elbetteki kötü niyetinden değil, çarpık devrim anlayışından, ilkel, kaba enternasyonalizm anlayışından. Kısaca bu alandaki cehaletinden, bil-

---

84 Sge: F:495, d: 662, L: 2.

85 İkinci Dünya Savaşından sonra Yunan direniş hareketini örgütleyen Yunanistan Komünist Partisinin Genel Sekreteri

86 Age: F:495, op:19, d: 635, L: 15

gisizliğinden.

Beynelminel İşçiler İttihadı'nın ideologları proleter enternasyonalizmiyle ulusal bağımsızlık kavramlarının birbiriyle çeliştiğine inanmaktaydılar. Bu inançla Aydınlık sayfalarında kullanılan "ulusal bağımsızlık" kavramını enternasyonalizmden sapmanın kanıtı olarak görmüşler ve bunu Komintern'e de bildirmişlerdir.

Bu konuyu İstanbul'da inceleyen Komintern görevlisi Şarki Rizayev 7 Nisan 1923 tarihli mektubunda şu satırları yazmıştır:

"Komünist Enternasyonal Yürütme Kurulu'nun Doğu Bölümü şimdiye kadar Aydınlık çevresinin burjuva milliyetçi eğilimlerden ve aydınlardan oluştuğu şeklinde yanlış bilgilendirilmiştir"[87].

Bu çok önemli konuda devrimcilerin o zamanki bilgisizliğini anlamak ne denli kolaysa, günümüzde bunu anlayabilmek o denli zordur.

Tanıyanların yakından bildiği gibi, aydın bir TKP yöneticisi olan Cazım Aktimur 1989 (?) yılında şu sözleri söylüyor: "Cihan inkilabını ben yakın sanıyordum, olmadı, halen de bekliyorum. (...) Tabii kemalistlerin anti-emperyalizmine yardımcı olundu, laisizmi de sonuna kadar müdafa edecek adam yoktu kemalistlerin yanında. Komünistler müdafaa ettiler. Ama nihayetinde Mustafa Kemal bir burjuvaydı, cihan inkilabına karşı idi. Komünistlerin noktai nazarı ise cihanşimüldü. Mustafa Kemal ise milliyetçi idi."[88]

Çok saydığım Cazım'ın açıkladığı, bu yarım yüzyıldır değişmemiş olan yaklaşım başka arkadaşların anılarında da izlenebilir.

Aydınlıkçılar

4) Komintern belgelerinin de tanıklık ettiği gibi, Türkiye sol

---

87 Age: op: 154, d:769, s. 10

88 Atilla Akar, "Eski Tüfek" Sosyalistler s. 26

devrimci hareketinde en çok tartışılan konu Aydınlık grubunun savunduğu politik çizgi olmuştur. Daha somut olarak söylemek gerekirse tartışılan bu grubun temsilcisi Dr. Şefik Hüsnü'nün açıkladığı kimi kuramsal ve siyasal görüşlerdir.

Ben düne gelinceye dek bu görüşlerin tartışılmasının sebebini bilmiyordum. O nedenle bu tartışmaları anlamsız buluyordum. Şimdi anladım ki, bu tartışmalar boşuna değilmiş.

Aslında bu bilinmeyen nedenin kaynağında Dr. Şefik Hüsnü'nün 1927 yılında söylediği şu sözlerde yatıyor: "Ben Lenin'den evvel meşhur "Sermaye" muharriri Karl Marks'ın eserlerini okudum"[89]

Öyle ama, açık söyleyeyim ki, ben bu sözlerin anlamını ancak Komintern arşivinde yaptığım uzun çalışmalardan sonra anlayabildim. Eğer Komintern'in Doğu Seksiyonları yönetiminin İstanbul komünist grubuna yazdığı 13 Ağustos 1924 tarihli mektubu görmemiş olsaydım, şimdi herhalde bunu söyleyemezdim.

Bu mektup İstanbul grubunun Komintern yönetiminden "Türkiye politikasını gözden geçirmesini" isteyen mektubuna yanıt olarak kaleme alınmış. Anlaşmazlığın özünü açıklayan bu satırları birlikte okuyalım:

"Yazdığınız ani ve kısa mektubunuzda Doğu Bölümünün Türkiye'de izlediği politik çizgiyi hiçbir kanıt göstermeden olgunlaşmamış, irreel ve ütopik ilan ediyorsunuz."[90]

Alıntıdan da görüldüğü gibi, Aydınlık grubu ile Komintern yönetimi arasındaki diyalog o günlerde kopma noktasına gelmiş.

Ben Aydınlık grubunun kısa mektubunu görmedim. Ama belli

---

89 1927 Komünist Tevkifat, İstanbul Ağır Ceza Mahkemesindeki Duruşma, İstanbul, 1978, s. 35

90 RTseHIDNI: op: 154, d: 772, L: 224

ki bu mektup Komintern'in 5. kongresinde Aydınlık grubunun bombardıman edilmiş olmasına gösterilen bir tepkiydi (bu bombardımanda daha önce adı geçen üç Türk grubun temsilcileri de yer almışlardı).

Üçüncü Enternasyonal'in 5. Kongresinde (17 Haziran - 8 Temmuz 1924) Aydınlık grubuna karşı açılan yaylım ateşinin somut nedenlerine gelince:

Burada bardağı taşıran son damla ise Şefik Hüsnü'nün 17 Şubat 1923'de toplanan Türkiye İktisat Kongresinde yaptığı konuşma ve özellikle de bir iki ay sonra Aydınlık dergisinin Nisan ve Mayıs sayılarında yayınlanan yazıları olmuştur.

Bu yazılarında Şefik Hüsnü Marks'tan esinlenerek Türkiye'de özlenen "sosyal devrim" ile ilgili düşüncelerini açıklamış, cumhuriyetçilerle sosyalistlerin işbirliğini savunmuş, sosyal devrimin uzun süreli bir savaşı gerektireceğini söylemiş ve şu öngörüde bulunmuştur:

"fakir işçi ve köylü kitleleri ve orta halli sınıflar lehine, inkilabımızı inkişaf ettirmek ve onu müstenit bir içtimai inkilaba müntehi kılmak gayesini takip eden sosyalist cereyanı uzun müddet elele hareket edebilecek ve herhangi bir fırsattan bilistifade irticain tehditkar bir vaziyet aldığı zamanlarda siyasi ve içtimai inkilap taraftarları milletin ekseriyet-i kahiresiyle beraber tek bir vücut gibi kara kuvvetlerin karşısına çıkacaklardır."[91]

Sosyal devrimi dünya çapında yakın amaç bilen Komintern yönetimi, Aydınlık grubunun bu devrimi Türkiye için uzak amaç diye göstermesini kabul edemezdi. Bu nedenle bu gruba 5. Kongresinde şiddetli tepki göstermiş ve onu "ulusal burjuvazinin sol kanadına dönüştüren bu tehlikeli oportünist sapmadan kendini kurtarmaya"

91 Dr: Şefik Hüsnü, Aydınlık, sayı: 15, 1 Mayıs 1923

çağırmıştır.[92] Kuşku yok ki, 5. Kongre kararı olan bu çağrı Aydınlık grubu için bir direktifti. Neden mi? Çünkü Komintern'in 4. Kongresinden (5 Kasım - 5 Aralık 1922) sonra Aydınlık grubu Türkiye komünist hareketinin sorumluluğunu resmen yüklenmiş ve Komintern'in Türkiye seksiyonunu oluşturmuştu. Bundan böyle TKP'nin izleyeceği politika Komintern'in Doğu Bölümü'nce belirlenecekti.

O tarihten sonraki gelişmelerin köşe taşlarını anımsayalım:

1925 başlarında bütün gruplardan temsilcilerin katıldığı, 3. parti kongresi İstanbul'da yapılmış. 4 martta Takriri Sükün kanunu çıkarılmış, İstiklal Mahkemeleri kurulmuş. 12 martta partinin yayın organı Aydınlık dergisi kapatılmış. 1 mayıstan sonra Aydınlık grubundan 38 kişi tutuklanmış ve Ankara İstiklal Mahkemesi'nde yargılanıp, ağır cezalara çarptırılmış. 1925 yılı Ağustosunda Komintern'in Doğu Bölümü Yönetimi Türkiye Komünist Partisine 5 maddelik bir yönerge göndermiş.[93]

Bu yönergede TKP'nin kitle partisi olması için ve bolşevikleşmesi için kullanacağı yöntemler gösterilmiş.

Böylece Aydınlık grubunun "cumhuriyetin ilanından ve bağımsızlığın kazanılmasından sonra Türkiye'de sosyal kurtuluş için mücadelesinin yakın amaç olamayacağı" görüşü ve Komintern'den "Türkiye politikasını yeniden gözden geçirmesi" talebi dolaylı yoldan yadsınmış oluyordu.

Bundan sonra iç ve dış dayanaklarından yoksun kalan Aydınlık ekibi ve onun önderi TKP genel sekreteri Dr. Şefik Hüsnü mücadeleyi söz konusu direktiflere göre yürütmeye koyulmuş.

---

92 RTseHIDNI: F: 492, op:1, d: 220, s. 16

93 Age: F: 495, op:154, d: 774, L: 11-17

1926 - 1936 Dönemi

Bu dönem önceki dönemle kıyaslandığında partimizin biraz daha iyi bilinen bir kesitidir. Şefik Hüsnü yönetimi işe Komintern'in de onayını alarak Viyana Konferansı'nı toplamakla başlamış, fakat aradan geçen kısa bir süre içinde işin yürümediğini görmüş, Bu konferansta seçilip görevlendirilen Vedat Nedim yönetimi yukarıda bahsedilen direktiflere göre çalışmanın "cezaevlerini komünistlerle doldurmaktan başka bir işe yaramayacağı" kanısına varmış. Ve de bir yıl önce Komintern tarafından reddedilmiş olan öneriyi aynı gerekçelerle yeniden ortaya atmış. Ayrıca da Komintern'in direktiflerini "birer tavsiye" olarak görüp değerlendirdiğini de açıklamış. Buna karşı TKP'nin yerel örgütleri protesto seslerini yükseltmişler.

Bu beklenmedik gelişme karşısında Şefik Hüsnü zor durumda kalmış ve Komintern'in de onayıyla 1927 yazında Moskova'dan Viyana yoluyla İstanbul'a gelmiş, Vedat Nedim yönetimini görevden almış, parti yönetimi görevini Geçici Merkez Komitesine vermiş.[94] Daha sonra ise Dr.Şefik Hüsnü yakalanmış ve hapse atılmış. Bir buçuk yıl hapiste kalmış.

Ne var ki Şefik Hüsnü'nün işi yoluna koyduğunu zannettiği bu süre içinde parti içi muhalefet örgütlenme hızını arttırmış ve Geçici Merkez Komitesinin terkibinin değiştirilmesi talebini ortaya atmış. Bu gelişmeler karşısında endişelenen Şefik Hüsnü ise Komintern'e

---

[94] 1927 tutuklamasından önce Vedat Nedim yönetiminin yerini almak için kurulan bu komite: Fahri (Ali Cevdet), İsmail (Bilen), Aziz (Hüsamettin Özdoğu), Halim (Hasan Ali Ediz) ve Muharrem'den oluşmuş. Kominternin bu terkibine karşı olanlar da şunlarmış: Cahit, Vamvaka, M.E.Nazmi (Emin Sekün), Nikolaides (bence Asimos, yani Niko Asimakopoulu). Bu adı geçen grup Geçici Merkez Komitesine Tahir'in, Cahit'in ve Vamvaka'nın koopte edilmesini istiyorlarmış. Kaynak: Hüsamettin Özdoğu'nun Komintern'e 14/ XI / 1928 tarihli mektubu. RTseHİDNİ: F: 495, op: 181, d: 343

bir mektup yazmış. 12 Ocak 1928 tarihli mektupta Şefik Hüsnü Geçici Merkez Komitesinin faaliyetlerine son vermeye çağrıldığını Komintern'e bildirmiş.[95] Öte yandan muhalefet de benzer bir çalışma içindeymiş. Merkez Komitesi içindeki yandaşlarının yardımıyla isteklerini muhalefet de Komintern'e bildirmiş.[96]

Muhalefetin bu isteği Komintern'in Yakın Doğu Bölümü tarafından 2 Ocak 1929 tarihinde yanıtlanmış. Ferdi (Şefik Hüsnü), Halim (Hasan Ali Ediz) Aziz (Hüsamettin Özdoğu) Hikmet (Kıvılcımlı), İsmail (Bilen), Mustafa ve Fahri'den (Ali Cevdet) oluşan ve Kominternce onaylanmış bulunan Geçici Merkez Komitesi terkibinin Ferdi'nin fikri sorulmadan ve onun önerisi alınmadan değiştirilemeyeceğine karar verilmiş.

Öte yandan Ferdi cezaevinden çıktıktan sonra yapılması gereken parti konferansı için Merkez Komitesinin derhal hazırlık çalışmalarını başlatması istenmiş.

Hüsamettin Özdoğu'nun 14. 11. 1928 tarihli mektubuna karşılık yazılmış olan, 8. 12. 1928 tarihli yanıtta, "Komünist Enternasyonal Yürütme Kurulu Geçici Merkez Komitesinin 7 kişilik terkibini yeniden doğruluyor" deniyor.[97] Ayrıca ülkede bulunan bütün Merkez Komitesi üyelerinin "kişisel ve grupsal ruh halinden" kurtulmaları ve Komintern'in yardımıyla hazırlanıp, Viyana Konferansı'nda kabul edilen eylem programı ve Komünist Enternasyonal'in politik programı temelinde çalışan "yönetici grup" etrafında birleşmelerinin zorunlu olduğu vurgulanıyor.

Ne var ki bu uyarılar etkili olmamış, muhalefetin Şefik Hüsnü'nün yokluğundan yararlanıp parti yönetimini ele almak için verdiği mücadele durmamış.

---

[95] RTsKHIDNI: F:495, op: 181, d:343
[96] age: F: 495, op: 181, d: 343
[97] age: F: 495, op: 154, d: 778, L:1

Bu arada 1929 tevkifatı olmuş. İzmir'de patlak veren bu tutuklama İstanbul'a da sıçramış ve Hikmet Kıvılcımlı'nın yönetimindeki Komsomol kadrolarını da kapsamış. Bu durum Genel Sekreter Şefik Hüsnü'nün Geçisi Merkez Komitesindeki durumunu iyice zorlaştırmış. Öte yandan ise parti içindeki muhaliflerini iyice ümitlendirmiş: Muhalefet öncüleri Geçici Merkez Komitesindeki aktif kadrolarından yoksun kaldıkları için parti konferansını toplayamayacaklarını da görmüşler. Sonunda yıl sonuna doğru İstanbul'da Pavli adasında bir araya gelmişler ve muhalefeti parti olarak ilan etme kararı almışlar. Bir süre sonra da bu kararı Komintern'e iletmesi için telgrafçı Tufan'ı (Şabanağa oğlu Fuat) Moskova'ya göndermişler. Komintern yönetimi 5 Mart 1930 tarihinde yanıtını vermiş. Bu yanıt Temmuz ayında da "Türkiye Komünist Partisi Üyelerine Çağrı" olarak yayınlanmış.

Hangi Görüş Savunulmuştu?

Yayınlanan bu çağrıda muhalefet partisi kurduğu söylenen Nazım Hikmet grubunun ne ile suçlandığı belli. Ama hangi görüşleri, hangi yaklaşımları ve hangi yöntemi savundukları belli değil. Bu grup kendisini parti olarak ileri sürdüğüne göre kendisini Geçici Merkez Komitesinden farklı kılan programı neydi?

1919'dan 1925'e dek Aydınlık muhalefetinin savunduğu görüşler daha önce de belirtildiği gibi Komintern'in Doğu Bölümü tarafından 1925 Ağustosunda gönderilen 5 maddelik yönerge ile bir tarafa atılmış. Bu tarihten itibaren Şefik Hüsnü artık o görüşleri savunamazdı. Hasan Ali ve Hikmet Kıvılcımlı da öyle!

Geçici Merkez Komitesi döneminde (1927-1932) işçiler artık doğrudan doğruya "emekçi köylülerle birlikte komünist partisinin önderliğinde burjuva diktatörlüğünü yıkmaya, ve kendi yönetimlerinde Sovyet iktidarı şeklinde İşçi Köylü diktatörlüğünü kurma-

ya" çağrılmışlardı.[98]

Bu dönem içinde parti şu mücadele sloganlarını atmış:

"Fakir halka açlık ve esaret getiren zenginler hükümetleri kahrolsun!"

"Yaşasın halka ekmek ve özgürlük verecek olan Sovyet Türk Cumhuriyeti!"

"Yaşasın Dünya Devrimi!"

"Yaşasın Komintern!"[99]

Görüldüğü gibi bu dönemde Komintern'in yukarıda anılan direktiflerine göre belirlenmiş olan politik çizgi uygulanmış. Bu politika 1919 - 1923 yıllarında Mustafa Suphi ve Salih Hacıoğlu önderliğinde izlenmiş olan politikanın devamıdır.

1925'te yapılan 3. Birlik Kongresinden sonra oluşan parti içi muhalefet 1929'da büyük şairimiz Nazım Hikmet'in önderliğinde hangi politik çizgiyi izlemek istemiştir?

Bilindiği gibi, bu Türkiye sol ve komünist harektinde en çok tartışılan sorulardan biridir. Bu yüzden de açıklığa kavuşturulması çok büyük bir gereksinimdir.

Komintern belgeleri, bu işin aslının dünya devriminin güncelliğine inananların, dünya devriminin güncelliğine inanmadıklarını düşündüklerine karşı yaptıkları muhalefet olduğunu ortaya koyuyor.

Aydınlık grubu 1920-1923 yıllarında dünya devriminin Türkiye koşullarında güncel mücadele konusu olup olamayacağını kendi içinde tartışmayı denemişti. Fakat 1925 kongresinden sonra bu tu-

98 age: F: 495, op:154, d: 786, l:140-144
99 age: F:495, op:154, d: 786, d:786, l.:110

tumunu tamamen değiştirmiş.

Bu durumda muhalefetin tarihsel dramı Geçici Merkez Komitesinin konumunu olduğu gibi görememiş olmasında değil, kendisini korkunç şekilde aldatmış olmasındandır. Ve bu yüzden de, belki de hiç istemeden nesnel olarak "yüce amaçlar" uğrundaki mücadeleye destek değil, köstek olmuş bulunmasındadır.

Biz olaya tarihsellik açısından yaklaşıyoruz. Tarihsellik ne suçlanır, ne de aklanır. Bizim bakış açımız, artık tarih olmuş olguyu anlamak ilkesi temelindedir.

Arşiv çalışmalarım süresince öğrendiğim 1929 muhalefetine ilişkin gerçeği doğal karşılamıştım.Ancak o zaman bu muhalefete katılmış ve bu yüzden de adı "kara listeye" girmiş olan çok saygı duyduğum Cazım Aktimur'un Atilla Akar'la yaptığı söyleşide "Cihan İnkilabını ben yakın sanıyordum, olmadı. Halen de bekliyorum!" demesi bugün doğal karşılanabilir mi?

İkinci Parti Konferansı

Komintern'in açık mektubundan sonra muhalefet saflarında bozgun başlamış. Hüsamettin Özdoğu, İsmail Bilen, Zeki Baştımar ve daha başkaları bu çağrıya uymuşlar. Hatta Zeki Baştımar 1932 yılında İstanbul Defterdar'da toplanan Parti Konferansına ev sahipliği yapmış.

Kongre olarak da bilinen, ama Komintern belgelerinde Konferans olduğu ortaya çıkan bu toplantıda Komintern'in önde gelen direktiflerine uyarak büyük çoğunluğu işçi olan 28 kişilik bir Merkez Komitesi seçmiş. Zeki Baştımar da burada Merkez Komitesine üye seçilmiş. Ne var ki bu konferanstan hemen sonra geniş çapta bir tutuklama olmuş. Bu olay konferansın ciddiyetine gölge düşürmüş. Bu nedenle konferans tarafından kabul edilen belgeler ve yapılan seçimler Komintern tarafından onaylanmamış.

1932 parti konferansının kısa öyküsü de şöyledir: Vedat Nedim yönetimi değiştirildikten sonra muhalefet Viyana Konferansı'nda kabul edilen eylem programında oportünizme açık kapılar bulunduğu savını ileri sürmeye başlamış. Bunun üzerine Şefik Hüsnü Komintern'e yeni bir eylem programı hazırlanmasını önermiş. Bu öneri Komintern tarafından kabul edilmiş ve "Nazım grubu" muhalefetinden sonra artık bu işin parti konferansında ele alınması da karar altına alınmış. İşte 1932 konferansı bu gelişmeler üzerine gerçekleştirilmiş. Fakat her nedense bu toplantıyı düzenleyenler ona "4. Kongre" demişler.

Bu konudaki gerçeği bilenlerimiz vardı elbette, ama bizlerden bu gerçek kişisel çıkarlar nedeniyle saklanmış olsa gerek. Oysa gerçek için zaman aşımı yoktur ve gerçek eninde sonunda ortaya çıkar.

1934 Plenumu

8-13 Ağustos 1934'de Moskova'da Şefik Hüsnü'nün başkanlığında Dış Büro plenumu yapılmış.

Bu plenuma Ali Cevdet, Hüsamettin Özdoğu, İsmail Bilen, Ahmet Fırıncı, Reşat Fuat ve Zeki Baştımar katılmış.

Bu plenumda Hüsamettin Özdoğu parti çalışmaları hakkında bir rapor okumuş.

Plenum kararında olumlu bulunan çalışmalar şöyle belirtilmiş:

1- Merkez Komitesi partinin ana çizgisinden ayrılmamış;

2-Parti matbaasını kurmuş, yayın işini canlandırmış;

3- Komsomolonu faaliyete geçirmiş;

4- KUTV'a öğrenci gönderme işinde çok başarılı olmuş;

5- Cumhuriyetin 10. yıldönümünde ve 1 ağustosta bildiriler dağıtmış ve eskiden olduğu gibi tutuklamalara meydan verilmemiş.

Olumsuz bulunanlar ise çok fazla. Bunlar arasından sadece üzerinde fazla durulanlardan örnekler vereceğim:

1- Sokak yürüyüşleri ve nümayişler yapılmamış;

2- İşletmelerde gürültülü protesto toplantıları düzenlenmemiş;

3- Milli ve beynelminel amele hareketleriyle dayanışma gösterilmemiş;

4- Komintern tarafından verilen direktifler hayata geçirilmemiş, (Harici Büro bu noktayı özellikle vurgulamış);

5- Bir dizi önemli konuda "fırkanın ne düşündüğü ve ne gibi inkilabi tedbirler ileri sürdüğü hiç bir sürette geniş kitlelere bildirilmemiş."[100]

Partinin "kitle partisi olmasını engelleyen" daha başka bir dizi ihmâl de sıralanmış. Örneğin: "polisin doğrudan doğruya veya dolayısıyla istihbarat menbai olarak damgalanmış renagatlara ve kovulmuşlara karşı amansız bir mücadele açılması" kararlaştırılmış ve 66 kişilik bir "kara liste" yapılmış, 45 kişi de partiden atılmış.

Bu plenumda 1932 konferansında seçilen 28 Merkez Komitesi üyesinden 13'ü "güvenilebilecek kişi" diye nitelenmiş. Daha sonra da Kominternce onaylanma aşamasında bu nitelikte görülenlerin sayısı 9'a indirilmiş. Bu konferansta alınan kararlar ve yapılan seçimler irdelenirken Plenuma katılmış olan Kotelnik ve Miller adlı Komintern temsilcileri hayretlerini belirten öyle notlar düşmüşler ki, bizler için bu notlar gerçekten birer yüz karası niteliği taşır!

1934 plenumunun belgeleri Aydınlık grubunun 1925'te yapılan parti kongresinin ve Komintern'in ünlü 21 koşulunu resmen kabul etmesinin ardından Komintern'in belirlediği politikaları titizlikle uygulamaya çalıştığını ortaya koyuyor.

---

[100] age: f: 495, op: 11, d: 373, L: 23-26

O zaman TKP'nin izlediği siyasi çizgi Komintern'in 6. Kongresinden (17 Temmuz -1 Eylül 1928) tüm komünist partiler için saptanan proleter devrimi stratejisine uygundu. İktidar savaşı komünist partilerinin güncel sorunu idi.

Bilindiği gibi 1933'de Hitler iktidara geldikten bir süre sonra faşizm dünya komünist hareketi ve Komintern için ciddi bir tehlike oluşturmuştu. Bu nedenle 1935'de Moskova'da Komünist Partileri Dünya Forumu, 7. Kongre yapılmıştı (25 Temmuz - 20 Ağustos). Bu son kongrede 5. ve 6. kongrelerde kabul edilmiş olan ve "sınıfa karşı sınıf" diye bilinen sekter politik çizgide kimi değişiklikler yapılmıştı. İşçi sınıfının birliği ve onun temelinde yükselen Halk Cephesi stratejisi kabul edilmişti.

Bu kongreye Şefik Hüsnü ve Zeki Baştımar katılmışlar. Bir süre sonra bu yeni stratejinin Türkiye'de uygulanışı üzerine Georgi Dimitrov'u bilgilendiren Şefik Hüsnü 21.12. 1935 tarihli mektubunda şunları yazıyor:

"Parti kemalist işçi örgütleri ile reformist işçi örgütleri ile işbirliği için kimi etkin girişimlerde bulunmuştur. Bu alanda partinin hatası olduğu ya da Komintern'in 7. Kongresinin direktiflerini yanlış yorumladığı söylenemez."[101]

Şefik Hüsnü devamla "Halk Cephesi" konusunda kimi arkadaşlarının tereddüt içinde olduklarını bildirmiş. Gözlemlerine göre onlar bu yeni stratejinin küçük emekçi burjuvazi, köylüler ve işçiler için TKP'nin yaptığı demokratik özgürlükler mücadelesini zayıflatacağından endişe ediyorlarmış. Ayrıca kendilerinin de kemalistlerin anti-emperyalist önlemlerini desteklemekle yetinenler durumuna düşüreceğinden korkuyorlarmış.

Mektupta Nazım muhalefetinin partiyi oportünizm ile suçladığı da belirtilmiş.

---

[101] age: F: 495, op: 11, d: 372, L: 89

Komintern yönetimi Şefik Hüsnü'nün bu açıklamalarını temelsiz bulmuş ve TKP yönetimini 7. Kongre kararlarını uygulamamakla suçlamış. Reşat Fuat bu suçlamayı açıkça kabul etmiş. Bunun nedenini de kongreye gönderdikleri temsilcinin bu yeni stratejiyi anlayıp kendilerine anlatamamış olmasıyla açıklamış.

"Separat" Öyküsü

Rusya proleteryasının Ekim Devrimi'yle emperyalizmin zayıf halkası kopmuş, kapitalist sistemde gedik açılmıştı.

Anadolu komünistleri bu gediğin hızla genişleyeceği umuduna kapılmışlardı. 1920'lerin ortalarına gelindiğinde bu gediğin genişlemeyeceği anlaşılmış olduğu halde Anadolu komünistlerinin 1919 -1923 yıllarında benimsedikleri siyasal düşünce mantığı olduğu gibi kalmıştı. 7. Kongre komünist partileri sekter düşünce ve yaklaşımlardan olabildiğince kurtarmak istediğinde ne yazık ki Türkiye komünistleri eski politik stratejide değişiklik yapma gücünü kendilerinde bulamadılar.

Komünist Enternasyonal Yürütme Kurulu TKP'deki bu durumu incelemek için özel bir komisyon kurmuş. Bu komisyon şu üyelerden oluşuyormuş: Kunsinen, Manuilski, Moskwin, Oieck, Şefik Hüsnü, Reşat Fuat, Varga, Walecki, Wanmin.

Bu komisyonun çalışmalarını genel sekreter yerine yardımcısı Togliatti yönetmiş.

Komisyon uzun süren incelemelerden ve tartışmalardan sonra 5 Kasım 1936 tarihindeki son oturumunda karar taslağını yazıp Genel Sekreter Georgi Dimitrov'a sunmuş ve yeni bir komisyon oluşturulmuş. Bu yeni komisyonun üyeleri ise şunlar: Pieck, Kunsinen, Şefik Hüsnü, Reşat Fuat ve Valetski.

Şimdi bu komisyonun hazırladığı ve Komintern sekreteryasının 22 Şubat 1937'de onayladığı karardan şu satırları okuyalım: (bu

notlar ne yazık ki kararların kelime kelime aynısı değildir.)

"Şunu saptamak zorundayız ki (...) parti kitlelerden soyutlanmış durumda."

"Parti yönetimi çalışmalarında kullandığı taktik ve yöntemlerde ciddi sekter hatalar yaptı.(...) Komünist Enternasyonal'in VII. Kongresinde alınan kararları hayata geçirmeyi başaramadı."

"Parti yönetiminin yanılgılarının baş nedeni kemalistlerin ülkede tek başlarına politik egemenliklerini kurdukları zamandan beri, partinin kemalizme karşı sistemli olarak süren olumsuz davranışlarıdır. Parti yönetiminin bütün eylemlerindeki sekterliğin kökü buradadır.

Parti ulusal devrimin önemli yanlarını kitlelere açıklayıp Ulusal Kurtuluş Hareketinin en doğru savunucusu olarak hareket edeceği yerde, kendi uygulama ve davranışlarıyla kitlelerden soyutlandı ve böylece kemalist Halk Partisi'nin ulusal bağımsızlığın ve ulusal onurun biricik savunucusu olarak görünme uğraşlarını kolaylaştırdı."[102]

Karar öncesinde tutanaklara geçmiş konuşmalardan alıntılar:

Şefik Hüsnü: (Özetle) Partimiz durum saptamalarında ve değerlendirmelerinde sekterlikten zarar görüyordu. İçerdeki durumu irdelerken hep olumsuzlukları ele alıyordu. Hükümete ilişkin tutumu her zaman olumsuzdu. Ülkedeki arkadaşlar VII. Kongrenin ruhunu anlayamadılar ve sekter tutumlarından kurtulamadılar. Biz partiyi legalize etmeliyiz...

Reşat Fuat: (Özetle) Kemalist hükümet bir dizi reform yaptı, ki biz bunları değerlendiremedik. Kemalistlerin aldığı önlemlerin hepsine olumsuz davrandık. Olumlu taraflarını belirtmekten korkardık, olumsuz taraflarını hızla yayardık.

---

[102] age: F: 495, op: 20, d: 550, L: 23-25

Wilhelm Pieck: Dimitrov yoldaşın açıkça söylediği gibi, ancak doğru çalışan partiye yardım edilebilir. Bana öyle geliyor ki, örgütsel açıdan bakıldığında Türkiye Komünist Partisi mevcut olan bir parti değildir. 1932'de 28 kişilik Merkez Komitesi var. Bir bölümü ihanet etmiş. Bir bölümü kötü ahlaklı. Bir bölümü partiden ihraç edilmiş vb. Bana kalırsa partinizin legale çıkma şansı var.

Varga: Yayınlanacak çağrıya emperyalist devletlerin, Çarlık Rusya da içinde olmak üzere, Türkiye'yi kendi aralarındaki bölüşme planlarına ilişkin bir ek yapılmalı. Türkiye'nin sanayileşme çabasına özel bir olgu olarak bakılmamalı. Şimdi bütün ülkeler sanayileşiyor.

Otto Kunsinen: Bizim politik analizimiz biraz tek yanlı. TKP'yi burada daha şiddetli eleştirebilirdik, eleştirmeliyiz de, ama buna rağmen partinin son zamanlardaki başarılarını da belirtmeliyiz. Parti yayınlayacağı manifestosunda, politikasında ilkesel değişiklik yaptığını kitlelere duyurmalıdır.

Van Min (Çen Şao-Yiy) Ben de partinin legalleşmesinin gereğine inanıyorum. Türkiye koşullarında bunu kesin bir gereksinim olarak görüyorum. Fakat legalleşme için mücadele örgütlenmeli. Kendimize müttefikler aramalıyız. Bunun için koşulları hazırlamalayız.

Dimitri Zaharoviç Manuilski: Bu kararda iyi olan şey nedir? Bence Türk yoldaşlar VII. Kongre stratejisini Türkiye koşullarında uygulayabilmek için partide yeni bir yön değişimi yapma gereksinimini ciddi olarak ele almışlar. Bu ileri atılmış çok önemli bir adımdır. Burada Ferdi'nin (Şefik Hüsnü) hizmeti büyük. Ben, kemalist politikaya ilişkin tutumumuzu değiştirmeliyiz diye düşünüyorum. Bu ilkesel bir tutumdur.

Walecki Maksimilyan Horvitz: TKP küçük ve tam gizli bir parti. Böylesi bir parti Mustafa Kemal Paşa için çok uygun bir parti-

dir. 15 yıl boyunca da bu durum değişmedi. Bu durumda köklü bir değişiklik yapmak zorunludur.[103]

Müsade ederseniz burada küçük bir parantez açmak istiyorum: bu toplantıdan iki üç yıl önce Komintern yönetiminin XII plenumunda okunan tezlerde TKP hakkında şu satırlar yazılmıştı:

"Türkiye Komünist Partisi Komintern'in mücadeleci ve şanlı seksiyonlarından biridir. Şimdi artık o kendi deneyimine dayanarak Komünist Enternasyonal'in yönetiminde devrimci mücadelesinde bolşevik yoluna çıkıyor. Türkiye komünist hareketindeki oportünizmin her çeşidiyle mücadele ederek esas amacına; proleter diktatörlüğünü kurmaya yaklaşıyor."[104]

Şimdi parantezi kapatalım. VII. Kongreden sonra parti sorumlularının açıklamalarından göze çarpan kimi sözleri de burada anımsatalım:

1920 - 1923 döneminde Anadolu komünistlerinin aklına gelmemiş olan düşünce VII. Kongreden sonra TKP MK'nin aklına gelmiş.

Merkez Komitesinin partinin yeni taktiğine ilişkin 20 Ağustos 1936 tarihli bildirisinden şu satırları dikkatle okuyalım:

"Bizim için aşikardır ki, bir gün inkilapçı idealimizi gerçekleştirebilmek için evvela bugün bağımsız ve bir millet gibi yaşayabilmemiz ve bir faşist emperyalizm esaretine düşmekten korunmamız gerektir."[105]

Devam edelim:

"Partimiz uzun müddet ve bilhassa son yıllar içinde gündelik

---

[103] age: F: 495, op: 18, d: 1120, s. 62-78

Alıntılar orjinal metinden kelime kelime değil, özetle yapılmıştır.

[104] age: F: 495, op: 154, d:786, L:112

[105] age: F:495, op:181, d: 291, L: 11

sorunları ele almada ve hükümet siyasetini eleştirmede dar görüşlü bir tekkeci alışkanlığa saplanıp kalmıştır. Bu yüzden kitlelerle temasımız güçleşmiştir."

"İnkilabın menfaatlerine bu derece zararlı bir tekkeci yola sapmanın mesuliyeti en başta partimizin idare edici organına, Merkez Komitesine aittir. Biz bu mesuliyetin bütün ağırlığını idrak ediyoruz ve onu atamayla üzerimize alıyoruz. Bunu yaparken aynı zamanda devamı intihardan başka birşey demek olmayan bu gidişe hemen nihayet vermeye büyük bir azimle karar vermiş bulunuyoruz."[106]

Komintern yönetiminin dikkatli müdahale ve yardımıyla kaleme alınan **TKP'nin Türk Halkına Çağrısı**'ndan bölümler okumaya devam ediyoruz:

"Bundan böyle partimiz bütün faaliyetlerinde bizimle belirli sorunlarda amaçları birleşen, kemalist savaşçılar ve örgütler de içinde olmak üzere, her türlü teşkilatlarla ve vatandaş gruplarıyla birlikte hareket etmeye ve birlikte çalışma antlaşmaları bağlamaya gayret edecektir."[107]

Bu konuda birkaç söz de Komsomol sözcülerinden aktaralım. Komintern'in gençlik enternasyonalinin son; VI. Kongresinde (Eylül - Ekim 1935) Türkiye komsomolu delegesi Hüseyin Ramis konuşmasında şunları söylüyordu:

"1930 yılına kadar bizim komsomol örgütümüz sekter çalışmalar yapıyordu. Ülkedeki değişikliklere bakmaksızın biz eski istekler için eski yöntemlerle çalışmaya devam ediyorduk. Bizim sekter komsomol çalışmalarımız kitlesel tutuklamalarla, komsomol örgütünün yıkımıyla sonuçlanıyordu."[108]

---

[106] age., F: 495, op: 181, d: 291, s. 6
[107] age., aynı yer.
[108] age., F: 532, op: 4, d: 396, s. 10

Hüseyin Ramis bu konuşmasında Halk Partisinin güdümündeki Kızılay Gençlik Örgütünde yaptıkları çalışmalara ilişkin de şunları söylüyordu:

"Biz bu örgütün tüm üyelerine, Halk Partisi yöneticilerinden başlayarak, kendi durumlarını iyileştirmek için çalışan işçilere kadar hepsine işçi sınıfı düşmanı olarak bakıyorduk. Bu örgüte girmiş olan genç işçileri Halk Partisinin ajanları olarak görüyorduk. Biz onları fabrikalarda soyutlamak için her çareye başvuruyorduk.[109]

Görüldüğü gibi "separat" girişiminin yarattığı atmosfer parti yönetimi için olduğu gibi komsomol sözcüleri için de şok tedavisi işlevi görmüş, onları 15 yıllık uykularından uyandırmış, "durum ne denli kötü ise, o denli iyidir" dogmasına dayalı sol sekter yanılgının ayrımına varılmasına neden olmuştur.

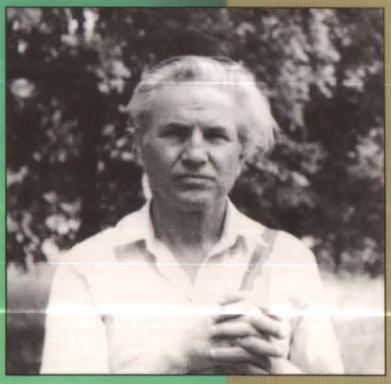
Ancak Komintern'in VII. Kongresinde uluslararası komünist hareketin strateji ve taktiğinde yapılan değişikliğin önce Aydınlık önderlerini, sonra da TKP yönetimini sol konumlardan eleştiren muhalefet çevrelerini nasıl etkilediği henüz öğrenilmiş değildir.

Uzun zaman bizlerden saklanmış bu bilgilerin bizleri er ya da geç doğrulara yaklaştıracağı inancıyla, dikkatleriniz için teşekkürlerimi sunarım.

5 Mart 1995

---

[109] age., F:532, op:4, d: 396, s. 11

Yakın zamanlara gelinceye kadar ben [bu kitapta] ele alınan konularda tartışılabilecek pek fazla bir şey görmüyordum [...] Kendi marksist bilgimden memnun günlerimi geçirirken son yıllarda düşünsel yaşamımızda ortaya çıkan bunalımdan öğrendim ki, toplumdaki anlaşmazlıklar aslında yaşamın itici gücü olan çelişkilerin maddeleşmesidir.

[Öte yandan] ikinci uyarıyı da bana Türkiye komünist hareketinin Komintern belgeleri yaptı; eskiden bildiğimi sandığım birçok şeyin yeniden düzenlenmesini, başka temellere oturmasını sağladı.

[...]

1919-1923 yılları arasında Komünist Hareketin kitle bağları kuramamış olmasının, ülkede örgütlenememiş olmasının baş sebebi neydi? Bence ulusal kurtuluş hareketini anlamamak. Bunu anlamamak ise tüm öteki yanılgıların esas nedeni, kaynağı haline geldi. O nedenle ben buna kilit sorun diyorum. Dolayısıyla bütün diğer nedenlerden önce üzerinde durulup, aydınlatılması gerekir diye düşünüyorum.

ISBN 975-7030-11-2
9 789757 030119